

Eläketurvakeskuksen
tutkimuksia

Vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi

Tulot, kulutus, varallisuus, subjektiivinen hyvinvointi
ja kotitalouden rakenne

Kati Ahonen

Turun yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos, Sosiologia

Vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi

**Tulot, kulutus, varallisuus, subjektiivinen
hyvinvointi ja kotitalouden rakenne**

Kati Ahonen

Akateeminen väitöskirja

Esitetään Turun yliopiston Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Tauno Nurmela -salissa
31.10.2025 kello 13.00.

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin: 029 411 20

Sähköposti: etunimi.sukunimi@etk.fi

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Telefon: 029 411 20

E-post: förnamn.efternamn@etk.fi

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 ELÄKETURVAKESKUS, FINLAND

Phone: +358 29 411 20

E-mail: firstname.surname@etk.fi

[CC BY 4.0](#)

Helsinki 2025

Punamusta Oy

ISBN 978-951-691-401-8 (PDF)

ISBN 978-951-691-402-5 (nid.)

ISSN 1798-7482 (verkkojulkaisu)

ISSN 1236-3049 (nid.)

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Sosiaalitieteiden laitos
Sosiologia
Yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden tohtoriohjelma

Työn ohjaajat

Professori Mikko Niemelä
Turun Yliopisto

Professori emeritus Olli E. Kangas

Osastopäällikkö, dosentti
Susan Kuivalainen
Eläketurvakeskus

Tarkastajat

Dosentti Hannu Uusitalo

Tutkimusprofessori, dosentti Pasi Moisio
Terveysten ja hyvinvoinnin laitos

Vastaväittäjä

Tutkimusprofessori, dosentti Pasi Moisio
Terveysten ja hyvinvoinnin laitos

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Tiivistelmä

Eläkepolitiikan tavoitteena on turvata eläkeläisten tulotason kohtuullinen säilyminen eläkettä edeltävään aikaan nähden ja estää eläkeaikaista köyhyyttä. Tämä väitöskirja pureutuu suomalaisten vanhuuseläkeläisten objektiivisesti ja subjektiivisesti mitattuun taloudelliseen hyvinvointiin. Aiemmassa vanhuuseläkeläisten toimeentuloa ja taloudellista hyvinvointia käsittelevässä tutkimuksessa toimeentuloa on useimmiten tarkasteltu vain yhden tai kahden näkökulman kautta. Väitöskirja mahdollistaa aikaisempaa moniulotteisemman tavan arvioida vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia. Tämä on tärkeää, sillä tällä hetkellä Suomessa on lähes 1,4 miljoonaa vanhuuseläkkeen saajaa, mikä on yli neljännes 16-vuotiaista ja sitä vanhemmista. Vanhuuseläkeläisten kasvanut väestöosuus ja taloudellisen huoltosuhteen heikkeneminen edellyttävät eläke-etuuksien ja niiden määräytymisperusteiden jatkuvaa arviointia. Tässä yhteydessä on tärkeää paikantaa ja nostaa esiin myös taloudellisesti heikommassa asemassa olevia ryhmiä, jotta etuuksiin mahdollisesti kohdistetut muutokset eivät heikennä entisestään heidän asemaansa.

Väitöskirjassa tutkitaan suomalaisten vanhuuseläkeläisten toimeentuloa Joseph Stiglitzin komitean suositusten mukaisesti tulojen, kulutuksen, varallisuuden sekä subjektiivisen hyvinvoinnin kautta. Lisäksi tarkastellaan kotitalouden rakenteen yhteyttä taloudelliseen hyvinvointiin ja siitä saatavaan kuvaan. Väitöskirjan tarkastelut kohdistuvat pääosin vuosien 2015–2022 väliseen ajanjaksoon, jonka aikana suuret ikäluokat ovat jo siirtyneet vanhuuseläkkeelle. Kulutusta ja tuloja tarkastellaan tätä pidemmältä aikaväliltä. Näin voidaan tarkastella vanhuuseläkeläisten taloudellisen hyvinvoinnin kehitystä myös suhteessa aikaisempiin ikäluokkiin. Vanhuuseläkeläiset määritellään osatutkimuksissa joko iän tai pääasiallisen toiminnan mukaan.

Väitöskirja koostuu neljästä osatutkimuksesta ja niitä taustoittavasta johdanto-osioista. Tutkimuksen **ensimmäinen osatutkimus** käsittelee vanhuuseläkeikäisten kulutusta ja siinä tapahtuneita muutoksia vuosien 1985 ja 2022 välillä. Tutkimusaineistona käytetään Tilastokeskuksen noin viiden vuoden välein keräämiä kulutustutkimuksen poikkileikkausaineistoja. Tutkimuskysymystä tarkastellaan kuvailevien analyysien ja kvasikohorttimenetelmän avulla. **Toisessa osatutkimuksessa** tarkastellaan

vanhuuseläkeläisten varallisuutta ja tyytyväisyyttä omaan taloudelliseen tilanteeseensa. Varallisuutta tutkitaan bruttovarallisuuden ja velkojen kautta. Aineistona on Eläketurvakeskuksen keräämä eläkeläisten taloudellista hyvinvointia käsittelevä kyselyaineisto vuodelta 2020 ja menetelmänä käytetään kuvailevaa analyysiä sekä lineaarista regressioanalyysiä. **Kolmannessa osatutkimuksessa** analysoidaan kotitalouksien keskeisen varallisuuden muodon, omistusasunnon, yhteyttä elämään tyytyväisyyteen. Aineistona on Eläketurvakeskuksen keräämä eläkeläisten taloudellista hyvinvointia käsittelevä kyselyaineisto vuodelta 2017. Tutkimuskysymystä tarkastellaan sekä kuvailevan analyysin että lineaarisen regression avulla. **Neljännessä osatutkimuksessa** tarkastellaan kotitalouden rakenteen vaikutusta 75 vuotta täyttäneiden eläkeläisten välisiin, sukupuolen mukaisiin köyhyysriskieroihin 14 EU-maassa. Tutkimusaineistona käytetään eurooppalaisen tulo- ja elinoloaineisto EU-SILC:in poikkileikkausaineistoja vuosilta 2015–2017. Tutkimuskysymykseen vastataan kuvailevan analyysin ja köyhyysriskin dekomponoinnin avulla.

Väitöskirjan keskeisenä tutkimuskysymyksenä on, miltä suomalaisten vanhuuseläkkeellä tai vanhuuseläkeikässä olevien taloudellinen hyvinvointi näyttää, kun sitä tarkastellaan tulojen, kulutuksen, varallisuuden, subjektiivisen hyvinvoinnin sekä kotitalouden rakenteen kautta. Tutkimuskysymykseen vastataan kolmen alakysymyksen kautta. Ensimmäisenä kysytään, miten vanhuuseläkeikäisten kulutus on kehittynyt suhteessa aikaisempiin vanhuuseläkeikäisiin ja suhteessa työikäisiin vuosien 1985 ja 2022 välisenä aikana. Kysymykseen vastataan ensimmäisen osatutkimuksen tulosten avulla. Niiden mukaan vanhuuseläkeikäisten kulutusmenot, kulutusaste ja kulutuksen rakenne ovat selvästi lähentyneet työikäisten kulutusta. Kulutusmenojen kasvu on tapahtunut osin kulutusasteen nousun myötä. Kulutusmenot ovat nousseet 2000-luvun alkuvuosista lähtien, kun vanhuuseläkkeelle on jäänyt ensimmäistä kertaa ihmisiä, jotka ovat voineet kerryttää työeläkettä täysimääräisenä.

Tutkimuksen toisena alakysymyksenä on, millainen yhteys varallisuudella on vanhuuseläkeläisten subjektiiviseen hyvinvointiin. Kysymykseen vastataan toisen ja kolmannen osatutkimuksen avulla. Saadut tulokset eivät ole yllättäviä: bruttovarallisuus on positiivisessa ja velan määrä negatiivisessa yhteydessä taloudelliseen tyytyväisyyteen. Erityisesti pienituloisilla velan määrän negatiivinen yhteys taloudelliseen tyytyväisyyteen on vahva. Kotitalouksien varallisuuden merkittävin osa, omistusasunto, on vanhuuseläkeläisillä usein velaton. Tulosten mukaan omistusasuminen onkin

positiivisessa yhteydessä eläkeläisten elämään tyytyväisyyteen. Tämä liittyy pitkälti omistusasujien vuokralla asuvia helpompaan asumismenoista selviämiseen. Muita keskeisiä subjektiiviseen hyvinvointiin liittyviä tekijöitä ovat tulot ja koettu terveys. Erityisesti heikko terveys on yhteydessä matalaan taloudelliseen tyytyväisyyteen sekä myös laajemmin matalaan elämään tyytyväisyyteen.

Kolmanneksi kysytään, millainen yhteys kotitalouden rakenteella on vanhuuseläkeläisten taloudelliseen hyvinvointiin? Suomen kannalta kysymys on keskeinen, sillä Suomessa on Ruotsin tavoin poikkeuksellisen korkeat sukupuolten väliset köyhyysriskierot tässä ikäryhmässä. Neljännen osatutkimuksen analyysi osoittaa, että maiden väliset erot yksinasumisen yleisyydessä ja yksinasuvien köyhyysriskissä ovat yhteydessä sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin. Naisten yksinasumisen yleisyys ja yksinasuvien korkea tuloköyhyysriski liittyvät pitkälti siihen, miksi Suomessa (ja Ruotsissa) 75 vuotta täyttäneiden naisten köyhyysriski on EU-maiden mittapuussa poikkeuksellisen korkea miehiin nähden. Pohjois-Euroopassa 75 vuotta täyttäneet naiset elävät tyypillisimmin yhden hengen talouksissa, kun taas Etelä- ja Keski-Euroopan maissa tämän ikäiset naiset saattavat asua yksinasumisen sijaan useamman sukupolven kotitalouksissa. Osatutkimus osoittaa, että työssäkävyn jäsenen läsnäolo kotitaloudessa saattaa parantaa iäkkäiden naisten taloudellista tilannetta ja vähentää sukupuolten välisiä toimeentuloeroja. Kotitalouden rakenne on esillä myös toisessa ja kolmannessa osatutkimuksessa, joissa käsitellään subjektiivista hyvinvointia. Tulosten mukaan yksinasuminen on yhteydessä taloudelliseen tyytymättömyyteen, mikä vaikuttaa liittyvän pääosin yksinasuvien muita hankalampaan taloudelliseen tilanteeseen.

Kaiken kaikkiaan vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi on keskimäärin hyvää niin taloudellisten resurssien, tarpeiden kuin niiden täyttymisen kautta tarkasteltuna. Eläkepoliittisten tavoitteiden voi siten sanoa toteutuvan taloudellisen hyvinvoinnin näkökulmasta, kun tarkastellaan tällä hetkellä vanhuuseläkettä saavien keskimääräistä toimeentuloa. Huolta herättää kuitenkin kaksi havaintoa: terveyshaasteista kärsivien heikko taloudellinen hyvinvointi sekä ikääntyneiden taloudellisen hyvinvoinnin riippuvuus puolisoista. Heikon terveyden aiheuttamat ongelmat ovat todennäköisesti niin laajoja, ettei niiden ratkaiseminen pelkästään eläkepoliittisin keinoin ole mahdollista. Terveysongelmista kärsivien taloudellisen hyvinvoinnin kohentaminen vaatisi myös kattavaa palvelujärjestelmän arviointia ja siihen tehtäviä muutoksia. Taloudellisen hyvin-

voinnin näkökulmasta eläkepoliittiset tavoitteet toteutuvat yksinasuvilla heikommin kuin parisuhteessa elävillä. On huolestuttavaa, jos yksin-asuvien ja yhdessä asuvien toimeentulon kuilu kasvaa entisestään. Yksin-asuvien vanhuuseläkeläisten taloudellista tilannetta on tärkeää seurata tarkasti. Heidän kohtaamiinsa haasteisiin tulee kiinnittää huomiota ja etsiä niihin konkreettisia ratkaisuja, sillä yksinasuminen tulee olemaan yleistä myös tulevaisuudessa.

Summary

The overarching objective of pension policy is to ensure that pensioners' income remains reasonably consistent with their standard of living before retirement. The policy is also intended to prevent poverty among the elderly. This dissertation examines the economic well-being of Finnish old-age pensioners, as measured both objectively and subjectively. A review of existing literature on this topic reveals that previous studies have adopted a limited perspective when examining the financial well-being of pensioners, focusing only on one or two dimensions. This dissertation, however, provides a more multidimensional evaluation of the economic well-being of old-age pensioners. This is of particular significance given that there are currently nearly 1.4 million old-age pensioners in Finland, accounting for over a quarter of the population aged 16 and over. The increasing number of old-age pensioners and falling economic dependency ratio highlight the need to periodically re-evaluate pension benefits and the criteria on which they are based. In this context, it is crucial to identify and draw attention to groups in relatively weaker economic positions. This ensures that any changes to benefits do not further compromise their circumstances.

In accordance with the recommendations of Joseph Stiglitz's committee, the present dissertation investigates the economic well-being of Finnish old-age pensioners by examining income, consumption, wealth, and subjective well-being. Furthermore, the study explores the relationship between household structure and economic well-being, and how this interplay shapes the overall picture. The dissertation analyses the period between 2015 and 2022, during which the so-called baby boom generations largely entered retirement. However, the analysis of consumption and income covers a longer timeframe, enabling an evaluation of trends in the economic well-being of old-age pensioners compared to earlier cohorts. In the sub-studies, the definition of old-age pensioners depends on either their age or their main type of activity.

The dissertation comprises four sub-studies and an introductory section providing the necessary context. The **first sub-study** examines the consumption patterns of individuals who have reached their retirement age, as well as the changes in consumption observed between 1985

and 2022. This study uses data from cross-sectional Household Budget Surveys conducted approximately every five years by Statistics Finland. Descriptive analyses and the quasi-cohort method are employed to address the research question. The **second sub-study** explores the wealth and satisfaction with the financial situation of old-age pensioners. Wealth is investigated through measures of gross assets and indebtedness. Data were collected from a 2020 survey on pensioners' economic well-being conducted by the Finnish Centre for Pensions and analysed using descriptive statistics and linear regression. The **third sub-study** examines the relationship between owner-occupied housing, the primary form of household wealth, and overall life satisfaction. It uses data from the Finnish Centre for Pensions' 2017 survey on pensioner economic well-being, employing descriptive and linear regression analysis. The **fourth sub-study** considers the impact of household structure on gender-based differences in poverty risk among pensioners aged 75 and over in 14 EU countries. Cross-sectional data from the European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) for the years 2015–2017 are employed in the analysis. This research question is investigated through descriptive analysis and the decomposition of poverty risk.

The dissertation's central research question concerns the economic well-being of Finnish old-age pensioners and individuals of pensionable age, as assessed through income, consumption, wealth, subjective well-being and household structure. This question is addressed through three subsidiary questions. The first of these concerns the evolution of consumption patterns among individuals of pensionable age compared with previous cohorts and the working-age population, from 1985 to 2022. This issue is examined through the findings of the first sub-study, which indicate that expenditure, consumption rates and consumption structures among individuals of a pensionable age have progressively converged with those of the working-age population. The observed rise in expenditure is partly due to an increased consumption rate. There has been a marked increase in expenditure since the early 2000s, coinciding with the retirement of the first cohorts able to accrue full earnings-related pensions.

The second sub-question of the study concerns the relationship between wealth and the subjective well-being of old-age pensioners. This issue is examined through the findings in the second and third sub-studies. As expected, the findings suggest that gross wealth is positively associated with satisfaction regarding one's financial situation, while the amount

of debt is negatively associated. The correlation between indebtedness and financial satisfaction is particularly evident among individuals with lower incomes. For retirees, owner-occupied housing, which often has no outstanding mortgage, is the most significant component of household wealth. The findings suggest that home ownership is associated with higher life satisfaction among pensioners, primarily due to lower housing costs for homeowners compared to renters. Other key factors related to subjective well-being include income and perceived health. Poor health, in particular, is associated with lower financial satisfaction and reduced overall life satisfaction.

The third research question explores the relationship between household structure and the economic well-being of old-age pensioners. This issue is particularly significant in Finland and Sweden, where gender disparities in poverty risk among this age group are exceptionally pronounced. The findings of the fourth sub-study suggest a correlation between cross-national disparities in the prevalence of living alone and the associated poverty risk, and the observed gender disparities in poverty risk. According to the standards of EU countries, the elevated incidence of women living alone, in conjunction with the heightened risk of income poverty that characterises single-person households, provides a substantial rationale for the remarkably high poverty risk encountered by Finnish (and Swedish) women aged 75 and over relative to their male counterparts. In Northern Europe, women in this age group are most likely to live alone; in contrast, in Southern and Central Europe, women of a similar age tend to live in multi-generational households. This sub-study shows that having a working household member can improve the financial situation of elderly women and reduce gender-based disparities in economic security. The second and third sub-studies also address the issue of household structure in relation to subjective well-being. The study's findings suggest that living alone is associated with lower levels of financial satisfaction. This appears to be primarily due to the more challenging economic circumstances faced by single-person households.

Evidently, the economic well-being of elderly pensioners in Finland can be considered favourable in terms of economic resources and needs, and how well these are met. From this perspective, it could be argued that pension policy largely achieves its objectives for the current cohort of old-age pensioners. However, two issues warrant mention: the poor economic well-being of those facing health challenges, and the fact that

many elderly people rely on a partner for economic security. The problems caused by poor health are likely to be so widespread that they cannot be addressed solely through pension policy. Improving the economic well-being of people with health issues requires a comprehensive evaluation of, and changes to, the broader service system. In terms of economic well-being, pension policy is less successful in achieving its objectives among single people than among couples. A persistent discrepancy in economic security between single and partnered pensioners is a cause for concern. Consequently, the financial circumstances of single old-age pensioners must be monitored closely. These individuals face significant challenges, and it is crucial to recognise this and develop concrete solutions, particularly as living alone is expected to remain common among old-age pensioners also in the future.

Kiitokset

Väitöskirjan tekoon kytkeytyy monia tärkeitä ihmisiä, joille haluan esittää kiitokseni. Suurin kiitos käsillä olevasta hengen tuotoksestani kuuluu professori Mikko Niemelälle, emeritusprofessori Olli Kankaalle ja töissäkin esihenkilönäni toimivalle dosentti Susan Kuivalaiselle. Sydämellinen kiitos teille antoisista keskusteluista, pragmaattisista neuvoista ja kannustuksesta. Te luotsasitte tästä epäakateemisesta tutkijasta asteen akateemiseman. Lämmin kiitos dosentti Hannu Uusitalolle ja dosentti Pasi Moisiolle väitöskirjan esitarkastajana toimimisesta ja tärkeistä huomioista lausunnoissanne. Kiitos Pasi Moisiolle lisäksi vastaväittäjäkseni lupautumisesta.

Kahta artikkelia minulla oli ilo tehdä yhdessä kollegoideni kanssa. Lämmin kiitos kanssakirjoittajilleni Susan Kuivalaiselle ja Sanna Tenhuselle. Yhteistyö kanssanne oli antoisaa ja jouhevaa, vaikka Susanin kanssa tuntuikin välillä, että rakensimme lisäksi kirkkoa. Yhdessä se rakentui, kiitos Susan sinnikkydestäsi. Sannan kanssa teimme ensi kertaa töitä kahdestaan ja totesimme olevamme mainio toisiamme täydentävä tiimi. Jatkoa varmasti seuraa.

Olen työskennellyt pitkään tutkijan hommissa Eläketurvakeskuksessa. Kiitos työnantajalleni mahdollisuudesta kehittää itseäni akateemisellakin polulla. Meillä on mahtava tutkijatiimi talossa. Kiitos teille kaikille yhteis hengestä, hyvistä keskusteluista, asiantuntijuutenne pyyteettömästä jakamisesta ja remahtavista nauruhetkistä. Se, että työyhteisössä viihtyy, ei ole itsestään selvää. Haluan myös kiittää koronavuoden aikana muodostunutta Kahviryhmää, Lissua, Sannaa ja Anua. Olette olleet korvaamaton kollegiaalinen tuki tässäkin prosessissa. Suuri kiitos väitöskirjan viimeistelytyöstä julkaisusuunnittelija Marianne Launeelle, viestinnän tuesta aina niin mainiolle viestinnän asiantuntija Elina Päiviselle ja kielimokien korjauksesta kieli-asiiantuntija Lena Koskille. Olette kultaa, tiedättehän sen. Lisäksi haluan kiittää Turun Yliopiston tohtorikoulutuksen asiantuntija Kirsi Tammia käytännön asioiden hoitamisesta ja lukuisiin kysymyksiini vastaamisesta.

Väitöstutkimuksen aikaan osui molempien vanhempieni kuolemat. Aika oli varsin haastava perheelleni. Valtava kiitos kuululukin miehelleni Tommille kopin ottamisesta kotiasioissa, vaikka se yrittäjälle olikin vaikea paikka. Kiitos pojilleni Eelikselle ja Kaiukselle ärhentelevän äiti-ihmisen

jaksamisesta. Eelistä haluan kiittää lisäksi varavanhempana toimimisesta ja lukuisista kävelylenkeistä ja purnaamiseni kuuntelusta. Näin postuumisti haluan kiittää myös vanhempiani Eilaa ja Tepua kannustuksesta opiskeluun. Sain tehdä sitä, mihin isälläni ei ollut koskaan taloudellista mahdollisuutta. Mahdollisuuksien tasa-arvo ei toteutunut heidän nuoruudessaan, jos se täysin toteutuu nykyäänkään. Kiitos anopilleni Kirstille ja edesmenneelle appiukolleni Tuukalle, olette olleet tärkeässä roolissa perheessäni. Kiitos myös pitkäaikaisille ystäväilleni, Lauralle, Nannalle ja Petulle, Tiinalle ja Tomille sekä Riikalle sinne pilven reunalle – unohtamatta mainiota naapurustoa. Kiitos, että olette olleet tukenani ja olen saanut vaeltaa kanssanne elämän polkuja, välistä (onneksi) myös kirjaimellisesti.

Sain perheeni tuella mahdollisuuden paeta pariinkin otteeseen pois kotiympyröistä. Porohaikussa ja Eeronmäellä syntyi merkittävin osa tästä tekstistä. Luonto on paras lääke ja luovuuden lähde, varjelkaamme sitä.

Eeronmäellä 31.8.2025

Kati Ahonen

Osajulkaisuluettelo

Väitöskirjan yhteenveto-osa perustuu seuraaviin alkuperäisjulkaisuihin, joihin viitataan tekstissä numeroilla 1–4.

1. Ahonen, K. & Tenhunen, S. Onko eläkeikäisten kulutus lähentynyt työikäisten kulutusta? Kulutustason ja sen rakenteen kehitys eri ikäisillä vuosina 1985–2022. *Submitoitu käsikirjoitus*.
2. Ahonen, K. (2023) Suomalaisten vanhuuseläkeläisten varallisuus ja taloudellinen tyytyväisyys. *Yhteiskuntapolitiikka* 88 (4), 371–382.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20230914125421>
3. Ahonen, K. (2019) Oma koti kultan kallis – Omistusasumisen, asumismenojen ja asumistyytyväisyyden yhteys eläkeläisten elämäntyytyväisyyteen. Teoksessa Ahonen, K. & Kuivalainen, S. & Liukko, J. & Niva-lainen, S. & Palomäki, L.-M. & Polvinen, A. (toim.) *Tutkimuksia eläkeläisten toimeentulokokemuksista ja taloudellisesta hyvinvoinnista. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 02/2019*.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-691-006-5>
4. Ahonen, K. & Kuivalainen, S. (2024) Gender differences in old-age poverty in 14 EU countries: exploring the role of household structure. *International Review of Economics* 71, 615–631.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2024041718761>

Sisällys

1 Johdanto	18
2 Mitä taloudellinen hyvinvointi on ja miten sitä mitataan?	22
2.1 Taloudellinen hyvinvointi hyvinvointitutkimuksessa	22
2.2 Taloudellisen hyvinvoinnin lähestymistavat ja indikaattorit	25
2.2.1 Tuloperusteinen lähestymistapa	25
2.2.2 Varallisuusperusteinen lähestymistapa	29
2.2.3 Kulutusperusteinen lähestymistapa	31
2.2.4 Subjekttiivinen hyvinvointi ja toimeentulo	34
2.2.5 Kotitalouden merkitys ja ekvivalenssiskaalat	35
2.3 Vanhuuseläkeikäisten taloudellinen hyvinvointi aikaisemman tiedon valossa Suomessa	38
2.3.1 Tulot	40
2.3.2 Varallisuus	47
2.3.3 Kulutus	50
2.3.4 Subjekttiivinen taloudellinen hyvinvointi	53
2.3.5 Tutkimustarpeet ja tämän tutkimuksen kontribuutio	55
3 Tutkimuskysymykset, aineistot ja menetelmät	57
3.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	57
3.2 Käytetyt aineistot, muuttujat ja menetelmät	59
4 Tulokset	66
4.1 Osatutkimus 1: Onko vanhuuseläkeikäisten kulutus lähentynyt työikäisten kulutusta?	66
4.2 Osatutkimus 2: Varallisuus ja taloudellinen tyytyväisyys ja osatutkimus 3: Oma koti kullan kallis.	67
4.3 Osatutkimus 4: Kotitalouden rakenteen yhteys ikääntyneiden köyhyysriskieroihin 14 EU-maassa	70
4.4 Tulosten yhteenveto	71
5 Yhteenveto ja keskustelua	75
5.1 Tulosten tulkinta	76
5.2 Metodologisia pohdintoja ja ajatuksia jatkotutkimuksen tarpeista	80
5.3 Eläkepolitiikan tavoitteiden toteutuminen	84
Lähteet	86

1 Johdanto

Suomessa on lähes 1,4 miljoonaa vanhuuseläkeläistä eli useampi kuin joka neljäs 16 vuotta täyttänyt suomalainen on vanhuuseläkkeellä. Suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymisen myötä vanhuuseläkeläiset ovat entistä merkittävämpi ryhmä tulonsiirtojen saajina ja kuluttajina, ja heidän kulutustarpeensa, kulutusmahdollisuutensa ja kulutustapansa heijastuvat koko kansantalouteen.

Vanhuuseläkeläisten tärkein tulonlähde on eläke. Eläketurvalle on asetettu tavoitteita niin kansallisesti kuin EU:n tasollakin. Kansan- ja takuueläkkeen tavoitteena on suojata eläkeläisiä köyhyydeltä ja työeläkkeen säilyttää kohtuullisessa määrin työskentelyaikana totuttu kulutuksen taso (Barr 2013; European Commission 2021). Näiden tavoitteiden toteutumista seurataan EU:ssa erilaisten tulonjakoon ja köyhyysriskiin sekä aineelliseen deprivatioon pohjautuvien indikaattoreiden avulla (European Commission 2021).

Taloudellinen hyvinvointi on kuitenkin tuloja laajempi kokonaisuus. Joseph Stigitzin (2009) sosiaali- ja taloustieteilijöistä koostuneen komitean suositusten mukaisesti taloudellista hyvinvointia tulisi arvioida tulojen ohella kulutuksen, varallisuuden sekä subjektiivisen hyvinvoinnin kautta (vrt. myös Allardt 1976: *Having, Loving & Being*). Näin ei kuitenkaan useinkaan tehdä, vaan taloudellista hyvinvointia arvioidaan pääosin yhden tai kahden mittarin, suurimmaksi osaksi tulojen ja siitä johdettujen indikaattoreiden, kautta. Vanhuuseläkeläisten taloudellisen hyvinvoinnin ja eläketurvan riittävyys arvioimiseksi on kuitenkin oleellista tarkastella taloudellista hyvinvointia tuloja laajemmin. Osalla vanhuuseläkeläisistä voi olla työssä käyvä puoliso, jolloin perheessä on eläketulojen ohella myös ansiotuloja tai yrittäjätuloja (esim. Rantala & Riihelä 2017; 2022). Säästöt ja muu rahoitusvarallisuus voivat täydentää tuloja ja parantaa kulutusmahdollisuuksia sekä toimia puskurina yllättävien menojen kohdatessa (esim. Skopek ym. 2014; Brulé & Suter 2019). Varallisuudesta voi kertyä myös omaisuustuloja. Rahoitusvarallisuuden lisäksi reaali-varallisuudella voi olla merkitystä taloudelliseen hyvinvointiin. Omistusasujan taloudellinen tilanne on usein parempi kuin vuokralla asuvan, erityisesti mikäli omistusasunto on velaton ja hyväkuntoinen (Fahey ym. 2004; Niemelä 2005b; Stephens & Leishman 2017). Taloudellista hyvinvointia voidaan lähestyä tulojen ja varallisuuden ohella myös kulutustarpeiden näkökulmasta. Kulutustarpeet

ja -tottumukset määrittävät pitkälti sen, riittävätkö rahat haluttuun ja tarvittavaan kulutuksen tasoon ja millaiseksi elintaso muodostuu (esim. Atkinson 1998). Tässä yhteydessä korostuu julkisten palveluiden hinta ja se, miten hyvin niitä on saatavilla (Canberra Group 2011; Vaalavuo 2020). Merkittävää on lisäksi se, miten oma taloudellinen hyvinvointi koetaan. Ihmisten näkemys omasta taloudellisesta hyvinvoinnistaan täydentää sitä aukkoa, mistä ei saada tietoa pelkästään objektiivisia mittareita tarkastelemalla (esim. Stiglitz ym. 2009; Helliwell ym. 2017; Kwan & Walsh 2018).

Tämän väitöskirjan keskeinen kontribuutio suhteessa olemassa olevaan tietoon ja aikaisempaan tutkimukseen ja tutkimusmenetelmiin on suomalaisten vanhuuseläkeläisten taloudellisen hyvinvoinnin arviointi moniulotteisesti sekä objektiivisilla että subjektiivisilla mittareilla. Stiglitzin (2009) komitean suositusten mukaisesti vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia arvioidaan tulojen ohella kulutuksen ja varallisuuden sekä subjektiivisen hyvinvoinnin kautta. Tarkastelun pohjalta muodostuu näkemys vanhuuseläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista suhteessa aikaisempiin vuosiin sekä suhteessa työikäiseen väestöön. Vanhuuseläkeläiset on määriteltä osatutkimuksissa joko iän tai pääasiallisen toiminnan mukaan. Väitöskirjan keskeinen tutkimuskysymys on, miltä suomalaisten vanhuuseläkkeellä tai vanhuuseläkeiässä olevien taloudellinen hyvinvointi näyttää, kun sitä tarkastellaan tulojen, kulutuksen, varallisuuden, subjektiivisen hyvinvoinnin sekä kotitalouden rakenteen kautta.

Väitöskirja jakautuu neljään osatutkimukseen, joissa tarkastellaan taloudellista hyvinvointia eri indikaattoreilla ja eri näkökulmista. Kulutusta luodaan kulutusmenojen tason ja kulutuksen rakenteen ja niissä tapahtuneiden muutosten kautta ja suhteutetaan kulutusta työikäisen väestön kulutukseen (osatutkimus 1). Varallisuuden yhteyttä subjektiiviseen hyvinvointiin tutkitaan kahdesta näkökulmasta: ensinnäkin tarkastellaan, onko bruttovarallisuudella ja veloilla yhteyttä taloudelliseen tyytyväisyyteen (osatutkimus 2) ja toiseksi, onko omistusasumisella yhteyttä elämään tyytyväisyyteen (osatutkimus 3). Kotitalouden tulot ovat keskiössä tarkasteltaessa kotitalouden rakenteen yhteyttä sukupuolten välisiin eroihin vanhuusköyhyysriskissä (osatutkimus 4). Neljännen osatutkimuksen lisäksi kotitalous ja sen rakenteen yhteys taloudelliseen hyvinvointiin voidaan nähdä kokonaisuudessaan tämän väitöstutkimuksen läpileikkaavana ja metodologisena teemana. Kotitalouden rakennetta analysoidaan yksin ja yhdessä asumisen sekä kotitalouden jäsenten iän mukaan.

Väitöskirja sijoittuu taloudellisen hyvinvointitutkimuksen kenttään, jossa Suomessa on jo varsin pitkät perinteet (esim. Uusitalo 1988; Jäntti ym. 1996; Moisio 2004; Riihelä 2009; Niemelä 2014; Palomäki 2018). Kaikissa osatutkimuksissa keskiössä ovat jollakin tapaa kotitalouden käytettävissä olevat tulot. Vanhuuseläkeläisten kulutuksen rakenteen ja sen muutoksen tutkimus johdattaa väitöskirjaa kulutustutkimuksen kentälle ja varallisuuden tarkastelu puolestaan laajentaa näkökulmaa laajemmin taloudellisia resursseja tarkastelemaan tutkimuskehikkoon. Varallisuutta ja sen tärkeintä elementtiä, asuntovarallisuutta ja omistusasumista, peilataan edelleen subjektiiviseen hyvinvointiin. Erik Allardtin (1976) hyvinvoinnin ulottuvuuksiin viitaten väitöskirjassa tarkastellaan taloudellista hyvinvointia elintason kautta, jota Allardt nimitti Having-osa-alueeksi. Materiaalisiin resursseihin perustuvaan tarpeentyydytykseen pureudutaan tulojen, kulutuksen, varallisuuden ja asumisen kautta. Lisäksi kartoitetaan eläkeläisten subjektiivisia kokemuksia tästä tarpeentyydytyksestä taloudellisen tyytyväisyyden ja osin myös laajemmin elämään tyytyväisyyden kautta.

Väitöskirja monipuolistaa aiempaa eläkeläisten toimeentuloa ja taloudellista hyvinvointia käsittelevää tutkimusta. Erityisen vähän on tietoa varallisuuden merkityksestä suomalaisten vanhuuseläkeläisten toimeentuloon ja siitä, miten se on yhteydessä heidän taloudelliseen tyytyväisyyteensä. Varallisuus ja säästöt ovat tekijöitä, joiden ajatellaan mahdollistavan Franco Modiglianin ja Richard Brumbergin (1954) elinkaarihypoteesia mukailien totutun kulutustason säilymisen tulojen pienentyessä eläkkeelle siirtymisen yhteydessä. Eri varallisuusmuotojen likviditeetit eroavat kuitenkin huomattavasti toisistaan. Suomalaisten kotitalouksien tärkein varallisuuserä, omistusasunto, on asujalleen tärkeä kulutushyödyke ja sen realisoiminen rahaksi voi olla käytännössä paitsi hankalaa, myös elämänlaatua heikentävä asia. Varallisuuden euromäärällä ei siten voida suoraan päätellä sitä, onko vanhuuseläkeläiskotitaloudella käytännössä mahdollisuutta täydentää tulojaan säästöillä ja siten pitää yllä sitä elintasoja ja kulutustasoa, minkä he kokevat itselleen tarpeelliseksi. Tässä väitöskirjassa tarkastellaankin paitsi varallisuuden kokonaistasoa, myös erikseen omistusasumista ja omistusasumisen yhteyttä vanhuuseläkeläisten elämään tyytyväisyyteen.

Väitöskirjan tarkastelu paikantuu pitkälti aikaan, jona suuret ikäluokat ovat jo jääneet vanhuuseläkkeelle. Suuret ikäluokat tulivat vanhuuseläkekäikään monella tapaa erilaisessa taloudellisessa lähtökohdassa kuin heitä aikaisemmat ikäluokat. Työeläkejärjestelmä oli tullut täysimääräisenä voimaan heidän jäädessä eläkkeelle eli he olivat voineet kerryttää työeläkettä koko sen ajan, minä se oli työeläkejärjestelmän puitteissa mahdollista.

Myöskään eläketurvan karttumiseen tehdyt heikennykset eivät monelta osin ehtineet koskemaan heitä. Heidän työskentelyaikaansa osui poikkeuksellisen voimakas talouskasvu ja yhteiskuntarakenteen muuttuminen maatalousvaltaisesta teollistuneeseen ja kaupunkimaiseen yhteiskuntaan. Samalla 1970-luvun voimakas inflaatio osui aikaan, jolloin suuret ikäluokat maksoivat asuntolainojaan ja inflaation myötä osa lainoista sulsi pois. On myös katsottu, että 1990-luvun lama ei ollut niin haitallinen suurille ikäluokille kuin ikäluokille, jotka olivat juuri kiinnittymässä työelämään (Riihelä 2006; Ahonen & Vaittinen 2015).

Väitöskirjan tarkastelu mahdollistaa aikaisempaa moniulotteisemman tavan arvioida vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia myös suhteessa muuhun väestöön sekä suhteessa aikaisempiin sukupolviin. Vanhuuseläkeläisten kasvanut väestöosuus ja taloudellisen huoltosuhteen heikkeneminen asettavat haasteita kansantalouden kantokyvyille. Tämä edellyttää eläke-etuuksien ja niiden määräytymisperusteiden jatkuvaa arviointia. Huoltosuhteen heikkenemistä ennakoiden eläke-etuuksien määräytymisperusteita on asteittain kiristetty Suomessa 1990-luvun lamasta lähtien. Pääpaino uudistuksissa on ollut työurien pidentämisessä, eläkeiän nostossa ja niihin liittyvissä kannusteissa ja rajoitteissa, mutta myös etuuksien muita kertymisperusteita sekä niiden indeksointia ja verotusta on kiristetty. Poliitikot ovat kuitenkin olleet varovaisia maksussa olevien työeläkkeiden tasoon vaikuttavissa kiristyksissä, sillä eläkeläiset muodostavat merkittävän osan äänestäjäkunnasta. Sukupolvien välinen solidaarisuus on noussut tässä yhteydessä esiin, sillä eriytyisesti nuoret ovat katsoneet leikkausten ja maksujen korotusten kohdistuvan liiaksi pienevän työikäisten ryhmän kannettavaksi (Tenhunen ym. 2024). Vanhuuseläkeläisten taloudellisen hyvinvoinnin monipuolinen arviointi auttaa tekemään päätöksiä, jotka ovat sekä taloudellisesti kestäviä että poliittisesti hyväksyttäviä ja oikeudenmukaisia. Tässä yhteydessä on myös tärkeää paikantaa taloudellisesti heikommassa asemassa olevia ryhmiä, jotta etuuksiin tehtävät muutokset eivät heikennä jo ennestään heikossa taloudellisessa tilanteessa olevien ryhmien asemaa.

Väitöskirjan johdanto-osio rakentuu seuraavasti. Luvussa kaksi käydään läpi taloudellisen hyvinvoinnin käsitettä ja sen mittaustapoja ja sitä, mitä vanhuuseläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista Suomessa tiedetään. Luvussa kolme esitellään tutkimuskysymykset sekä käytetyt aineistot ja menetelmät. Luvussa neljä esitetään osatutkimusten tulokset ja vedetään tutkimustulokset yhteen. Luvussa viisi keskustellaan, mitä tulosten perusteella voidaan päätellä vanhuuseläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista ja sen arvioimisesta Suomessa.

2 Mitä taloudellinen hyvinvointi on ja miten sitä mitataan?

Väitöskirja käsittelee vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia. Aluksi on syytä määritellä, mitä taloudellinen hyvinvointi tarkoittaa ja miten se sijoittuu laajempaan hyvinvoinnin kehikkoon. Tässä luvussa käydään läpi myös yleisimmin käytettyjä taloudellista hyvinvointia kuvaavia indikaattoreita sekä metodologiselta puolelta sitä, miten kotitalous otetaan huomioon taloudellisia resursseja tarkasteltaessa. Lopuksi esitetään lyhyesti, mitä suomalaisten vanhuuseläkeikäisten taloudellisesta hyvinvoinnista tiedetään aikaisemman tutkimuksen perusteella. Luvun tarkoitus on paikantaa väitöskirja aikaisempaan tutkimuskenttään.

2.1 Taloudellinen hyvinvointi hyvinvointitutkimuksessa

Sotien jälkeisen elintason kohenemisen myötä heräsi tarve tutkia ja seurata väestön elintasoja ja sen kehittymistä eri maissa. Aluksi tätä tarkasteltiin makrotasolla lähinnä bruttokansantuotteen kautta, mutta vähitellen syntyi näkemys, että makrotason indikaattorit eivät riittävän hyvin kuvaa sitä, miten hyvinvointi jakautuu väestössä. Varsinaisen elintasotutkimuksen alun voikin katsoa syntyneen 1950-luvulla, jolloin YK asetti asiantuntijaryhmän kehittämään eri maiden vertailuihin sopivia elintasomittareita. Elintaso määritettiin tuolloin pitkälti tarpeiden tyydytyksen kautta YK:n asiantuntija Jan Drewnowskin määritelmän mukaisesti. Tarpeiden katsottiin muodostuvan esimerkiksi terveydestä, elintarvikkeiden kulutuksesta, työllisyydestä, sosiaaliturvasta, asumisesta sekä vapaa-ajasta. (Drewnowski 1974; Riihinen 1983; Kainulainen 2011.) Myös suomalainen hyvinvointitutkimus oli varsin aktiivista 1960- ja 1970-luvulla, jolloin esimerkiksi Briitta Koski-aho (1969) ja Kari Salavuo (1969) tutkivat elintasoja pitkälti YK:n elintasokäsitteeseen pohjaten (Niemi & Kainu 2014).

Ruotsalainen Sten Johansson (1970; 1979) kritisoi tarpeisiin pohjautuvaa tarkastelua tarpeiden määrittelyn hankaluuden takia: ihmisten tarpeet vaihtelevat paljon ja se, mikä on yhdelle tarpeellista ja riittävää, voi olla toisen tarpeisiin nähden täysin riittämätöntä tai kokonaan tarpeetonta. Johansson (1970) näki, että ulkoapäin määriteltujen tarpeiden sijaan tarkastelu tulisi kohdistaa niihin resursseihin, joilla ihminen voi vaikuttaa elintasoonsa.

Näitä resursseja Johansson nimesi yhdeksän. Näitä olivat taloudellisten resurssien (tulot ja varallisuus) ohella esimerkiksi terveys, työllisyys ja työolosuhteet, perhe-elämä, poliittiset resurssit ja vapaa-aika. Vaikka resursseissa ja niiden luokittelussa oli paljon yhtäläisyyksiä tarpeiden luokittelun kanssa, lähestymistapa oli toinen: resurssipohjaisessa luokittelussa ei otettu suoraa kantaa ihmisten tarpeisiin ja niiden tasoon (ks. esim. Erikson & Uusitalo 1986; Erikson 2003).

Kansainvälisestikin merkittävä suomalainen hyvinvointitutkija Erik Allardt (1976) kritisoi 1970-luvulla vallinnutta pohjoismaista hyvinvointitutkimusta siitä, että se keskittyi liikaa aineellisiin resursseihin. Allardt näki yleisen hyvinvoinnin koostuvan elintason ohella myös elämänlaadusta. Elintason (jota Allardt nimitti Having -osa-alueeksi) muodostivat Allardtin teoriassa aineelliset ja persoonattomat resurssit ja niistä koitua tarpeentyydytys. Elämänlaatu puolestaan koostui muun muassa sosiaalista suhteista (Loving -osa-alue) ja itsensä toteuttamisesta (Being -osa-alue). Elintaso ja elämänlaatu olivat Allardtin teorian mukaan jaettavissa objektiiviseen hyvinvointiin ja subjektiiviseen onnellisuuteen. Objektiivista näkökulmaa elintasosta kuvasi aineellinen eli resurssipohjainen tarpeentyydytys ja elämänlaadusta puolestaan esimerkiksi sosiaaliset suhteet ja yhteisöllisyys. Subjektiivista elintasoja hän tarkasteli tyytyväisyys- tai tyytymättömyysasenteiden kautta esimerkiksi tyytyväisyydellä (tai tyytymättömyydellä) tuloihin ja sosiaalisiin suhteisiin. (Allardt 1976, 206; ks. myös Uusitalo & Simpura 2020; Uusitalo ym. 2022; Alapuro ym. 2023.)

Allardtin esittämästä kritiikistä ja vaihtoehtoisesta teoriasta huolimatta elinolututkimus kehittyi Suomessa pitkälti resurssipohjaisen tarkastelun ympärille muita Pohjoismaita ja YK:ta sekä OECD:ssä käynnistynyttä indikaattorityötä mukaillen (Uusitalo & Simpura 2020; 2023). Kansainvälisesti Allardtin näkemykset nousivat esiin vasta 1990-luvulla hänen julkaistuaan aiheesta englanninkielisen artikkelin filosofi Martha Nussbaumin ja talousnobelisti Amartya K. Senin (1993) toimittamassa kirjassa. Subjektiivisen hyvinvointitutkimuksen voi katsoa käynnistyneen laajamittaisemmin myös kansainvälisesti vasta 1990-luvun lopussa. Tällöin esimerkiksi 1980-luvun alussa aloitettuun World Value Survey -kyselyyn saatiin mukaan laajemmin eri maita (Kajanoja 2013). Lisäksi vuodesta 2002 joka toinen vuosi toistettu European Social Survey sisältää runsaasti subjektiiviseen hyvinvointiin liittyviä osioita (<https://www.europeansocialsurvey.org/>).

Kolmantena keskeisenä pohjoismaiseen hyvinvointitutkimukseen vaikuttaneena teoriana voidaan nostaa esiin Senin ja Nussbaumin toimintakykyteoria (esim. Sen 1985a; 1985b; 1992; 1993; Nussbaum & Sen 1993; Nussbaum 2011). Toimintakykyä ja -mahdollisuuksia korostavan lähestymistavan mukaan hyvinvointi riippuu paitsi resursseista myös siitä, miten hyvin ihminen kykenee tai haluaa esimerkiksi terveytensä puolesta käyttää resursseja. Toimintakykyteorian mukaan resurssien määrän tai niiden toteutuneen käytön sijaan kyse onkin enemmän siitä, että resurssit antavat yksilölle mahdollisuuksia toimia.

Eri näkökulmille ja lähestymistavoille yhteistä on se, että niissä pyritään hahmottamaan tekijöitä, joista hyvinvointi koostuu, ja jakamaan hyvinvointi niiden perusteella eri osa-alueisiin. Taloudellinen hyvinvointi nähdään kaikissa tarkastelutavoissa tärkeänä yleiseen hyvinvointiin ja elämään tyytyväisyyteen vaikuttavana ja ylipäänsä hyvinvoinnin mahdollistavana tekijänä. Erilaisista lähestymistavoista huolimatta tätä ovat korostaneet niin Johansson ja Allardt jo 1970-luvulla, kuten myös esimerkiksi Ranskan presidentti Nicolas Sarkozyn nimittämä talous- ja sosiaalitieteilijöistä koostuva talousnobelisti Joseph Stiglitzin mukaan nimetty komitea (Stiglitz ym. 2009). Taloudellisten tekijöiden lisäksi hyvinvointi koostuu kaikkien näkemysten mukaan esimerkiksi terveydestä, elinympäristöstä ja sen turvallisuudesta sekä sosiaalisista suhteista, vuorovaikutuksesta sekä poliittisesta toimintaympäristöstä ja mahdollisuuksista vaikuttaa siihen.

Yhteistä on myös se, että hyvinvointi nähdään suhteellisena, aikaan, paikkaan ja ympäröivään yhteyskuntaan sidottuna. Ne tarpeet ja resurssit, jotka määrittävät taloudellista hyvinvointia, muuttuvat yhteiskunnan vaurastumisen ja kehityksen myötä. Jo vuonna 1776 Adam Smith tunnisti *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations* -teoksessaan (Smith 1776) elämiseen tarvittavien välttämättömyyksien muodostuvan eri aikoina ja eri maissa vallitsevien olosuhteiden perusteella, Karl Marx ja Friedrich Engels (1970, 8) totesivat tarpeiden muuttuvan yhteiskunnan muuttuessa ja Allardt (1976, 16) asemoi pohjoismaisen hyvinvointitutkimuksensa arvoulottuvuudet Pohjoismaiden silloisiin olosuhteisiin. Sen (2009, 283) puolestaan huomautti, että ihmiset ovat taipuvaisia sopeuttamaan omat halunsa ja tarpeensa vallitsevien olosuhteiden mukaisiksi. Tässä mielessä minimitoimeentulokin, jota on usein pidetty absoluuttisena taloudellisen hyvinvoinnin mittarina, on suhteellista, sillä se muuttuu yhteiskunnan muuttuessa (esim. Ringen 1987, 146–151; Townsend 1979, 31). Selkeimmin taloudellisen hyvinvoinnin suhteellisuus näkykin

köyhyydetkimyksessä. Köyhyys on määritelty kehittyneissä maissa jo pitempään puhtaasti suhteellisenä käsitteenä eli syrjäytymisenä yhteiskunnassa vallitsevasta tavanomaisesta elämäntavasta ja elintasosta (esim. Townsend 1979, 31). Suhteellinen mittaustapa on myös vakiintunut osaksi Eurostatin (2024) mittaristoa, jossa mitataan köyhyyttä ja sosiaalista syrjäytymistä.

Väitöskirjassa tarkastellaan taloudellista hyvinvointia pitkälti Stiglitzin (2009) komitean suositusten mukaisesti eli tarkastellaan taloudellista hyvinvointia tulojen, kulutuksen ja varallisuuden sekä näiden jakautumisen kautta. Tämän lisäksi tarkastellaan kotitalouksien koettua taloudellista tyytyväisyyttä. Taloudellista hyvinvointia lähestytään siten sekä resurssien (tulot ja varallisuus) että tarpeiden (kulutus) ja näiden täyttymisen (tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen) kautta.

2.2 Taloudellisen hyvinvoinnin lähestymistavat ja indikaattorit

Köyhyyden poistaminen on historiallisesti ollut keskeisin sosiaalipolitiikan tavoite. Tavoitteen saavuttaminen on edellyttänyt resurssien uudelleenjakoa. Taloudellinen hyvinvointi on tässä keskeisessä asemassa, sillä riittävät taloudelliset resurssit ovat perusedellytys laajemmalle hyvinvoinnin kokemiselle. Tässä aluvussa konkretisoidaan taloudellisen hyvinvoinnin lähestymistapoja ja niihin liittyviä mittaustapoja. Nämä lähestymistavat voidaan jakaa neljään ryhmään: tuloperusteiseen, varallisuusperusteiseen, kulutusperusteiseen ja kokemusperusteiseen lähestymistapaan. Tulot ja varallisuus mittaavat taloudellisia resursseja, kulutus kuvaa tarpeita ja subjektiivinen taloudellinen hyvinvointi kuvaa pelkistäen sitä, miten nämä tarpeet täyttyvät eli miten kulutustarpeet tulevat käytössä olevien resurssien avulla tyydytetyiksi. Aluvun loppuun keskustellaan lisäksi kotitalouden rakenteeseen liittyvien tekijöiden merkityksestä taloudellisen hyvinvoinnin mittaamisessa.

2.2.1 Tuloperusteinen lähestymistapa

Taloudellista hyvinvointia ja köyhyysriskin kohdentumista tarkastellaan objektiivisesti yleisimmin tulojen kautta (esim. Atkinson ym. 2002; Canberra Group 2011). Tulonjakotutkimuksessa tarkastellaan, miten tulot jakautuvat väestössä yleisesti sekä esimerkiksi eri väestöryhmien välillä.

Raha on likvidi, universaali resurssi ja sen muuntaminen tavaroiksi ja palveluiksi on helppoa. Hyvinvointitarkastelun tulokeskeisyys liittyy sen ilmeisen tärkeyden ohella tiedon saatavuuteen ja eri maiden välisen vertailun helppouteen (Canberra Group 2011). Suomessa on olemassa tulotietoja koskevia aikasarja-aineistoja jo 1960-luvun puolivälistä lähtien.

Tulot voidaan määritellä monella tapaa. Laajin määritelmä lienee Haig-Simons'in (Simons 1938) tulokäsité, jossa tuloiksi katsotaan se määrä rahaa, minkä henkilö tai kotitalous voisi maksimissa kuluttaa ilman nettovarallisuuden muutosta. Tuloiksi katsotaan näin ollen sekä pääoman arvon muutos että erilaiset laskennalliset tuloerät. Käytännössä näiden arviointi on kuitenkin varsin hankalaa. Vakiintuneen tavan mukaan tuloja tarkastellaankin niin sanottujen käytettävissä olevien tulojen kautta. Yleisin tulokäsité, jota nykyisin käytetään tulonjakotutkimuksessa sekä laajemmin taloudellista hyvinvointia käsittelevässä tutkimuksessa, on käytettävissä olevien rahatulojen käsite (ks. Canberra Group 2011). Tällä tarkoitetaan kotitalouden kaikkien jäsenten yhteenlaskettuja tuloja verojen ja sosiaaliturvamaksujen vähennysten jälkeen. Tällaisia tuloja ovat ansiotulot ja sosiaalietuudet, kuten eläketulot, sekä omaisuustulot, kuten osinkoja ja vuokratulot. Näistä tuloista vähennetään verot sekä sosiaalivakuutusmaksut. Se summa, mikä jää vähennysten jälkeen käteen, on kotitalouden käytettävissä oleva rahatulo. Koska yhdessä asumisesta katsotaan koituvan taloudellista hyötyä, tämä tulo jaetaan yleensä kotitalouden jäsenille käyttäen niin sanottua kulutusyksikkölukua eli ekvivalenssiskaalaa (ks. tarkemmin luku 2.2.5).

Joskus käytettävissä olevien rahatulojen lisäksi tuloihin lasketaan mukaan myös laskennallisia tuloeriä. Tällöin puhutaan käytettävissä olevista tuloista. Merkittävin laskennallinen tuloerä on asuntotulo. Asuntotulo tarkoittaa sitä omistusasumisesta koituvaa rahallista hyötyä, mikä omistusasujalla on vastaavanlaisessa asunnossa asuvaan vuokralaiseen nähden. Koska näiden tuloerien laskeminen on osoittautunut kansainvälisissä vertailuissa ja kyselytutkimuksissa käytännössä liki mahdottomaksi, tästä on pitkälti luovuttu myös Suomessa, vaikka esimerkiksi juuri asuntotulon merkitys toimeentulon osana varsin yleisesti tunnustetaan. Vanhuuseläkeläisillä sen merkitys voi olla erityisen suuri, sillä heillä omistusasuminen on muita yleisemmin velatonta.

Käytettävissä olevat tulot määräytyvät seuraavasti:

Kotitalouden jäsenten yhteenlasketut:

+ palkka- ja yrittäjätulot

+ omaisuustulot (mm. osingot, korot, vuokratulot)

= tuotantotekijätulot

+ saadut tulonsiirrot (mm. eläke, työttömyyskorvaus, asumistuki)

= bruttotulot

– maksetut tulonsiirrot (mm. verot ja muut maksut)

= kotitalouden käytettävissä olevat rahatulot

+ laskennalliset tulot (mm. omistusasumisesta saatava asuntotulo)

= Kotitalouden käytettävissä olevat tulot

Huomionarvoista on se, että vaikka hyvinvoinnin toteutumisen osalta ollaan lähtökohtaisesti kiinnostuneita yksilöstä, niin tulonjakotutkimuksen standardeja (Atkinson ym. 1998; Canberra Group 2011) mukailten tulo-perusteisessa lähestymistavassa taloudellisena yksikkönä pidetään kotitaloutta. Tästä seuraa se, että kotitalouden rakenteella on merkitystä yksilön toimeentulon ja taloudellisen hyvinvoinnin tasoon. Kotitalouksien rakenteessa olevia eroja huomioidaan tulonjakotutkimuksessa kulutusyksikkö- eli ekvivalenssiskaaloilla (esim. Whiteford 1985; Whiteford & Kennedy 1995; Deaton 2003). Kotitalouden rakenteesta ja ekvivalenssiskaaloista keskustellaan tarkemmin luvussa 2.2.5.

Yleensä tuloja tarkastellaan vuositulojen tai niiden perusteella laskettujen kuukausitulojen mukaan. Pitkittäisaineistot mahdollistavat samojen kotitalouksien tulojen kehityksen seurannan ja esimerkiksi niin sanotun tulo-liikkuvuuden tarkastelun. Tuloliikkuvuudella tarkoitetaan esimerkiksi sitä, miten seurattavien henkilöiden keskimääräiset tulot kehittyvät suhteessa väestön keskimääräisiin tuloihin. Tällöin voidaan seurata esimerkiksi tietynä vuonna eläkkeelle siirtyneiden tulojen sijoittumista tulokymmenyksiin seuraavien vuosien aikana. Eläkeläisten suhteellisen toimeentuloase- man kehitystä ja tuloliikkuvuutta ovat Suomessa tutkineet viime vuosina Juha Rantala (2020) sekä Rantala, Marjo Pyy-Martikainen ja Marja Riihelä (2023).

Suhteellinen tuloköyhyysriski

Tulojen jakautumista ja tuloista johdettuja pienituloisuutta tai köyhyysriskiä kuvaavia indikaattoreita tarkastellaan absoluuttisen rajan (alkaan Rowntree 1901; Suomessa esimerkiksi Hjelt 1912) sijaan kehittyneissä maissa nykyään yleensä suhteessa muiden tulonsaajien tuloihin. Jos köyhyysriskiä tarkastellaan puhtaasti tulojen kautta, puhutaan suhteellisesta tuloköyhyysriskistä. Tällä tarkoitetaan yleisimmin sitä, että henkilön ekvivalentit käytettävissä olevat rahatulot ovat alle 60 prosenttia väestön mediaanitulosta. Suomessa Tilastokeskus käyttää tästä tuloköyhyysriskistä termiä pienituloisuusaste. Joskus tarkastellaan samaa indikaattoria myös muilla, yleisimmin 50 prosentin rajalla. EU:n köyhyysindikaattoreissa käytetään yleisesti 60 prosentin rajaa, OECD sen sijaan käyttää yleisesti 50 prosentin tuloköyhyysriskirajaa.

Koska tuloköyhyysriskiraja on suhteellinen, siihen vaikuttaa koko väestön tulokehitys. Esimerkiksi matalasuhteessa työttömyyden lisääntyessä suomalaisten eläkeläisten suhteellinen tuloasema tyypillisesti paranee ja suhteellinen tuloköyhyysriski pienenee, vaikka heidän tuloissa ja niiden ostovoimassa ei tapahtuisikaan muutosta (esim. Kauhanen ym. 2020). Tämä johtuu siitä, että eläkeläisten köyhyyskuilu eli keskimääräinen tulo-vaje suhteessa tuloköyhyysriskirajaan on Suomessa pieni ja suuri osa pienituloisista eläkeläisistä sijoittuu 60 prosentin pienituloisuusrajan lähelle (esim. Rantala & Riihelä 2017; Riihelä ym. 2022). Köyhyyskuilu onkin yksi tapa tarkastella köyhyysriskissä elävien kotitalouksien tilanteen vaka- vuutta. On eri asia ovatko tulot juuri alle tuloköyhyysriskirajan kuin kaukana sen alapuolella.

Yleisimmin suhteellista tuloköyhyysriskiä tarkastellaan vuositulojen mukaan eli suhteutetaan kotitalouden jäsenten kulutusyksikköä kohden lasketut tulot koko väestön vastaavien vuositulojen mediaaniin. Paneeliat- neistojen saatavuuden parantuessa vuositulojen ohella voidaan tarkas- tella myös köyhyysriskin kestoa. Tässäkin ajatuksena on se, että köyhyys- riskirajan alapuolelle sijoittuminen on vakavampi ongelma, jos tilanne jat- kuu useamman vuoden peräkkäin tai toistuvasti tarkastelujakson aikana, kuin jos köyhyysriskirajan alapuolelle jäädyään esimerkiksi vain yhden ker- ran tarkastelujaksolla. Pidempää aikaperspektiiviä voidaan soveltaa myös siten, että lasketaan kotitalouksien yhteenlasketut tulot vuotta pidemmältä ajanjaksolta, esimerkiksi viiden vuoden tulojen perusteella. Näin tarkastel- tuna yksittäisen vuoden mahdollisesti poikkeavat tulot eivät vaikuta koko- naiskuvaan liian vahvasti. Tämän tyyppinen tarkastelu lähentyy ajatusta

pysyväistuloista (Friedmann 1957). Köyhyysriskiä ovat tarkastelleet pidemmällä aikavälillä Suomessa esimerkiksi Arttu Kauhanen, Marja Riihelä ja Matti Tuomala (2020) sekä Riihelä ja Tuomala (2022).

Vaikka suhteellinen tuloköyhyysriski on ehkä tunnetuin ja yleisimmin käytetty indikaattori, sitä on kritisoitu laajasti. Esimerkiksi Sen (1992) ja norjalainen Stein Ringen (1985) ovat kritisoineet puhtaasti tuloihin eli resursseihin pohjautuvan köyhyysriskin epäsuoraa luonnetta muun muassa siksi, että se ei huomioi ihmisten erilaisia mahdollisuuksia muuttaa resursseja hyvinvoinniksi. Pulma on myös se, että tuloperusteinen tarkastelutapa katsoo vain kotitalouteen suuntautuvaa rahavirtaa, mutta ei ota huomioon kotitaloudesta ulos suuntautuvaa rahavirtaa eli kulutusta. Esimerkiksi maksullisten palveluiden käytettävissä olevia tuloja vähentävät tai ilmaispalveluiden käytettävissä olevia tuloja lisäävät vaikutukset jäävät havaitsematta.

Köyhyyden ja köyhyysriskin tarkastelutapoja on useita (ks. esim. Niemelä 2005a; Kangas & Ritakallio 2008). Yksi yleinen tapa on tarkastella eri mittareiden antamia yhdistelmiä. Tunnetuimpia näistä lienee Ringenin (1987) kaksoisehto, jossa köyhyyden katsotaan muodostuvan yhtäaikaista pienituloisuudesta ja puutteellisesta tarpeentyydytyksestä. Myös EU:ssa käytetään nykyään tuloköyhyysriskin ohella laajempaa AROPE-mittaria (AROPÉ = at risk of poverty or social exclusion), missä henkilöön katsotaan kohdistuvan köyhyys- tai syrjäytymisriski, mikäli hänen tulonsa ovat alle suhteellisen tuloköyhyysriskirajan tai hän on vajaatyöllinen tai kokee vakavaa aineellista tai sosiaalista puutetta. Vakavaa aineellista tai sosiaalista puutetta kokevaksi määrittyy, mikäli henkilö kokee puutetta seitsemässä kolmessa toista varsin tarkkaan määritellyssä asiassa. Materiaalista puolta kuvaavat esimerkiksi mahdollisuus säännölliseen liha- tai kasvisateriaan, ehjiin vaatteisiin, puhelimeen ja auton käyttöön. Sosiaalista puutetta kuvaa puolestaan se, että henkilö on syrjäytymisriskissä, koska hänellä ei ole mahdollisuuksia osallistua sosiaaliseen toimintaan, kuten ystävien tapaamisiin ravintolassa tai harrastuksiin (Eurostat 2024).

2.2.2 Varallisuusperusteinen lähestymistapa

Toinen tärkeä taloudellisia resursseja kuvaava mittari on varallisuus. Varallisuudesta ja sen eri muodoista on tuloja vähemmän tietoa saatavilla ja tästä syystä sen tarkastelukin on selvästi tulopohjaisia tarkasteluja vähäisempää. Keskeisin suomalaisten varallisuutta kuvaava tiedon lähde on Tilastokeskuksen varallisuustilasto. Tämän lisäksi varallisuustietoja on saa-

tavissa verotilastoista, Euroopan keskuspankin kokeellisesta euroalueen varallisuutta käsittelevästä tilastotietokannasta sekä esimerkiksi Luxembourg Wealth Study aineistosta ja tietyn ajanjakson välein myös EU-SILC-elinoloaineistosta. Varallisuutta kertyy säästämällä, varallisuuden arvon nousun myötä tai esimerkiksi perintönä. Varallisuuden merkitys taloudelliseen hyvinvointiin on ikääntyneiden kohdalla tärkeä, sillä varallisuus karttuu pitkälti iän myötä.

Vaikka tulot ja varallisuus kuvaavat molemmat taloudellisia resursseja, ne ovat luonteeltaan varsin erilaisia. Tulot ovat virtaava elementti, ne ovat sidottuja aikaan (esimerkiksi kuukausipalkka tai eläke, vuosittain maksettavat osingot), mutta eivät niinkään paikkaan. Varallisuus on pysyvämpi varanto, joskin varallisuuden arvo vaihtelee ajan myötä ja varallisuudesta voi kertyä tulojen ohella myös kustannuksia. (ks. esim. Dvornak & Kohler 2007; OECD 2013.) Tulojen ja varallisuuden raja voi myös olla häilyvä riippuen siitä, millä aikaperspektiivillä tuloja tarkastellaan. Jos tarkastellaan esimerkiksi vuosituloja, kuukausitulojen ja menojen erotuksen jälkeen mahdollisesti yli jäävä raha muuttuu säästökäsi ja tätä kautta varallisuudeksi aikaisemmin, kuin jos tarkastellaan tuloja ja menoja viiden vuoden ajalta.

Tunnetun ja paljon siteeratun, alun perin Franco Modiglianin ja Richard Brumbergin (1954) esittämän, elinkaarihypoteesin mukaan ihmiset kerryttävät varallisuutta työskentelyaikanaan, jotta työelämästä pois jäädessään heillä olisi kertyneen varallisuuden avulla mahdollisuus tasoittaa kulutusta, jotta kulutus ei vähenisi pudonneen tulotason takia. Modigliani ja Brumberg näkivät siten eläkeikaan varautumisen säästämisen keskeisenä motiivina. Varallisuuden kertyminen onkin luontaisesti vahvasti sidoksissa ikään. Asuntovarallisuus, joka on monessa maassa suurin kotitalouksien yksittäinen varallisuuserä, karttuu iän myötä asuntolainan lyhentyessä. Nuorilla on tyypillisesti vähän varallisuutta, keski-ikässä varallisuuden määrä kasvaa ja eläkeiän kynnyksellä varallisuus on tyypillisesti korkeimmillaan (esim. Sierminska & Takhtamanova 2007; Balestra & Tonkin 2018). Modiglianin ja Brumbergin oletus siitä, että varallisuutta puretaan voimakkaasti eläkeiässä, ei sitä vastoin saa vahvaa empiiristä tukea. Tähän palataan alaluvussa 2.3.2.

Varallisuudella on monta muotoa, ja erilaisella varallisuudella voi olla erilainen vaikutus esimerkiksi koettuun taloudelliseen tyytyväisyyteen ja kulutukseen. Varallisuus voi olla rahoitusvarallisuutta eli pankkitalletuksia, osakkeita, rahastoja sekä muita rahana tai helposti rahaksi ja maksuvälineeksi muutettavissa olevaa varallisuutta. Selkeästi erilainen varallisuuden muoto

on reaaliarallisuus, kuten asunnot ja kiinteistöt, metsä ja kulkuvälineet, joiden muuttaminen rahaksi ja maksuvälineeksi voi olla hyvinkin hidasta. Esimerkiksi asuntojen myyntiajat voivat olla pitkiä ja alueelliset erot myyntiajoissa suuria. Osassa varallisuutta esimerkiksi köyhyyden näkökulmasta käsittelevissä tutkimuksissa onkin päädytty siihen, että varallisuuteen on luettu ainoastaan likvidit varat ja rajattu reaaliarallisuus, varallisuuden ulkopuolelle (ks. esim. Kuypers & Marx 2021). On myös huomattava, että varallisuuden ja hyödykkeiden raja on häilyvä: asunto ei ole pelkästään varallisuutta, vaan myös tärkeä kulutushyödyke (ks. esim. Buitter 2010) ja myös tämä heikentää sen likviditeettiä.

Varallisuutta voidaan tarkastella paitsi kulutusmahdollisuuksien turvaajana, myös symbolisena ja sosiaalisena resurssina, joka lisää turvallisuuden tunnetta ja mahdollisuuksia itsenäiseen elämään vanhuudessa (Killewald ym. 2017; Gornick & Sierminska 2021). Varallisuuden merkityksellisyys voi liittyä myös kulttuurisiin ja normatiivisiin tulkintoihin: esimerkiksi omistusasumista pidetään monissa yhteiskunnissa osana onnistunutta elämäntapaa ja vanhuuden turvaa (Mulder & Smits 1999).

Kotitaloudella voi olla myös negatiivista varallisuutta eli velkaa. Kotitaloudella varallisuutta tarkastellaan yleisimmin kokonaisuutena nettovarallisuuden kautta eli tarkastellaan varallisuutta velkojen huomioinnin jälkeen. Toinen tapa on tarkastella bruttovarallisuutta ja velkoja erikseen. Velkojen erillinen tarkastelu on osoittautunut tärkeäksi toimeentulon kannalta (Hansen ym. 2008; Plagnol 2011). Velkaantumisen tasoa ja velanmaksun kotitaloudelle aiheuttamaa rasitetta tarkastellaan usein suhteuttamalla velan määrää kokonaisvarallisuuteen tai velan lyhennys- ja korkoeriä tuloihin.

2.2.3 Kulutusperusteinen lähestymistapa

Tulo- sekä varallisuustiedot kertovat siitä, miten taloudelliset resurssit jakautuvat eri ihmisryhmille, mutta näiden perusteella ei tiedetä sitä, miten tulot ja mahdolliset säästöt riittävät menoihin ja mihin menot kohdentuvat. Kulutus on tuloja suurempi aineellisen taloudellisen hyvinvoinnin mitta ja sitä voidaan pitää myös tarveperusteisena hyvinvoinnin mittana (esim. Atkinson 1998; Deaton 2003; Niemelä 2005a).

Kulutustutkimuksella ja eri tavoin kerätyillä kulutustutkimusaineistoilla on pitkät perinteet monessa maassa. Köyhyystutkimuksen pioneerina pidetty brittiläinen Seeböhm Rowntree (1901) määritteli köyhyyden fyysisten tarpeiden edellyttämän kulutustason kautta. Myös Yhdysvaltojen virallinen

köyhyysraja on pohjautunut 1960-luvulta lähtien kulutustutkimusaineistoilla tehtyyn viitebudjettiin (Orshansky 1965). Viitebudjetteihin perustuvat rajat ovatkin pisimpään käytettyjä menetelmä minimitoimeentulon määrittelyssä eri maissa (Atkinson ym. 2002). Viitebudjeteissa muodostetaan erilaisin menetelmin hyödykekoreja, joiden katsotaan olevan joko välttämättömiä tai laajemmin määriteltynä tarpeellisia vähimmäistasoisen tai kohutuullisen elämän kannalta. Näiden menetelmien avulla voidaan hahmottaa enemmän absoluuttista minimitoimeentulon tasoa ja ottaa huomioon esimerkiksi asumiskustannuksia ja niiden alueellisia eroja. Myös Suomessa Kuluttajatutkimuskeskus ja myöhemmin Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) ja Turun yliopisto ovat tehneet haastatteluihin perustuvia viitebudjetteja erilaisille kotitalouksille (viimeisin Grahn ym. 2023). Puutteena viitebudjettimenetelmässä on se, että terveyttä ja toimintakykyä ei ole niissä huomioitu ja tällä on erityisesti eläkeläisten kannalta merkitystä. Suomessa Tilastokeskus on lisäksi kerännyt koko väestön kattavaa kulutusaineistoa noin viiden vuoden välein vuodesta 1966 lähtien ja siihen perustuen on julkaistu paljon tilasto- ja tutkimustietoa kotitalouksien kulutuksesta puolen vuosisadan mittaan (ks. esim. Tennilä 1995; Kosunen 1999; Räsänen 2003; Niemelä 2005a; Niemelä 2008; Ahlqvist 2010; Ahonen & Vaittinen 2015; Karonen 2024).

Kotitalouksien kulutuskäyttäytymisestä on esitetty erityisesti taloustieteessä useita teorioita. Yksinkertaisimpia näistä lienee John Maynard Keynesin (1936) teoria, jonka mukaan kulutus määräytyy vain sen hetkisten tulojen mukaan. Samoihin aikoihin Irving Fisher (1930) puolestaan esitti teorian, jonka mukaan ihminen olisi kykeneväinen arvioimaan elinaikansa tulot ja suunnittelemaan kulutuksensa sen mukaisesti. Fisherin teoriaan pohjautuivat sekä Brunbergin ja Modiglianin (1954) edellä esitelty elinkaarihypoteesi kuin tähän läheisessä yhteydessä oleva Milton Friedmanin (1957) pysyväistulohypoteesi. Myöhemmin Robert Hall (1978) lisäksi osoitti, että mikäli kuluttajilla on rationaaliset odotukset ja pysyväistulohypoteesi pätee, vain yllättävä muutos tuloissa vaikuttaa kulutukseen. Kotitalous tekee näiden ajatusten mukaisesti kulutuspäätöksensä pitemmän aikavälin tulojen mukaan eikä esimerkiksi tilapäinen tulojen putoaminen vaikuta kulutuspäätöksiin. Arkielämässä tämän voi ajatella olevan realistista, mikäli tulojen vaihtelu ei tule kotitaloudelle yllätyksenä, vaan se on ainakin suurimmaksi osin ennakoitavissa. Näiden teorioiden empiiriseen näyttöön palataan luvussa 2.3.3.

Yksityistä kulutusta tarkasteltaessa kiinnostuksen kohteina ovat yleensä kotitalouksien kokonaiskulutuksen määrä ja kulutuksen osuus tuloista.

Kulutusasteella (tai säästämisasteella) tarkoitetaan sitä osaa tuloista, mikä kulutetaan (tai säästetään). Lainan tai säästöjen avulla voidaan kuluttaa enemmän kuin mitä tulot ovat. Varsin usein ollaan kiinnostuneita myös kulutuksen rakenteesta eli siitä, mihin hyödykeryhmiin kulutus jakautuu.

Hyödykkeet voidaan jaotella niiden välttämättömyyden mukaan eri ryhmiin (vertaa viitebudjetit). Talousteorian puolella puhutaan kuluttajien valintateoriasta (ks. esim. Varian 1993). Sen mukaan hyödykkeet voidaan jakaa niiden kysynnän muutoksen perusteella karkeasti kahteen ryhmään: normaalihyödykkeisiin, joiden tulojousto on positiivinen eli niiden kysyntä kasvaa tulojen noustessa ja inferiorisiin eli vähäarvoisiin hyödykkeisiin, joiden tulojousto on negatiivinen eli niiden kysyntä laskee tulojen noustessa. Normaalihyödykkeet voidaan edelleen jakaa ylellisyshyödykkeisiin ja välttämättömyshyödykkeisiin. Ylellisyshyödykkeiden tulojousto on suuri eli niiden kysyntä kasvaa suhteessa enemmän kuin tulot, ja välttämättömyshyödykkeiden pieni eli niiden kysyntä kasvaa tulojen noustessa, mutta suhteessa vähemmän kuin tulot.

Vähimmäistoimeentuloa tarkastellessa kiinnostus kohdistuu yleensä välttämättömään kulutukseen ja siihen, miten suuren osuuden välttämättömyyskulutus muodostaa kotitalouden kokonaiskulutusmenoista. Niin sanottu Engelin lain (Engel 1857) mukaan ruokaan ja muihin välttämättömyshyödykkeisiin käytettyjen menojen osuus on suurempi pienituloisilla kuin suurituloisilla kotitalouksilla. Engelin laki liittyy saksalaisen tilastotieteilijän Ernst Engelin kuluttajien valintateoriasta johdettuun käyrään, jonka avulla voidaan tarkastella erilaisten hyödykkeiden kysynnän muutosta tulojen muuttuessa (ks. esim. Varian 1993).

Kuten edellä todettiin se, mikä on välttämätöntä kulutusta, on sidoksissa ympäristöön ja elinoloihin – välttämättömyyskin on siten suhteellista eli sidoksissa sekä aikaan että paikkaan. Teknologinen kehitys ja elintason nousu ovat johtaneet siihen, että nyky-yhteiskunnassa tarvitaan lähes välttämättä sellaisia hyödykkeitä, joita ei parikymmentä vuotta sitten osattu ajatella edes olevan. Esimerkiksi (äly)puhelimien keskeistä roolia erilaisien palveluiden käyttämisessä olisi harva osannut aikanaan ennustaa. Viitebudjettimenetelmä on hyvä esimerkki siitä, miten ajan tuomia kulutustarpeita arvioidaan. Tätä näkemystä edustaa myös esimerkiksi brittiläisessä ja australialaisessa köyhyystutkimuksessa niin sanottu konsensuaalinen mittaamistapa, jossa selvitetään kyselyn avulla välttämätöntä kulutusta ja sen vastentahtoista puutetta (ks. esim. Gordon & Pantazis 1996; Gordon & Townsend 2000; Saunders 2011).

2.2.4 Subjektiivinen hyvinvointi ja toimeentulo

Puhtaasti resurssiperusteisten tulojen ja varallisuuden sekä tarveperusteisempien kulutusmenojenkaan perusteella ei kuitenkaan tiedetä, miten taloudellinen hyvinvointi koetaan. Miten rahat riittävät siihen kulutukseen, minkä ihminen kokee itselleen välttämättömäksi ja tarpeelliseksi ja millaisen taloudellisen hyvinvoinnin tason hänen tulo- ja varallisuustilanteensa hänelle mahdollistaa? Ihmisten itse vastatessa kysymykseen taloudellisesta tyytyväisyydestään voidaan olettaa vastauksen sisältävän tiedon paitsi tarpeista, myös tuloja kattavammin käytössä olevista taloudellisista resursseista. Vastauksen voidaan olettaa sisältävän tiedon myös varallisuudesta ja sen likviditeetistä sekä siitä, miten vapaaehtoista varallisuuden mahdollinen purkaminen henkilölle on ollut. On eri asia, jos henkilö on tietoisesti säästänyt työaikanaan rahaa mahdollistaakseen itselleen eläkeaikaisia tuloja korkeamman kulutustason, kuin jos hän joutuu vastentahdotisesti myymään kesämökkinsä tai asuntonsa kattaakseen tärkeäksi pitmiään menoja.

Henkilön tarpeet ja preferenssit saattavat alittaa tai ylittää määritellyt köyhyysriskirajat. Nämä rajat ovat paitsi suhteellisen tuloköyhyysriskin määritelmällä, myös esimerkiksi viitebudjettimenetelmällä, määritelty kysymättä jokaiselta erikseen tarpeita ja preferenssejä. Henkilö voi olla tyytyväinen taloudelliseen tilanteeseensa, vaikka määrittäisikin köyhäksi viitebudjetilla tai suhteellisella tuloköyhyysriskillä määritellyn tuloajan kautta, ja päinvastoin olla tyytymätön, vaikka nämä tuloajat hänen kohdallaan toista väittäisivätkin. Taloudellinen tyytyväisyys eli se, miten toimeentulo koetaan, kertoo jotakin sellaista, mitä ei pystytä eri tavoin määritellyillä objektiivisilla mittareilla havaitsemaan. Koettu hyvinvointi onkin tärkeä osa taloudellisen hyvinvoinnin tutkimusta. Sen merkitys tunnistettiin jo 1970-luvun Suomessa (Allardt & Uusitalo 1972; Allardt 1976) ja se on viimeisten vuosikymmenien aikana vakiintunut taloudellista hyvinvointia kartoittavan tutkimuksen osa-alueeksi (Suomessa esim. Isola ym. 2021; Virrankari & Isola 2021; Palomäki ym. 2021; Karvonen ym. 2022; Palomäki ym. 2023). Objektiivisten resurssien ja subjektiivisten kokemusten yhtäaikaisen tarkastelun katsotaan olevan hyödyllistä arvioitaessa hyvinvointia (Diener & Suh 1997; Layard 2005; Daatland & Hansen 2007). Kuten Olli Kangas ja Veli-Matti Ritakallio (2008) toteavat, yhteiskuntapolitiikan legitimitetin kannalta ihmisten kokemukset ovat tärkeitä, vaikka pelkästään niiden perusteella ei voidakaan määrittää esimerkiksi oikeutta sosiaalietuuksiin. Empiirinen tutkimus on esimerkiksi osoittanut, että taloudellinen tyytymättömyys sekä

kokemus taloudellisesta epäoikeudenmukaisuudesta heikentävät luottamusta poliittisiin instituutioihin (Rothstein & Uslaner 2006; Zhi ym. 2022). Tällä voi olla vaikutusta hyvinvointivaltion hyväksyttävyyteen ja esimerkiksi ihmisten äänestyskäyttäytymiseen.

Subjekttiivinen taloudellinen hyvinvointi voidaan määritellä esimerkiksi henkilön arviona hänen taloudellisten resurssiensa riittävyyden ja riittämättömyyden suhteesta tai siitä, missä määrin resurssit tuottavat hänelle tyydytystä tai tyytymättömyyttä (George 1992, 72). Subjekttiivista taloudellista hyvinvointia voidaan kartoittaa erilaisilla kysymyksillä ja niiden yhdistelmillä, voidaan kysyä esimerkiksi suoraan, kokeeko henkilö olevansa köyhä tai miten hyvin hän selviytyy välttämättömistä menoista. Esimerkiksi köyhyyttä on lähestytty varsin moninaisin kysymyksin (ks. Van den Bosch 2001). Keskeisimpänä yleistä taloudellista subjektiivista hyvinvointia kuvaavana indikaattorina pidetään kuitenkin kysymystä taloudellisesta tyytyväisyydestä (Ali ym. 2015; Owusu 2021). Tätä indikaattoria on käytetty myös tässä väitöskirjassa.

Taloudellisen tyytyväisyyden tiedetään olevan yksi keskeisimmistä yleiseen elämään tyytyväisyyteen vaikuttavista tekijöistä (esim. Van Praag ym. 2004; Layard 2005; Esterlin 2006). Siinä missä tulojen on todettu olevan elämään tyytyväisyyteen vain löyhästi positiivisessa yhteydessä, taloudellista hyvinvointia laajemmin kuvaavien tekijöiden yhteys on vahvempi. Taloudellinen tyytyväisyys huomioi samanaikaisesti ihmisen kyvyn selvittää taloudellisesti sen hetkisestä sekä vähintään lähitulevaisuuteen liittyvistä ennakoituista ja osin ennakoimattomistakin menoista.

2.2.5 Kotitalouden merkitys ja ekvivalenssiskaalat

Kotitalous on yleisimmin käytetty ja asiantuntijoiden suositama yksikkö hyvinvointitutkimuksessa (Canberra Group 2011). Tämä perustuu siihen, että kotitalouden jäsenet jakavat yleensä tulonsa ainakin jollakin tasolla keskenään, ja pelkästään yksilön tulojen tarkastelu johtaisi väärin johtopäätelmiin henkilön taloudellisesta tilanteesta. Yksinkertaisin esimerkki tästä on lapsiperhe, jossa kaikkien perheenjäsenten asuminen, ruoka, vaatetus, harrastukset ja kuljetukset kustannetaan yleensä vanhempien tuloilla ja varallisuudella.

Tilastokeskuksen määritelmän mukaan kotitalouden muodostavat henkilöt, jotka asuvat ja ruokailevat yhdessä tai jotka muuten käyttävät yhdessä tulojaan. Henkilö voi kuulua samanaikaisesti vain yhteen kotitalouteen,

joskin hänen kotitaloutensa tyypillisesti muuttuu ajan kuluessa. Kotitalousväestön ulkopuolelle jäävät Suomessa pysyvästi laitoksissa, kuten vanhainkodeissa, asuva väestö.

Kotitaloudet ovat eri kokoisia ja eri-ikäisiä ja kotitalouden rakenne on vahvasti sidottu elinkaareen. Yksittäisen ihmisen näkökulmasta elämä alkaa yleensä vanhempien ja mahdollisten sisarusten muodostamassa perheessä, täysi-ikäistyttyään henkilö muuttaa yleensä jossakin vaiheessa asumaan itsekseen tai mahdollisen kumppaninsa kanssa ja aikanaan osalle syntyy lapsia. Lapsiperhe aikana asutaan lasten kanssa joko yksin tai yhdessä kumppanin kanssa, ja lasten muutettua pois kotoa muodostuu yleensä yhden tai kahden henkilön kotitalous. Eläkeaikana yksinasuminen yleistyy leskeksi jäämisen myötä. Naisten miehiä pidemmän eliniän takia naisten yksinasuminen on miehiä yleisempää (ks. luku 2.3.1). Elinkaari ja kotitalouden rakenne ovat yhteydessä taloudelliseen hyvinvointiin. Tämän havaitsi jo Rowntree (1901) tutkiessaan työväestön taloudellista hyvinvointia: siinä missä taloudellinen hyvinvointi oli korkeinta nuoruudessa sekä elämänvaiheessa, jossa lapset olivat muuttaneet pois kotoa, köyhyys paikantui erityisesti lapsuuteen, lapsiperheeseen ja vanhuuteen.

Kotitalouden rakenne ja koko vaihtelevat maittain joskus huomattavasti (esim. Kangas & Ritakallio 1998). Maita on pyritty tyypittelemään erilaisiin hyvinvointimalliregiimeihin muun muassa sen perusteella, millainen rooli yksilön hyvinvoinnissa valtiolla tai kotitaloudella ja perheenjäsenillä on (esim. Esping-Andersen 1990; 1999). Erilaisilla hoivamalleilla eli esimerkiksi sillä, miten lastenhoito ja vanhushoiva on järjestetty, on yhteys perherakenteisiin ja yksinasumisen yleisyyteen. Esimerkiksi Itä- ja Etelä-Euroopan maissa sekä Yhdysvalloissa valtion rooli on vähäisempi ja perheen rooli korostuu, kun taas Pohjoismaissa ja useissa Länsi-Euroopan maissa valtion rooli yksilön hyvinvoinnissa on selkeästi suurempi. Perherakenteessa tämä tekee sen, että siinä missä monisukupolvinen asuminen on varsin yleistä ja vanhempien ihmisten yksinasuminen melko vähäistä Itä- ja Etelä-Euroopan maissa, Pohjois- ja Länsi-Euroopan maissa eläkeläisten yksinasuminen on varsin yleistä. Leskeksi jäätyään eläkeläiset jäävät Pohjoismaissa usein asumaan omaan kotiinsa ja terveyden heiketessä ihmiset muuttavat joko palveluasuntoon, hoivalaitokseen tai jatkavat yksinasumista, mikä on mahdollista julkisesti järjestetyn kohtuuhintaisen kotihoidon turvin (esim. Berthoud & Iacovou 2004).

Erilaiset kotitaloudet on otettava huomioon taloudellista hyvinvointia tarkasteltaessa. Henkilön taloudellista toimeentuloa arvioidaan vakiintuneen

tavan mukaan siten, että kotitalouden kaikkien jäsenten tulot lasketaan yhteen ja saatu summa jaetaan henkeä kohden kulutusyksikköluvulla eli ekvivalenssiskaalalla. Saatua tuloa nimitetään ekvivalenttituloksi (ekvivalentti = samanarvoinen, yhdenmukainen, täysin vastaava) ja se on sama kaikille kotitalouden jäsenille. Vaikka tätä lähestymistapaa on erityisesti puolisoitten välisen rahankäytön yhteydessä myös kritisoitu (esim. Deaton 2019), tarkastelutapa on varsin vakiintunut tulonjako- ja köyhyystutkimuksessa ja on vaikea keksiä parempaakaan lähestymistapaa erilaisten perheiden ja sen jäsenten taloudellisen hyvinvoinnin vertailuun ja ajalliseen seurantaan.

Ekvivalenssiskaalojen ideana on pyrkiä löytämään sellainen kulutusyksikköluvun määrittäminen, jolla pystytään mahdollisimman hyvin yhteismitallistamaan eri kokoisten ja eri ikäisten kotitalouksien tulot ja siten vertailemaan niiden taloudellista hyvinvointia. Tarkoituksena on ottaa huomioon paitsi se, että isompi kotitalous tarvitsee enemmän tuloja elääkseen, myös se, että isommalla kotitaloudella on kulutuksessa mittakaavaetuja yksin-asuvaan nähden. Ekvivalenssiskaalassa voidaan ottaa huomioon myös se, että eri ikäisten henkilöiden kulutustarpeet eroavat toisistaan.

Ekvivalenssiskaalojen isänä voidaan pitää saksalaista tilastotieteilijää Ernst Engeliä. Engel julkaisi ensimmäisenä kulutusyksikkö käsitteen, jonka avulla eri ikäisten ja kokoisten perheiden kulutustarpeita voitiin vertailla toisiinsa. Engel esitti ensimmäisenä myös tilastollisen analyysin tulojen ja kulutuksen välisestä suhteesta (Engel 1857). Ekvivalenssiskaaloille on useita laskutapoja. Tällä hetkellä yleisimmät tulonjakotilastoissa käytetyt ekvivalenssiskaalat lienevät kansainvälisten tilastoviranomaisten Eurostatin ja OECD:n käyttämät skaalat, joita myös moni kansallinen tilastoviranomainen käyttää. Eurooppalainen tilastoviranomainen Eurostat on käyttänyt 1990-luvun lopusta lähtien tulonjakotilastoissa niin sanottua OECD:n modifioitua ekvivalenssiskaalaa, jonka esittivät ensimmäisenä Aldi Hage-naars, Klaas de Vos ja Asghar Zaidi (1994). Tämä skaala huomioi suuremman kotitalouden mittakaavaohyödyn yhden hengen kotitalouteen nähden sekä ikään liittyvän kulutustarpeen eron aikuisten ja alle 14-vuotiaiden lasten osalta. Myös Suomessa Tilastokeskus käyttää yleisesti tätä skaalaa. OECD:n tulonjakotilastoissa sen sijaan käytetään yleisesti kotitalouden jäsenten lukumäärän neliöjuurta (Whiteford & Adema 2007; OECD 2020). Tämä menetelmä on yksinkertaisempi käyttää, sillä se ei vaadi tietoa kotitalouden jäsenten iästä. Tässä väitöskirjassa on käytetty OECD:n modifioitua ekvivalenssiskaalaa ja neliöjuurta. Neliöjuurta on käytetty niissä aineistoissa, joissa kotitalouden jäsenten iästä ei ole ollut tarkkaa tietoa.

Kotitalouden rakenteella on tutkimusten mukaan selvä yhteys taloudelliseen hyvinvointiin ja erityisen selvästi erottuu se, että yhden aikuisen kotitaloudet pärjäävät huomoinn kuin kotitaloudet, jossa on kaksi aikuisjäsentä (esim. Airio 2008; Kangas & Ritakallio 2008; OECD 2012; Niemelä 2014.). Erilaisilla skaaloilla voidaan saada jossain määrin erilainen kuva eri väestöryhmien sijoittumisesta tulojakaumaan. Esimerkiksi kun siirryttiin OECD:n vanhasta skaalasta uuteen modifioituun skaalaan, lapsiperheiden köyhyysriski pieneni, sillä lasten kulutustarve on uudessa skaalassa vanhaa pienempi (Ritakallio 2001).

Tulonjakotilastojen lisäksi erilaisia ekvivalenssiskaaloja tai niihin verrattavissa olevia menetelmiä käytetään myös erilaisten sosiaalietuuksien määrittämisessä. Käytetty skaala voi vaikuttaa merkittävästi esimerkiksi minimitoimeentulon rajoihin ja siihen, minkälaisiin kotitalouksiin sosiaalietuet kohdennetaan. Ekvivalenssiskaaloja sovelletaan myös kulutusmenoihin sekä vaihtelevasti myös varallisuuteen. Varallisuuden osalta skaalojen käytöstä ei ole konsensusta ja varallisuutta mitataan usein myös kotitalousta-solla. Koska kotitalouden rakenne muuttuu usein ajan myötä, ekvivalenssiskaalojen käyttöä ei suositella varallisuuden yhteydessä etenkin tarkas-teltaessa pitemmän aikavälin taloudellista hyvinvointia tilanteissa, joissa kotitaloudessa asuu monia sukupolvia tai henkilöitä, jotka eivät ole sukua toisilleen. (OECD 2013.)

2.3 Vanhuuseläkeikäisten taloudellinen hyvinvointi aikaisemman tiedon valossa Suomessa

Konkreettinen sosiaalitutkimus kehittyi Suomessa 1800-luvun loppupuolen yhteiskunnallisen murroksen myötä, kun työväenluokka syntyi kaupunkeihin (Alapuro & Alestalo 1992). Tutkimusten tavoitteena oli kasvaneen työläisväestön elinolojen ja toimeentulon tutkiminen. Yhtenä tärkeänä perusteena tälle oli halu pitää yllä yhteiskuntarauhaa, jonka katsottiin olevan sidoksissa elinoloihin. Ensimmäinen virallinen kulutusta ja tuloja tarkasteleva tutkimus Suomessa oli Vera Hjeltin vuonna 1912 julkaistu *Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa 1908–1909*. Tutkimuksen kohteena olivat kaupunkien tehdastyöläisten tai näihin rinnastettavissa olevien työläisten perheet tai huonekunnat, kuten tutkimuksessa heitä nimitettiin. Suurin osa aineistosta käsitti tarkoituksellisesti lähinnä vähintään kahden hengen perhekuntia, sillä heiltä katsottiin saatavan luotettavimmin kerättyä tietoa. Tutkimuksessa kerättiin vuoden ajan

tietoa huonekuntien tuloista ja kulutusmenoista heille jaettavan tulo- ja menopäiväkirjan avulla. (Hjelt 1912.) Kulutus- ja tulonjakotutkimus pitäytyi 1950-luvulle asti lähinnä näiden ”normaaliperheiden” tutkimuksena eikä esimerkiksi yksinasuvien tuloista ja kulutuksesta saatu juurikaan tietoa. Kulutustutkimukset keskittyivät myös tiettyihin väestöryhmiin eikä laajaa, koko väestön kattavaa, kulutustutkimusta ollut olemassa. (ks. kulutustutkimuksien kehityksestä Suomessa Ahlqvist 2010). Säännöllisiä, koko väestön käsittäviä kulutustutkimuksia, on kerätty vuodesta 1966 alkaen ja ne ovat vakiintuneet osaksi Tilastokeskuksen tilastotuotantoa.

Erityisesti eläkeläisväestöön kohdistuneen toimeentulotutkimuksen voi katsoa alkaneen Suomessa Terho Pulkkisen vuonna 1969 julkaiseman *Eläketurva ja toimeentulo* -tutkimuksen myötä. Varsin mittava tutkimushanke oli Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen rahoittama ja se julkaistiin Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuna. Tutkimuksen esipuheen kirjoittajaa Heikki Warista mukaillen 1960-luvun taloudellinen vaurastuminen asetti sosiaalipolitiikalle ja sosiaaliturvalle sekä uusia mahdollisuuksia että velvollisuuksia. Tässä yhteydessä erityistä vastuuta tunnettiin vanhusten ja työkyvyttömien toimeentulosta, joista ei ollut saatavilla tätä ennen tarkkaa ja luotettavaa tietoa. Pulkkisen (1969) tutkimuksen aineisto kerättiin kenttätutkimuksena haastattelemalla 25–79-vuotiaista kotitalousväestöä. Siinä kerättiin tietoa erikseen 64–79-vuotiailta vanhuuseläkettä saavilta, 25–64-vuotiailta työkyvyttömyyseläkettä saavilta sekä referenssiryhmänä muita 25–64-vuotiailta, joita tutkimuksessa kutsuttiin aktiiviväestöksi. Pulkkisen tutkimuksessa käsiteltiin eläkeläisten ja aktiiviväestön taloudellista tilannetta varsin kattavasti tulojen, kulutuksen (haastatellun jälkikäteen arvioimat kulutusmenot), asumisen, varallisuuden sekä tulojen riittävyyden kautta. Tulojen riittävyyttä kysyttiin haastattelussa erikseen ja tämän lisäksi tulojen riittävyyttä arvioitiin myös muiden kyselyssä saatujen tietojen perusteella.

Sittemmin eläkeläisten toimeentuloa on arvioitu säännöllisesti pitkälti tulojen kautta (esim. Hagfors ym. 2003; Uusitalo 2006; Kautto 2011; Kuivalainen ym. 2017; Rantala 2020; Kuivalainen ym. 2022). Viimeisen viiden vuoden aikana tätä näkemystä on laajennettu erityisesti subjektiiviseen hyvinvointiin (Kautto 2011; Airio ym. 2013; Kuivalainen ym. 2017; Ahonen ym. 2018; Palomäki 2018; Ahonen ym. 2019; Palomäki ym. 2021; Kuivalainen ym. 2022; Palomäki ym. 2022), mutta myös kulutusta ja varallisuutta käsitteleviä tutkimuksia on ilmestynyt (Niemelä 2008; Ahonen & Vaittinen 2015; Kuivalainen ym. 2017; Kuivalainen ym. 2022). Keskeisiä

tutkimusaineistoja ovat olleet Tilastokeskuksen tulonjaon palveluaineisto ja kulutustutkimusaineisto sekä Eläketurvakeskuksen eläkeläisväestölle suunnatut kyselytutkimukset.

Tässä alaluvussa tarkastellaan miltä suomalaisten vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi näyttää edellä kuvatuilla mittareilla aiemman tutkimuksen valossa.

2.3.1 Tulot

Suomalaisten vanhuuseläkeikäisten tulot eroavat työkäisten tuloista siinä, että ne ovat usein varsin pysyviä. Tämä liittyy siihen, että eläkeikäisten tulot koostuvat usein suurelta osin eläkkeistä. Eläkkeiden kehitys on sidottu indeksiin eikä niihin vaikuta talouden suhdannevaihtelut samalla tavoin kuin työkäisillä (esim. Ilmakunnas 2022). Toisaalta eläkeläiset pystyvät työkäisiä harvemmin vaikuttamaan tuloasemaansa myöskään positiivisesti, vaikka eläkkeen ohella jonkin verran työskennellään myös Suomessa (Polvinen ym. 2023). Tulojen muutos liittyy lähinnä omien tai toisen perheenjäsenen työtuolojen muutokseen tai perherakenteen muutokseen. Perherakenteen muutos tarkoittaa yleensä puolison kuolemaa tai siirtymistä hoitolaitokseen kodin ulkopuolelle. Käytännössä se tarkoittaa usein myös yksinjäämistä.

Vanhuuseläkeikäisten tulojen rakenne ja eläketurva

Eläkeläisten tärkein tulonlähde on niin Suomessa kuin muissakin kehittyneissä maissa yleensä eläke (OECD 2023). Eläke on suuressa osassa maita ainakin osin lakisääteinen etuus. Eläketurva toimii suojana niin sanottua vanhaa sosiaalista riskiä vastaan (esim. Esping-Andersen 1999; Kangas & Niemelä 2017) eli eläkkeen tarkoituksena on turvata henkilön toimeentuloa vanhuuden, työkyvyttömyyden tai perheenjäsenen kuoleman kohdatessa. Eläkejärjestelmä muodostuu yleensä kahdesta osasta: jonkinlaisesta minimieläkkeestä sekä ansioihin perustuvasta eläkkeestä. Minimieläke perustuu yleensä kansalaisuuteen ja/tai asumiseen tai tarveharkintaan, ja se on yleensä lakisääteinen. Ansioihin perustuva eläke voi sen sijaan olla joko lakisääteinen, ammatillinen eli erilaisiin työmarkkinoilla sovittuihin ehtoihin perustuva, tai näiden yhdistelmä. Lisäksi osassa maita on varsin yleistä säästää itse eläkeaikaa varten joko erityiseen yksilölliseen, yksityiseen eläkevakuutukseen tai muihin säästämisinstrumentteihin. (esim. Ebbinghaus 2011; OECD 2023.)

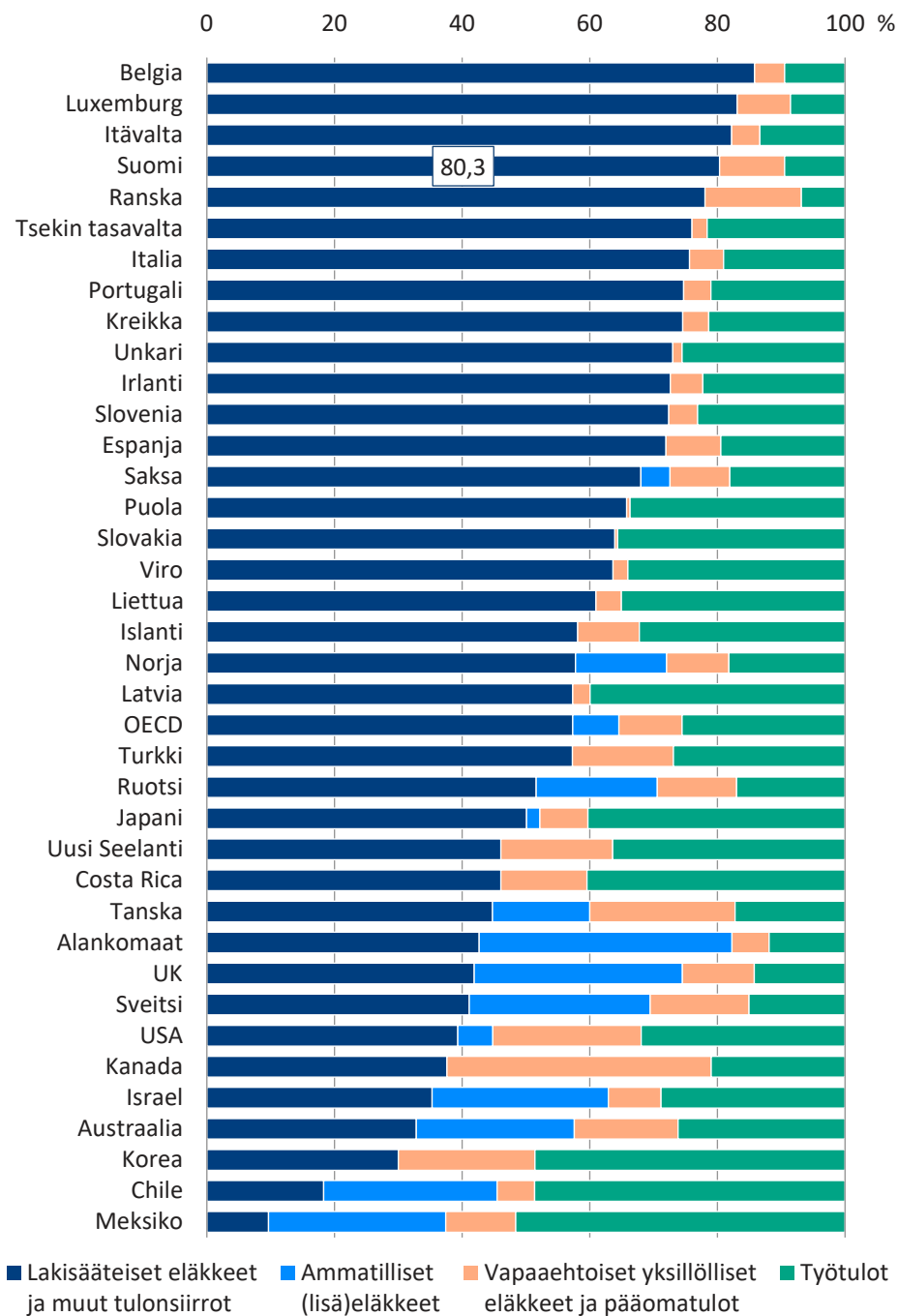
Lakisääteisten eläkkeiden merkitys ihmisten eläkeaikaisessa toimeentulossa vaihtelee paljon maittain (Hinrichs & Lynch 2010; Ebbinghaus 2021). Lakisääteisten etuuskien osuus yli 65-vuotiaiden kotitalouksien tuloista oli vuonna 2020 OECD-maissa keskimäärin alle 60 prosenttia. Suomessa näiden osuus eläkeiässä olevien ihmisten tuloista oli selvästi OECD-maiden keskiarvoa suurempi, 80 prosenttia, kun taas esimerkiksi Yhdysvalloissa valtaosa eläkeaikaisesta toimeentulosta muodostui muista kuin lakisääteisistä etuuksista ja lakisääteisten eläkkeiden osuus oli vain 40 prosenttia yli 65-vuotiaiden tuloista. (Kuvio 1). Monessa maassa myös työtuloilla on suuri merkitys eläkeikäisten ihmisten toimeentulolle. Tämä voi johtua sekä siitä, että yli 65-vuotiaat työskentelevät yleisesti itse vielä tässä iässä mahdollisen eläkkeen lisäksi, ja siitä, että kotitalouteen kuuluu työskentelevä tai työskenteleviä jäseniä, kuten puoliso tai aikuinen lapsi. Tulorakenne heijastaa siten myös kotitalouden rakennetta. Monissa Etelä-Amerikan ja Itä-Euroopan maissa monisukupolvinen asuminen on selvästi esimerkiksi Pohjoismaita yleisempää ja on varsin tavallista, että usean sukupolven perheenjäseniä asuu yhdessä. He auttavat näin toisiaan paitsi eläkeajan toimeentulossa, myös esimerkiksi lastenhoidossa. (Reher 1998; Hank 2007; Deindl & Brandt 2010; Albertini ym. 2018.) Monisukupolvisessa asumisessa kyse on usein sekä kulttuurieroista että keinosta paikata heikkoja julkisia hoivapalveluita ja sosiaaliturvaa.

Suomessa lakisääteisen minimieläkkeen muodostavat kansaneläke ja takuueläke. Ne ovat asumisperusteisia eli niiden saamiseksi henkilön on pitänyt asua Suomessa riittävän pitkä aika. Työeläke on Suomessa lakisääteinen ja sen suuruuteen vaikuttavat sekä työskentelyaika että sinä aikana kertyneiden ansioiden suuruus. Työeläkejärjestelmä otettiin käyttöön Suomessa 1960-luvulla ja se tuli täysi-ikäiseksi 2000-luvun alussa. Tästä lähtien vanhuuseläkkeelle on siirtynyt henkilöitä, joilla on ollut ikänsä puolesta mahdollisuus kartuttaa työeläkkeensä täysimääräisenä. Keskimääräisen kokonaiseläkkeen taso onkin noussut merkittävästi. Esimerkiksi vuosien 1981–2018 välillä se on reaalisesti kaksinkertaistunut (Rantala 2020, 36). Mikäli työeläke on riittävän suuri, henkilö ei saa kansaneläkettä tai takuueläkettä lainkaan. Työeläkkeiden nousun ja kansaneläkkeen pohjaosan poiston myötä kansaneläkettä saavien osuus eläkkeensaajista on Suomessa laskenut¹. Lakisääteisten eläkkeiden lisäksi henkilöllä voi olla itsensä tai työnantajan rahoittamia lisäeläkkeitä. Näiden merkitys Suomessa on kuitenkin vähäinen (esim. Barr 2013).

1 Kansaneläkkeen pohjaosan asteittainen pieneneminen päättyi vuoden 2001 alussa, jolloin pohjaosien maksaminen päättyi kokonaan.

Kuvio 1.

Yli 65-vuotiaiden tulojen rakenne OECD-maissa vuonna 2020 (tai viimeisin saatavilla oleva vuosi), osuus kaikista tuloista (%).

Lähde: OECD Pensions at a Glance 2023

Eläkeläisten määrässä ja rakenteessa on tapahtunut 1980-luvun ja 2020-luvun välisenä aikana paljon muutoksia. Tähän on vaikuttanut muun muassa varhais- ja vanhuuseläkkeisiin tehdyt ikärajamuutokset, 55–64-vuotiaiden työllisyyden nousu, suurten ikäluokkien siirtyminen vanhuuseläkkeelle sekä väestön terveydentilan parantuminen ja eliniän pidentyminen. Eliniän pitenemisen vuoksi 75 vuotta täyttäneiden osuus eläkeläisistä onkin ajanjaksolla kasvanut. (Kuivalainen ym. 2022; Rantala ym. 2022.)

Keskimääräisten eläkkeiden tason nousu vaikuttaa Suomessa tasaantuneen 2000-luvulla ja korkeinta eläkettä saavien ikäryhmä on sekä vanhentunut että laajentunut. Vanhuuseläkkeelle siirtyneiden kokonaiseläke nousi vuoteen 2005 asti, mutta on sen jälkeen ollut vuoteen 2021 asti lähes muuttumaton. (Rantala ym. 2022; Kuoksa ym. 2024.) Esimerkiksi vuonna 1995 reaalisesti korkeinta eläkettä saivat 55–59-vuotiaat, vuonna 2015 tätä 10 vuotta vanhemmat ja vuonna 2021 korkeinta eläkettä saavien ikäryhmä oli laajentunut 66–78-vuotiaisiin. Eläkkeiden nousun tasaantuminen voi liittyä eläkeläisten rakenteessa tapahtuneiden muutosten ohella 1990-luvulta lähtien tehtyihin eläketurvan muutoksiin sekä vuoden 2008 finanssikriisiä seuranneeseen työllisyyden ja ansiotason heikkoon kehitykseen.

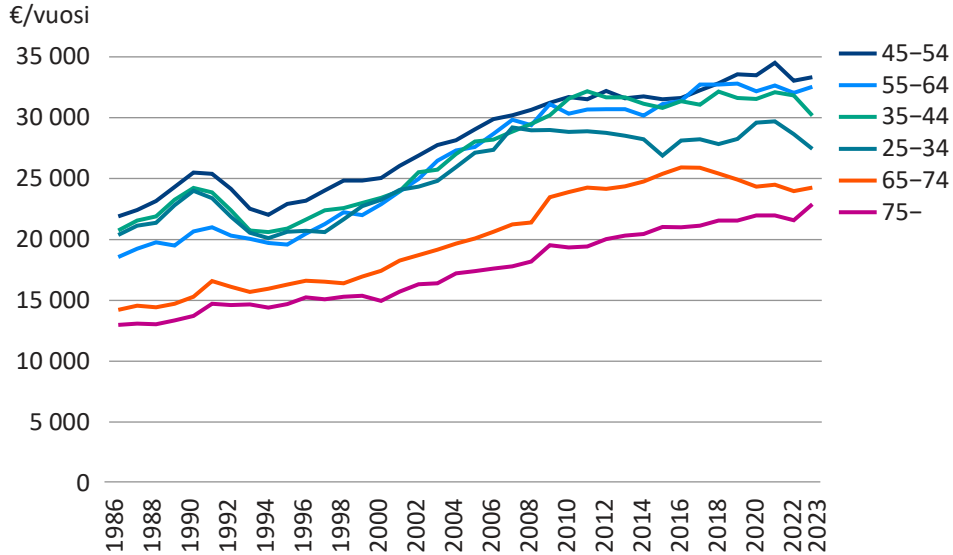
Vanhuuseläkeikäisten käytettävissä olevat rahatulot ja tuloköyhyysriski

Siirrytään tarkastelemaan kokonaistuloja eli käytettävissä olevia rahatuloja kulutusyksikköä kohden. EU-maiden mittapuussa suomalaisten 65 vuotta täyttäneiden tulot ja niiden ostovoima on keskitasoa tai sitä hieman korkeampi muiden Pohjoismaiden tavoin (Ahonen ym. 2022). Eurooppalaisittain suomalaiset vanhuuseläkeikäiset ovat siten keskimääräistä hieman paremmin toimeentulevia.

Entä miten eläkeikäisten tuloasema suhteutuu Suomessa muihin ikäluokkiin? 1980-luvun puolivälistä lähtien 65 vuotta täyttäneiden tulot ovat nousseet tasaisesti noin vuoteen 2015 asti ja kehittyneet ajanjaksolla 25–64-vuotiaita eli työikäisiä tasaisemmin (Kuvio 2). Esimerkiksi 1980-luvun nousukausi ja 1990-luvun lama eivät vaikuttaneet 65 vuotta täyttäneiden tuloihin vastaavalla tavalla kuin työiässä olevien tuloihin. 65–74-vuotiaiden tulot ovat olleet vuodesta riippuen noin 60–80 prosenttia 45–54-vuotiaiden tuloista eli ikäryhmän, jonka tulot ovat ajanjaksolla olleet keskimäärin korkeimmat. Vuonna 2022 tämä osuus oli 70 prosenttia. 75 vuotta täyttäneiden tulot ovat nousseet melko tasaisesti 2000-luvulla ja olleet 60 prosentin molemmin puolin 45–54-vuotiaiden tuloista.

Kuvio 2.

Kotitalouksien käytettävissä olevan rahatulon mediaani kulutusyksikköä kohden viitehenkilön iän mukaan vuosina 1986–2023. Vuoden 2023 hintataso.

Lähde:SVT (2025d)

Vaikkakin 75 vuotta täyttäneiden tulot ovat keskimäärin lähentyneet 65–74-vuotiaiden tuloja, heidän tuloasemansa on yhä eläkeikäisistä heikoin. Erityisesti näin on 85-vuotiailla ja tätä vanhemmilla (Rantala & Riihelä 2022). Näin ollen myös tuloköyhyysriski, kun sitä tarkastellaan yleisimmän eli 60 prosentin mediaanitulorajan perusteella, on korkeampi 75-vuotiailla ja sitä vanhemmilla kuin tätä nuoremmilla vanhuuseläkeikäisillä. Yksi tärkeä syy tähän on se, että vanhempien eläkeläisten kotitalous on muita useammin yhden aikuisen talous ja yksinasumiseen liittyy laajemminkin eri ikäryhmissä yhdessä toisen aikuisen kanssa asuvia korkeampi tuloköyhyysriski (Airio 2008; Fritzell ym. 2012; Kangas & Hussain 2014). Naisten miehiä pidemmän eliniän takia suurin osa yksinasuvista 75 vuotta täyttäneistä on Suomessa naisia. Naisten eläkkeet ovat keskimäärin miehiä matalampia, joten myös se vaikuttaa yksinasuvien köyhyysriskiin (Martikainen ym. 2019; Rantala ym. 2019; Kuivalainen ym. 2022). Myös sukupuolten välinen köyhyysriskiero on erityisesti 75-vuotiailla ja tätä vanhemmilla melko suuri Suomessa. Näin on myös EU-maiden mittapuussa ja Suomen ohella myös Ruotsi erottuu monesta EU-maasta siinä, että 75-vuotiaiden ja tätä vanhempien naisten köyhyysriski on selvästi miehiä korkeampi. (Ahonen 2018.)

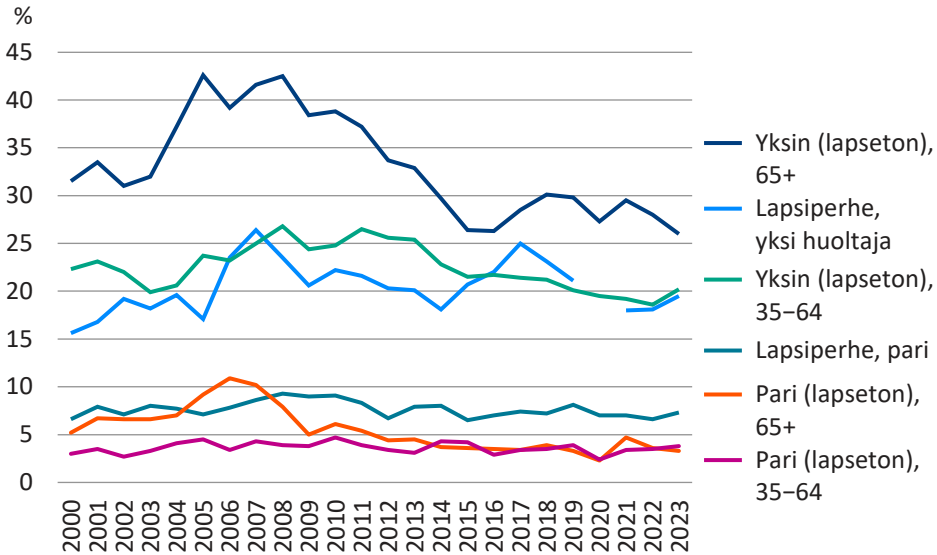
Koska vanhuusajan toimeentulo on yhteydessä työiän aikaisiin tuloihin, eläkeläisten köyhyysriski ja pienituloisuus liittyvät usein eläkettä edeltävään aikaan (Rantala & Suoniemi 2011; Rantala 2014; Rantala & Gould 2015) tai yksin jäämiseen avioeron tai vanhuuseläkeläisillä yleisimmin puolison kuoleman takia (Rantala ym. 2019). Eläkeläisten pienituloisuus on yleensä pysyvää ja muuhun väestöön nähden varsin pitkäkestoista (Ruotsalainen 2013). Terveysvaikeudet heijastuvat usein myös eläkeaikaan ja erityisesti nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle jääneiden pienituloisuus on paitsi työkyvyttömyyseläkeaikana myös aikanaan vanhuuseläkkeellä yleistä (Rantala ym. 2017; Polvinen ym. 2020; Rantala & Laaksonen 2022; Rantala ym. 2024). Terveysteen liittyvät menot syventävät entisestään iäkkäiden ja pienituloisten henkilöiden taloudellista ahdinkoa (Tervola ym. 2020).

län ja elinvaiheen suhteen tarkasteltuna yhden aikuisen kotitalouksien tuloköyhyysriski on 35-vuotiaiden ja tätä vanhempien keskuudessa pareja asuvia korkeampi kaikissa ikäryhmissä, niin lapsiperheillä kuin lapsettomilla (Kuvio 3). 65 vuotta täyttäneiden yksinasuvien tuloköyhyysriski on kaikkein korkein ja se on 2000-luvulla myös muuttunut paljon. Tämä liittyy pitkälti suhdannevaihteluun ja siihen, että eläkeläisten tulojakauma on keskittynyt keskimääräistä enemmän lähelle 60 prosentin mediaanitulorajaa (Rantala & Riihelä 2022). Vuoden 2008 finanssikriisiä edelsi nousukausi, jolloin ylipäänsä eläkeläisten, mutta erityisesti yksinasuvien 65 vuotta täyttäneiden suhteellinen asema heikkeni. Finanssikriisiä seurasi puolestaan pitkä taantuma, jolloin yksinasuvien 65 vuotta täyttäneiden suhteellinen asema parani, mikä näkyy tuloköyhyysriskin laskuna. Vuonna 2022 yksinasuvien 65 vuotta täyttäneiden tuloköyhyysriski oli noin 10 prosenttiyksikköä korkeampi kuin yksinasuvien 35–64-vuotiaiden. Suhteessa saman ikäisiin pareihin, yksinasuvien 65 vuotta täyttäneiden tuloköyhyysriski oli verraten suuri saman ikäisten pariskuntien tuloköyhyysriskin ollessa alle neljä prosenttia.

Toisaalta yksinasuvienkaan 65 vuotta täyttäneiden tuloköyhyysriski ei kuitenkaan usein ole erityisen syvää. Monen suomalaisen vanhuuseläkeikäisen tulot sijoittuvat melko lähelle 60 prosentin tuloköyhyysriskirajaa ja mikäli rajana käytetään 50 prosenttia mediaanitulosta, 65 vuotta täyttäneiden ja sitä vanhempien yksinasuvien köyhyysriski laskee huomattavasti. Vuonna 2022 laskentatapojen välinen ero oli 20 prosenttiyksikköä eli tuloköyhyysriski laski rajan laskiessa 28 prosentista kahdeksaan prosenttiin. (SVT 2025a; ks. myös Kainu & Niemelä 2014; Ilmakunnas 2022.)

Kuvio 3.

Suhteellinen tuloköyhyysriski 60 % mediaanituloajan mukaan (rahatuloilla määriteltä) kotitalouden viitehenkilön iän ja elinvaiheen mukaan vuosina 2000–2023.

Lähde: SVT (2025a)

Edellä olevassa tarkastelussa keskityttiin pitkälti keskimääräisiin tuloihin. On hyvä kuitenkin muistaa, että tulojen rakenne eroaa tulotason mukaan eläkeläisten välillä. Pienituloisten tuloissa on eläkkeiden ohella muita tulonsiirtoja ja vastaavasti korkeatuloisilla tuloissa korostuvat työtulot ja omaisuustulot (Rantala & Riihelä 2022). Omaisuustulojen merkitys on noussut vanhuuseläkeläistenkin tuloissa rahoitusmarkkinoiden asteittaisen vapautumisen myötä 1980-luvulta lähtien.

Kotitalouksien välillä voi olla myös tulonsiirtoja, jotka eivät näy tulotarkasteluissa. Tulopuolella tällä on kyselytutkimusten mukaan kuitenkin varsin vähäinen merkitys suomalaisille eläkeläisille. Kotitalouksien väliset tulonsiirrot liittyvät niin Suomessa kuin muissakin maissa useimmiten sukulaissuhteisiin ja yleisimmin etenkin länsimaissa rahaa siirtyy vanhemmilta lapsille (Schenk ym. 2010; Hiilamo & Niemelä 2011). Kyselytutkimusten mukaan Suomessa varsin moni, esimerkiksi suurista ikäluokista lähes joka toinen, oli antanut vuoden aikana rahaa lapsilleen vähintään 250 euroa (Danielsbacka ym. 2013). Vastaava tulos saatiin Eläketurvakeskuksen tutkimuksessa, jonka mukaan taloudellisesti lapsiaan tai lastenlapsiaan oli vuoden aikana tukenut vähintään 250 euron edestä 40 prosenttia 55–85-vuotiaista eläkeläisistä.

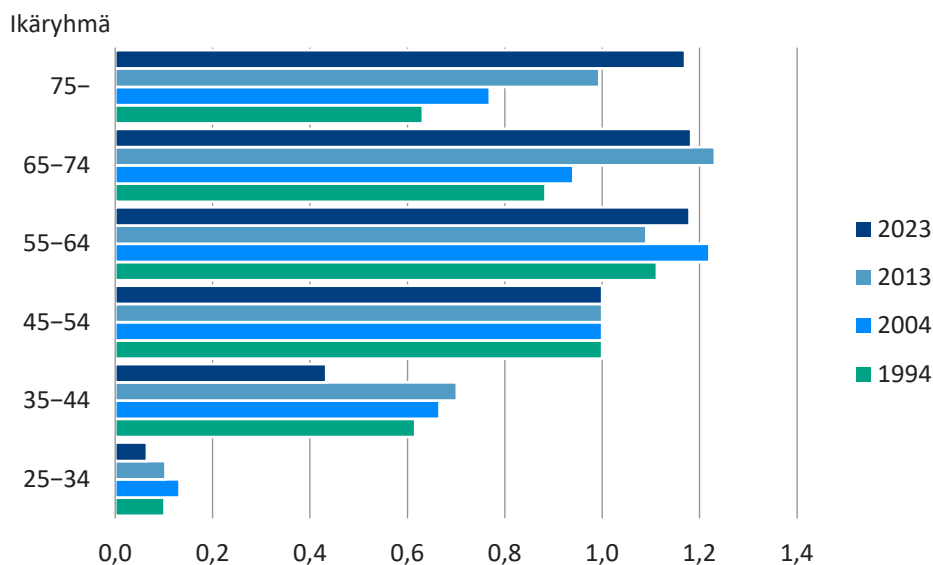
Taloudellista apua vastaavan summan oli vastaanottanut lapsilta tai lastenlapsiltaan sen sijaan ainoastaan kolme prosenttia eläkeläisistä. (Palomäki ym. 2019.)

2.3.2 Varallisuus

Varallisuuden tiedetään jakautuvan tuloja epätasaisemmin väestössä (Balestra & Tonkin 2018). Tämä liittyy osin varallisuuden karttumiseen iän myötä jo pelkästään sen takia, että nuorena otettu asuntolaina saadaan usein maksettua suurelta osin pois vanhuuseläkeikään mennessä. Esimerkiksi OECD-maiden keskiarvoa tarkasteltaessa nettovarallisuus oli vuonna 2015 korkeinta 55–64-vuotiaiden kotitalouksissa ja tämän jälkeen 65–74-vuotiaiden kotitalouksissa (Balestra & Tonkin 2018). Tilastokeskuksen viimeisimmän varallisuustilaston mukaan Suomessa nettovarallisuuden määrä on varsin samaa tasoa 55–64-vuotiaiden ja tätä vanhempien ikäryhmissä. Keskiarvolla (mediaani) tarkasteltuna varallisuus oli vuonna 2023 korkeinta 55–74-vuotiailla ja lähes yhtä korkea 75 vuotta täyttäneiden ikäryhmässä. (Kuvio 4.)

Kuvio 4.

Nettovarallisuus (mediaani) suhteutettuna 45–54-vuotiaiden nettovarallisuuteen vuosina 1994, 2004, 2013 ja 2023.

Lähde: SVT (2025e)

Varallisuuden ikäjakauma on muuttanut Suomessa muotoaan suurten ikäluokkien tultua vanhuuseläkeikään (esim. Karonen 2024). Jos eri ikäryhmien nettovarallisuus suhteutetaan 45–54-vuotiaiden nettovarallisuuteen (eli ikäryhmään, joka on tulojen mukaan parhaiten toimeentuleva), nähdään, että vuosien 1994 ja 2023 välillä vanhuuseläkeikäisten varallisuusasema on parantunut selvästi. Vuosina 1994 ja 2004 nettovarallisuus oli korkeinta 55–64-vuotiaiden ikäryhmässä ja vuonna 2013 korkein varallisuusasema oli 65–74-vuotiailla. Vuonna 2023 varallisuusasema oli korkein kolmessa vanhimmassa ikäryhmässä eli 55–65-vuotiaiden, 65–74-vuotiaiden ja 75 vuotta täyttäneiden varallisuus oli keskimäärin samalla tasolla. Ylipäänsä vuonna 2023 varallisuuserot näyttävät ikäryhmien välillä tasaantuneen ja nettovarallisuus jakautuu tasaisesti 55-vuotiaiden ja tätä vanhempien välillä. Yksittäisenä ikäryhmänä tarkasteltuna erityisen merkittävästi tällä aikavälillä on kohentunut 75 vuotta täyttäneiden suhteellinen varallisuusasema. (Kuvio 4.)

Sen lisäksi, että varallisuutta karttuu iän myötä lainojen poismaksun takia, eläkeikään varaudutaan usein myös tietoisesti. Yksityisen varautumisen taso vaihtelee maittain ja se on pitkälti kytköksissä eläkejärjestelmän kattavuuteen ja sen mahdollistamaan etuustasoon. Maissa, joissa lakisääteisen eläkejärjestelmän tai työmarkkinaeläkkeiden tarjoama turva on vähintään kohtuullinen, yksityisen säästämisen yleisyys on vähäisempää (ks. edellä Kuvio 1). Tämä on luonnollista, sillä lakisääteinen eläkejärjestelmä hoitaa eläkeiikaan säästämisen tällöin ainakin osittain eikä siihen ole yksityisesti vastaavaa tarvetta. Eläkejärjestelmän ohella yksityiseen varautumiseen vaikuttavat myös julkiset palvelut ja niiden saatavuus ja taso, sillä hoito, hoiva ja terveystalouden tarve kasvaa eläkeiässä (Vaala-vuo 2013; 2020). Kotitaloustasolla yksityisen varautumisen taso vaihtelee luonnollisesti sen mukaan, miten taloudellinen tilanne antaa siihen myötä. Suomessa on esimerkiksi havaittu, että ne säästävät, joilla on siihen taloudellinen mahdollisuus (Ahonen & Liukko 2016). Säästämisen kohde ei myöskään aina ole selkeä, moni säästää esimerkiksi pahan päivän varalle ja jatkaa säästämistä myös eläkkeellä ollessaan, jos rahalle ei ennen eläkeiikaa ole tullut tarvetta (Ahonen & Liukko 2016; Tenhunen 2021).

Edellä esitetty Modiglianin ja Brumbergin (1954) elinkaarihypoteesi, jonka mukaan ihmiset kerryttävät varallisuutta työvuosinaan ja purkavat sitä eläkkeellä ollessaan, ei saa varallisuustarkasteluissa empiiristä tukea (esim. Alonso-García ym. 2022). Osin tätä selittää jo edellä mainittu lakisääteisten eläkejärjestelmien kattavuus ja taso, joita ei useinkaan

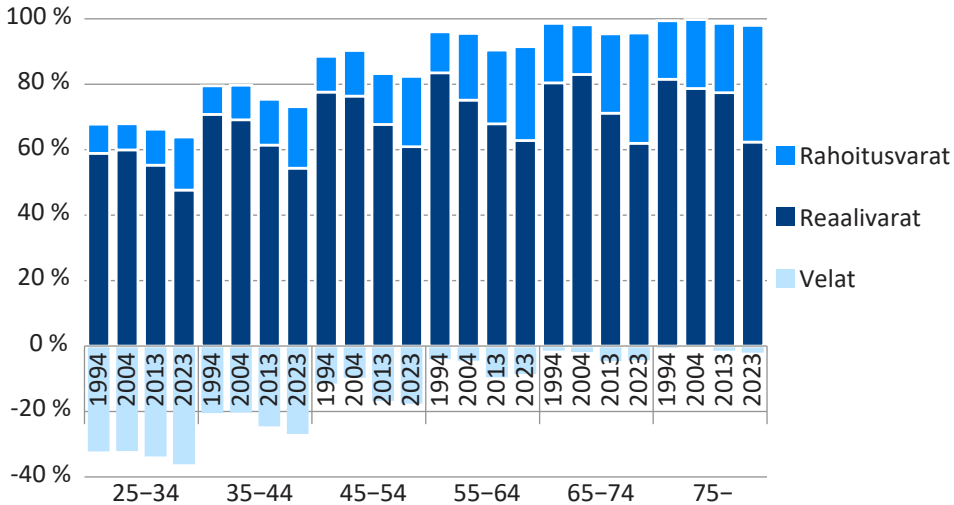
huomioida kotitalouksien varallisuudessa. Työaikana tapahtuva eräänlainen pakkosäästäminen eläkejärjestelmän rahoittamiseksi realisoituu eläkkeellä karttuneen eläkkeen muodossa. Varallisuuden purkamiselle ei näin ollen ole yhtä suurta tarvetta kuin tapauksessa, jossa eläkejärjestelmää ei olisi lainkaan tai sen taso olisi matala (ks. esim. Jappelli & Modigliani 2005; Horioka & Ventura 2022). Muita syitä sille, että varallisuutta ei pureta eläkeikässä ja eläkeikässä jopa jatketaan säästämistä, on esitetty yksilön valintaan liittyvässä kirjallisuudessa laajasti. Syiksi on esitetty esimerkiksi elinajan odotteen ja eläkkeellä oloajan pituuden epävarmuutta (Davies 1981; Kotlikoff 1989), säästämistä pahan päivän varalle esimerkiksi ennakoimattomien terveydentilan muutosten takia (Palumbo 1999) ja perinnönjättömotivaatiota eli halua jättää perintöä tuleville sukupolville (esim. Hurd 1987; Kopczyk & Lupton 2007; Ventura & Horioka 2020).

Suurin osa kotitalouksien varallisuudesta on reaaliavarallisuutta. Vuonna 2023 reaaliavarallisuuden osuus oli 65–74-vuotiailla ja 75 vuotta täyttäneillä noin 60 prosenttia nettovarallisuudesta (Kuvio 5). Reaaliavarallisuudesta merkittävin osuus on asuntovarallisuutta ja suurimmalta osin se muodostuu omassa asuinkäytössä olevasta asunnosta (Ahonen 2022; SVT 2025e). Rahoitusvarallisuuden osuus on kuitenkin noussut kaikissa ikäryhmissä vuosien 1994 ja 2023 välillä ja vuonna 2023 rahoitusvarallisuus muodosti kolmanneksen 75-vuotiaiden ja tätä vanhempien varallisuudesta (Kuvio 5). Vanhuuseläkeläisten varallisuusasema on siten muuttunut työeläkejärjestelmän alkuajoita huomattavasti: vanhuuseläkettä saavien varallisuusasema oli vuonna 1964 Pulkkinen (1969) tutkimuksen mukaan varsin vaatimaton ja heidän netto-omaisuutensa mediaani oli puolet aktiiviväestön vastaavasta luvusta.

Velka kohdentuu selvästi yleisimmin nuorempien kotitalouksiin ja sen osuus kokonaisvarallisuudesta on vanhemmilla kotitalouksilla vähäinen, joskin sen osuus näyttää hivenen nousseen vuosien 1994–2023 välillä 65–74-vuotiaiden ja jonkin verran myös 75 vuotta täyttäneiden ja tätä vanhempien ikäryhmässä. Tilastokeskuksen varallisuustutkimuksen mukaan 64–75-vuotiaiden kotitalouksissa oli vuonna 2023 velkaa 38 prosentilla ja 75 vuotta täyttäneiden 17 prosentilla. Asuntovelkaa oli harvemmillä, 15 prosentilla 65–74-vuotiaiden ja viidellä prosentilla 75 vuotta täyttäneiden kotitalouksista. (SVT 2025e.) Myös Eläketurvakeskuksen eläkeläisille suunnattu kyselytutkimus viittaa siihen, että velkaa on nykyään myös vanhuuseläkeikäisillä, kyselyssä 65 vuotta täyttäneiden velallisten kotitalouksien osuudeksi saatiin kolmannes (Ahonen 2022).

Kuvio 5.

Keskimääräisen kokonaisvarallisuuden jakautuminen reaali- ja rahoitusvarallisuuteen sekä velkoihin eri ikäryhmissä vuosina 1994, 2004, 2013 ja 2023.

Lähde: SVT (2025e)

Vaikka varallisuus jakautuu tuloja epätasaisemmin, tuloilla ja varallisuudella on yhteys toisiinsa ja tämä yhteys pätee myös vanhuuseläkeläisillä. Hyvätuloisilla on keskimäärin korkeampi varallisuus kuin pienituloisilla (esim. Ahonen 2022). Esimerkiksi tuloköyhyys yhdessä korkean varallisuuden kanssa on tutkimusten mukaan kansainvälisestikin varsin marginaalinen ilmiö (Marcinkiewicz & Chybalski 2023). Myös kotimaisen tulonjakotutkimuksen puolelta tiedetään, että omaisuustuloja on eniten kaikkein suurituloisimmilla (esim. Rantala & Riihelä 2022).

2.3.3 Kulutus

Elinkaaren mukaista taloudellista tilannetta ja kulutusta mallintaneet elinkaaritulohypoteesi (Modigliani & Brumberg 1954) ja pysyväistulohypoteesi (Friedman 1957) oletivat ihmisten suunnittelevan taloudellista toimintaansa yli elinkaarensa siten, että kulutus ei olisi suoranaisesti yhteydessä sen hetkisiin tuloihin eikä kulutus esimerkiksi laskisi eläkkeelle jäädessä: tulojen lasku kun oli jo ennakoitu ja otettu huomioon aikaisemmassa kulutus- ja säästämiskäyttäytymisessä. Teoriat ovat saaneet vain osittaista empiiristä tukea. Kotitalouksien kulutuksen on todettu vaihtelevan vähemmän kuin tulojen (esim. Attanasio 1999), mutta toisin kuin elinkaarihypoteesi

tai pysyväistulohypoteesi olettavat, kulutus laskee eläkkeelle siirryttäessä (esim. Hamermesh 1984; Attanasio 1999; Riihelä 2006; Attanasio & Guglielmo 2010). Elinkaaren aikaista kulutuskäyrää onkin kuvattu kukkulan muotoiseksi. Kulutus on korkeimmillaan keski-ikässä, minkä jälkeen kulutus alkaa laskea (esim. Thurow 1969; Attanasio ym. 1999; Fernández-Villaverde & Krueger 2007; Niemelä 2008; Ahonen & Vaittinen 2015).

Kotitalouksien kulutuksen on todettu muuttuvan elämänvaiheen ja iän myötä (esim. Pulkkinen & Kokko 2010; Kuoppamäki ym. 2017). Tämä liittyy osin eri ikäisten ja eri perhevaiheessa olevien eroihin kulutustarpeissa ja osin myös eri ikäisten ja eri sukupolviin kuuluvien eroihin kulutustottumuksissa ja -asenteissa. (Kuoppamäki ym. 2017.) Aikaisemman kotimaisen tutkimuksen mukaan vanhemmat ihmiset kuluttavat selvästi muita kotitalouksia vähemmän erilaisiin kestokulutushyödykkeisiin. Uusimpien kodinkoneiden kulutus keskittyy lähinnä keski-ikäisten kotitalouksiin ja niiden kulutus laajenee kaikkein viimeisimpänä ikääntyneiden kotitalouksiin. (Ahlqvist 2004; Niemelä 2008.) Myös elämänvaiheen muuttuminen työssäkäyvästä eläkeläiseksi muuttaa kulutustarpeita. Eläkkeelle siirtymisen jälkeen työhön kytkeytyvä kulutus poistuu tai vähenee. Tällaisia ovat esimerkiksi työvaate-tukseen ja työmatkailuun liittyvät menot. Vaatemenojen ohella myös ruokamenojen on todettu vähenevän eläkkeelle siirtymisen jälkeen. Tämän ei ole todettu kuitenkaan tarkoittavan ruoan laadun heikkenemistä, vaan eläkkeellä ruoanlaittoon ja hankintaan käytetty aika kasvaa ja aterioita syödään vähemmän kodin ulkopuolella. Ruokaa laitetaan enemmän itse ja ruokaa saatetaan ostaa aikaisempaa useammin tarjousten mukaan. (esim. Hurst 2008; Aguila ym. 2011; Redmond & McGuinness 2022.)

län myötä myös terveys ja toimintakyky saattavat asettaa rajoituksia kulutukselle ja kulutustarpeille. Esimerkiksi kroonisen sairauden on todettu alentavan kulutuksesta saatavaa hyötyä (Finkelstein ym. 2013) ja ei-vapaaehtoisen, usein terveydentilan heikkenemisestä johtuvan, eläkkeelle siirtymisen on havaittu liittyvän kulutuksen vähenemiseen (Hurst 2008; Hurd & Rohwedder 2013; Smith 2016; Rohwedder ym. 2022). Senin ja Nussbaumin (1993) toimintakykyteoria vaikuttaa näin saaneen empiiristä tukea. Myös puolison kuolema voi vaikuttaa kulutuspreferensseihin (Rohwedder ym. 2022).

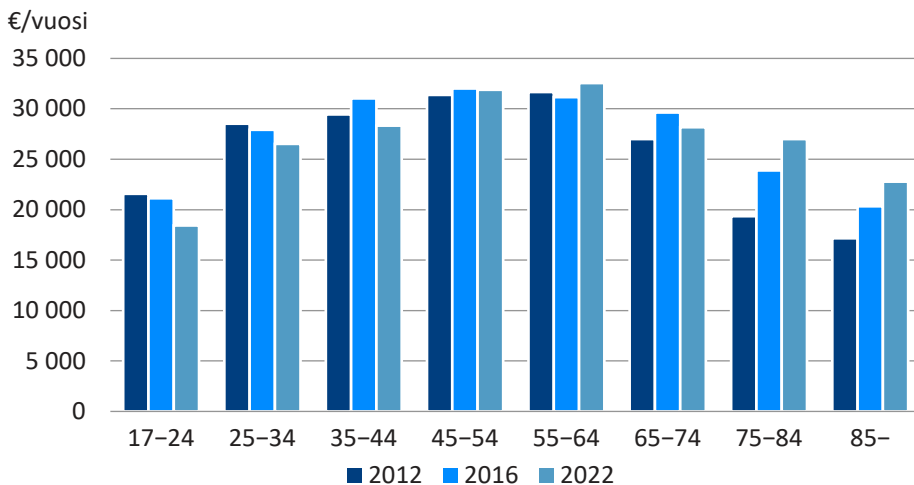
Kotimaisissa Mikko Niemelän (2008) sekä myöhemmässä Kati Ahosen ja Risto Vaittisen (2015) Tilastokeskuksen kulutustutkimusaineiston poikkeileikkausvuosiin perustuvissa tutkimuksissa vanhuuseläkeikäisten kulutusmenojen ja kulutusasteen havaittiin olevan pienempi kuin työikäisten. Tutkimusten mukaan vanhuuseläkeikäisten kulutuksessa korostui asuminen

ja elintarvikkeet työikäisiä enemmän. Vanhuuseläkeikäisten kotitalouksien kulutuksen rakenne oli Ahosen ja Vaittisen (2015) vuosien 1985–2012 välille sijoittuneen tutkimuksen mukaan kuitenkin lähentynyt työikäisiä selvästi ja ikääntyneiden asema oli kulutuksella mitattuna parantunut tänä aikana. Asumisen ja elintarvikkeiden meno-osuuden havaittiin silti olevan sitä suurempi mitä vanhemmasta kotitaloudesta oli kyse. Asumista ja elintarvikkeita pidetään yleensä välttämättömyyskulutuksena ja niiden kulusosuuden katsotaan Engelin lain mukaisesti olevan korkein pienituloisimmissa kotitalouksissa.

Vanhuuseläkeikäisten kulutusmenojen kasvu vaikuttaa jatkuneen myös vuoden 2012 jälkeen. Tilastokeskuksen uusimman kulutustutkimusaineiston mukaan kotitalouksien kulutusyksikköä kohden lasketut kulutusmenot ovat kasvaneet vuosien 2012 ja 2022 välillä erityisesti vanhimmissa ikäluokissa. Etenkin 75–84-vuotiaiden kotitalouksien kulutusmenojen kasvu on ollut voimakasta myös muihin ikäryhmiin nähden (Kuvio 6; SVT 2025b). Tähän ikäryhmään kuuluvat myös suuret ikäluokat. Suurin yksittäinen menoryhmä asumisen ohella iäkkäimmillä kotitalouksilla on liikenne, ja toisin kuin muissa ikäryhmissä, 75–84-vuotiaiden keskimääräinen liikennekulutus on kasvanut. (SVT 2025c). Tarkempaa analyysiä vanhuuseläkeikäisten kulutuksesta viimeisen vuosikymmenen aikana ei ole Suomessa saatavilla.

Kuvio 6.

Kotitalouksien kulutusyksikköä kohden lasketut kulutusmenot vuodessa viitehenkilön iän mukaan vuosina 2012, 2016 ja 2022, vuoden 2022 hinnoin.

Lähde: SVT(2025b).

2.3.4 Subjekttiivinen taloudellinen hyvinvointi

Taloudellinen tyytyväisyys on tärkeä elämään tyytyväisyyteen yhteydessä oleva tekijä. Tutkimusten mukaan tulojen ohella varallisuudella, erityisesti rahoitusvarallisuudella, on havaittu positiivinen yhteys taloudelliseen tyytyväisyyteen (Brulé & Ravazzini 2019). Myös velan määrä ja se, miten velan takaisinmaksusta selviydytään, ovat tärkeitä taloudellisen tyytyväisyyden osatekijöitä (esim. Vlaev & Elliot 2014; Ahonen 2022.) Taloudellisten tekijöiden lisäksi taloudelliseen tyytyväisyyteen on havaittu liittyvän vahvasti terveydentila (Plagnol 2011; Vera-Toscano ym. 2006) ja psyykkisiin ominaisuuksiin liittyen esimerkiksi taloudellisen paineen sietokyky (Joo & Grable 2004; Owusu 2021). Myös sen, mihin tai keneen ihminen itseään vertaa, on yhteydessä siihen, miten tyytyväinen ihminen on omaan taloudelliseen tilanteeseensa (Van Praag 2011; Palomäki 2017.) Eläkeläisten osalta tiedetään myös, että kokemus eläkeaikaisten tulojen pysyvyydestä on yhteydessä taloudelliseen tyytyväisyyteen (Palomäki 2019.)

län ja taloudellisen tyytyväisyyden välillä on havaittu positiivinen yhteys. Tutkimusten mukaan vanhemmat ihmiset ovat tyytyväisempiä taloudelliseen tilanteeseensa kuin nuoret samalla tai jopa matalammalla tulotasolla (Hansen ym. 2008; Plagnol 2011; Isengard & König 2021). On saatu viitteitä siitä, että tämä liittyy ainakin osin korkeampaan varallisuuden määrään ja velattomuuteen (Hansen ym. 2008; Plagnol 2011). Erityisesti säästöt tai muu likvidi varallisuus näyttäisivät liittyvän siihen, että pienituloisetkin eläkeikäiset kokevat melko harvoin taloudellisia vaikeuksia (Ilmakunnas ym. 2024). Iäkkäiden kulutuspreferenssien ja sen, mitä he pitävät välttämättömänä, on todettu olevan erilaista kuin nuoremmilla (Pantazis ym. 2006; Mäkinen 2018; Ilmakunnas & Mäkinen 2021.) Vanhempien ihmisten on havaittu esimerkiksi sopeutuvan joidenkin asioiden puutteeseen ja toteavan, että he eivät kyseistä tuotetta edes tarvitse (McKay 2004; Halleröd ym. 2006.) Jo Pulkkinen (1969) tutkimuksessa havaittiin vanhuuseläkeläisten sopeutuneen matalampaan tulotasoonsa ja he esimerkiksi kokivat hieman aktiiviväestöä useammin selviytyvänsä vaikeuksista kulutusmenoistaan.

Kun tarkastellaan suomalaisten vanhuuseläkeikäisten taloudellista tyytyväisyyttä suhteessa muihin 65 vuotta täyttäneisiin EU-maissa, nähdään, että suomalaisten taloudellinen tyytyväisyys on EU-maiden korkeinta tanskalalaisten ja ruotsalaisten ohella. Suomalaisilla 65 vuotta täyttäneillä on vain harvoin vaikeuksia selviytyä jokapäiväisistä menoistaan ja heillä on keskimäärin muita ryhmiä harvemmin vaikeuksia selviytyä yllättävästä suuresta menosta. (Ahonen ym. 2022.) Eläkeläisten taloudellinen tyytyväisyys

on Suomessa keskimääräisellä tai sitä hivenen korkeammalla tasolla myös verrattuna muihin väestöryhmiin. Tilanne on pysynyt tällä mittarilla arvioituna melko samana vuosien 2013, 2018 ja 2022 aikana. (Taulukko 1.) On huomattava, että sosioekonomisen aseman perusteella eläkeläiseksi määrytyy myös henkilöitä, jotka ovat työkyvyttömyyseläkkeellä. Heidän taloudellinen tilanteensa on tunnetusti keskimäärin vanhuuseläkkeellä olevia selvästi heikompi (esim. Rantala ym. 2017).

Taulukko 1.

Taloudellinen tyytyväisyys asteikolla 0–10 vuosina 2013, 2018, 2022 kotitalouden sosioekonomisen aseman mukaan, prosenttiosuus vastanneista.

Sosioekonominen asema	2013			2018			2022		
	0–6	7–8	9–10	0–6	7–8	9–10	0–6	7–8	9–10
Kaikki	20	52	29	18	50	32	19	47	34
Yrittäjät	19	52	29	15	50	35	20	46	34
Palkansaajat	15	56	29	14	53	32	16	51	33
Opiskelijat	28	43	30	24	43	33	25	41	34
Eläkeläiset	18	51	32	15	50	36	15	46	40
Työttömät	48	39	13	52	33	15	46	37	17

Lähde: SVT (2025a)

Suomalaisten eläkeläisten subjektiivista toimeentuloa on tutkittu viime vuosina lisääntyvässä määrin erilaisin heille kohdennettujen kyselytutkimusten avulla (esim. Airio ym. 2013; Palomäki 2018; Ahonen ym. 2018; Ahonen ym. 2019; Palomäki ym. 2021; Palomäki ym. 2022). Myös näiden tutkimusten mukaan suomalaisten eläkeläisten tilanne on keskimäärin melko hyvä, esimerkiksi vuonna 2020 kolme neljästä 55–85-vuotiaasta eläkeläisestä arvioi taloudellisen tyytyväisyytensä keskinkertaiseksi tai korkeaksi. Korkeinta taloudellinen tyytyväisyys oli keskimääräistä korkeampituloisilla, terveytensä hyväksi kokevilla ja vanhimmilla vastaajilla. Osalla oli kuitenkin vakavia haasteita toimeentulossaan: neljä prosenttia 55–85-vuotiaista oli joutunut edeltävän vuoden aikana esimerkiksi karsimaan usein terveydenhoitomenoistaan. (Palomäki ym. 2021.) Taloudellinen tyytyväisyys vaihtelee kyselyiden mukaan erityisen voimakkaasti terveydentilan mukaan: heikko terveys on yhteydessä matalaan taloudelliseen tyytyväisyyteen ja toimeentulovaikeuksiin (esim. Ahonen ym. 2018, Palomäki ym. 2021).

2.3.5 Tutkimustarpeet ja tämän tutkimuksen kontribuutio

Kuten edellä nähtiin, vaikka suomalaisten vanhuuseläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista on olemassa melko paljon aikaisempaa tietoa, katvealueita on olemassa. Ensinnäkin vanhuuseläkeläisten kulutuksesta, kulutusasteesta ja kulutuksen rakenteesta ei ole tarkempaa analyysiä vuoden 2012 jälkeen. Viimeisen kymmenen vuoden aikana vanhuuseläkeläisten taloudellinen asema on saattanut muuttua, sillä suuret ikäluokat ovat kaikkienensa siirtyneet vanhuuseläkkeelle. Tähän oletukseen liittyy keskustelu niin sanotusta kolmannesta iästä (esim. Karisto 2004; 2007). Ajatuksena on, että vanhuuseläkkeelle jäädään suurten ikäluokkien myötä aikaisempaa aktiivisimpina ja hyväkuntoisimpina kuluttajina. Toisaalta suomalaisten suurten ikäluokkien suhdetta kulutukseen on kuvattu myös ristiriitaiseksi: Samalla, kun kulutusmahdollisuuksia oli heidän nuoruudessaan entistä enemmän tarjolla, heidän keskuudessaan levisi porvarillista kulutuskulttuuria vastustava aate. Suuriin ikäluokkiin ovat todennäköisesti vaikuttaneet myös heidän sodan ja pula-ajan kokoneiden vanhempiensa arvot, joiden mukaan kuluttaminen nähtiin tuhlaamisena ja säästäväisyys ja varallisuuden kartuttaminen hyveenä. (Heinonen 2003; Wilska 2004; 2011.) Tätä taustaa vasten voidaankin kysyä, näkyykö aikaisempaa varakkaamman ja hyväkuntoisemman ikäryhmän siirtyminen eläkkeelle muutoksena vanhuuseläkeläisten kulutuksessa? Vai ovatko suuret ikäluokat myös eläkeiässä taipuvaisia säästeliäisyyteen, kuten Terhi-Anna Wilska (2004; 2011) ja Visa Heinonen (2003) ovat heitä aikaisemmin havainnoineet? Väitöskirjan ensimmäinen osatutkimus vastaa tähän tietotarpeeseen ja tarkastelee kulutuksen muutoksia iän mukaan hyödyntäen tuoreinta saatavilla olevaa kulutustutkimusaineistoa. Tarkastelujakso kattaa lähes 40 vuotta, vuodesta 1985 vuoteen 2022. Pitkä tarkastelujakso mahdollistaa vanhuuseläkkeellä olevien ikäluokkien kulutuskäyttäytymisen muutosten seuraamisen ja esimerkiksi suurten ikäluokkien osalta myös kulutuksen havainnoinnin heidän ollessaan vielä työssä.

Toiseksi katvealueeksi voidaan paikantaa se, että tarkempaa analyysiä vanhuuseläkeläisten varallisuudesta ja sen merkityksestä heidän taloudelliseen hyvinvointiinsa ei Suomessa juuri ole olemassa, vaikka yleisemmin vanhuuseläkeläisten subjektiivista hyvinvointia onkin tutkittu varsin paljon viimeisen kymmenen vuoden ajan. Ei esimerkiksi ole tarkempaa tietoa, miten varallisuus kohdentuu ja miten varallisuuden merkittävin osa, omistusasuminen, on yhteydessä taloudelliseen hyvinvointiin. Mielenkiintoinen lisävaloa kaipaava kysymys on, täydentääkö vanhuuseläkeläisten varallisuus heidän taloudellista hyvinvointiaan, kuten elinkaarihypoteesikin olettaa? On mahdollista, että näin ei ole, sillä asuntovarallisuuden matalan

likviditeetin takia varallisuus ei välttämättä toimi tulojen jatkeena vanhuuseläkkeellä. Pelkästään varallisuuden määrä ei siten välttämättä kerro taloudellisesta hyvinvoinnista – tai ainakaan siitä, miten se koetaan. Vanhuuseläkeläisillä on myös aikaisempaa useammin velkaa ja tämän yhteydestä vanhuuseläkeläisten subjektiiviseen taloudelliseen hyvinvointiin on varsin vähän tietoa. Väitöskirjan toinen ja kolmas osatutkimus paikkaavat näitä tietotarpeita. Osatutkimuksissa tarkastellaan tulojen ohella myös muiden taloudellisten resurssien, bruttovarallisuuden ja velan, sekä erikseen omistusasumisen, yhteyttä suomalaisten vanhuuseläkeläisten subjektiiviseen hyvinvointiin. Aineistoina käytetään Eläketurvakeskuksen keräämiä kyselytutkimuksia vuosilta 2017 ja 2020.

Kolmas lisätutkimusta kaipaava asia on kotitalouden rakenteen yhteys vanhuuseläkeläisten taloudelliseen hyvinvointiin. Yksinasumisen tiedetään aikaisemman tutkimuksen perusteella olevan yhteydessä keskimääräistä korkeampaan tuloköyhyysriskiin. Suhteellista tuloköyhyysriskiä käytetään laajasti yhtenä keskeisenä indikaattorina maiden välisessä vertailussa. Ei ole kuitenkaan selvää, miten mittari toimii maissa, joiden kotitalouden rakenteet poikkeavat toisistaan. Epäselvyyttä on esimerkiksi siitä, miksi Suomessa ikääntyneiden naisten tuloköyhyysriski on korkea miehiin nähden, kun monessa Etelä-Euroopan maassa erot ovat varsin pieniä. Tämä on epäloogista, sillä naisten kodin ulkopuolella tapahtuva työssäkäynti on ollut Suomessa jo pitkään yleistä ja selvästi yleisempää kuin Etelä-Euroopan maissa. Väitöskirjan neljännessä osatutkimuksessa paneudutaankin tähän problematiikkaan, ja tutkitaan 75 vuotta täyttäneiden miesten ja naisten tuloköyhyysriskieroja kotitalouden rakenteen näkökulmasta 14 EU-maassa. Tutkimusaineistona käytetään eurooppalaista tulo- ja elinoloaineistoa EU-SILC:iä vuosilta 2015–2017. Kotitalouden rakenteen yhteyttä taloudelliseen hyvinvointiin on tärkeä tarkastella myös tuloja ja siitä johdettuja indikaattoreita laajemmin. Yksinasuminen on merkittävä vanhuuseläkeläisväestöä koskettava ilmiö (Martikainen ym. 2019) ja yksinasuminen tulee jatkossakin olemaan yleistä ikääntyneen väestön keskuudessa. Miten yksinasuminen näkyy vanhuuseläkeläisten subjektiivisessa taloudellisessa hyvinvoinnissa ja mitkä tekijät ovat tähän yhteydessä? Tätä kysymystä lähestytään väitöskirjan toisessa ja kolmannessa osatutkimuksessa. Subjektiivista hyvinvointia lähestytään sekä taloudellisen tyytyväisyyden että elämään tyytyväisyyden näkökulmista. Aineistoina käytetään Eläketurvakeskuksen taloudellista hyvinvointia koskevia kyselytutkimuksia vuosilta 2017 ja 2020. Näissä tarkasteluissa on mukana myös varallisuutta koskevia muuttujia, sillä varallisuuden yhteydestä yksinasuvien taloudelliseen hyvinvointiin on varsin vähän aikaisempaa tutkimustietoa.

3 Tutkimuskysymykset, aineistot ja menetelmät

Väitöskirjassa tarkastella suomalaisten vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia eri näkökumista ja eri aineistojen avulla ja arvioidaan näiden perusteella vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia Suomessa. Tässä luvussa esitellään väitöskirjan keskeiset tutkimuskysymykset sekä väitöskirjan artikkeleissa käytetyt aineistot ja menetelmät.

3.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Väitöskirjan tavoitteena on tarkastella suomalaisten vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia monipuolisesti sekä objektiivisten että subjektiivisten mittareiden kautta ja muodostaa näiden perusteella näkemys siitä, miltä vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi näyttää tällä hetkellä suhteessa aikaisempiin vuosiin ja suhteessa työikäisiin. Vanhuuseläkeläiset on määritelty väitöskirjassa joko iän tai pääasiallisen toiminnan mukaan. Väitöskirja koostuu neljästä osatutkimuksesta, joissa kussakin lähestytään tutkimuskysymystä hieman eri kantilta (Taulukko 2). Tarkastelutapa mahdollistaa vanhuuseläkeläisten toimeentulon arvioinnin siten, että taloudelliset resurssit huomioidaan paitsi tulojen, myös varallisuuden kautta. Lisäksi tarpeet ja niiden toteutuminen huomioidaan sekä kulutuksen että subjektiivisen taloudellisen tyytyväisyyden näkökulmasta. Pelkäämään tuloja arvioimalla ei tiedetä muiden taloudellisten resurssien olemassaolosta ja niiden merkityksestä taloudelliseen hyvinvointiin. Ja toisaalta pelkäämään kulutusta tarkastelemalla ei saada tietoa siitä, miten hyvin toiveet ja tarpeet täyttyvät. Subjektiivisen arvion voikin katsoa kertovan, miten taloudelliset resurssit ja kulutustarpeet lopulta kohtaavat.

Väitöskirjan keskeinen tutkimuskysymys on:

Miltä suomalaisten vanhuuseläkkeellä tai vanhuuseläkeiässä olevien taloudellinen hyvinvointi näyttää, kun sitä tarkastellaan tulojen, kulutuksen, varallisuuden, subjektiivisen hyvinvoinnin sekä kotitalouden rakenteen kautta?

Tutkimuskysymykseen vastataan kolmen alakysymyksen avulla, joihin vastataan neljällä osatutkimuksella. Alakysymyksistä ensimmäinen koskee kulutusta ja sen muutosta 1980-luvulta 2020-luvulle.

a) Miten vanhuuseläkeikäisten kulutus on kehittynyt suhteessa aikaisempiin vanhuuseläkeikäisiin ja suhteessa työkäisiin vuosien 1985 ja 2022 välisenä aikana? (osatutkimus 1)

Kulutustutkimuksen avulla pystytään tarkastelemaan ajassa tapahtuneita muutoksia ja arvioimaan, näkyykö vanhuuseläkeläisten kohonnut tulo- ja varallisuusasema kulutuksessa. Analyysi näyttää, ovatko nykypäivän vanhuuseläkeikäiset erilaisia kuluttajia kuin aikaisemmat, vai näkyykö kohonnut tulo- ja varallisuusasema pikemminkin säästämisen lisääntymisenä.

Tutkimuksen toinen alakysymys koskee varallisuutta ja subjektiivista hyvinvointia.

b) Millainen yhteys varallisuudella on vanhuuseläkeläisten subjektiiviseen hyvinvointiin? (osatutkimukset 2 ja 3)

Osatutkimuksessa 2 tutkitaan varallisuutta bruttovarallisuuden ja velkojen osalta ja tarkastellaan näiden yhteyttä taloudelliseen tyytyväisyyteen. Mikäli varallisuudella havaitaan yhteys subjektiiviseen hyvinvointiin, voidaan ajatella, että varallisuudella on vähintään taloudellista turvallisuuden tunnetta lisäävä vaikutus vanhuuseläkeläisten hyvinvointiin. Osatutkimuksessa 3 tarkastellaan omistusasumisen yhteyttä elämään tyytyväisyyteen. Asuntovarallisuus, käytännössä omassa asuinkäytössä oleva omistus-asunto, on eläkeläisten merkittävin varallisuuserä. Omistus-asunto on varallisuuden ohella myös kulutushyödyke, sillä se tarjoaa omistajilleen asumispalvelua. Sen muuttaminen rahaksi ei ole välttämättä mahdollista tai helppoa. Asunnon myyminen ja uuden asunnon hankkiminen vievät sekä aikaa että rahaa eikä ole lainkaan varmaa, että omistus-asunnon realisointi jättäisi rahaa vanhuuseläkeläisen käyttöön. Toisaalta omistus-asunnolla on myös tuloja täydentävä näkökulma. Se, että eläkeläisten omistus-asunto on yleensä velaton, tarjoaa heille taloudellisen edun paitsi vuokralla asuvaan, myös velkaisessa omistus-asunnossa asuvaan nähden. Omistus-asumisesta koituvaa etua ei kuitenkaan useinkaan huomioida nykyisissä tulokäsitteissä. Kolmannessa osatutkimuksessa tutkitaankin tarkemmin omistusasumisen ja asumismenoista selviytymisen yhteyttä subjektiiviseen hyvinvointiin.

Lisäksi väitöskirjassa tutkitaan kotitalouden rakenteen yhteyttä taloudelliseen hyvinvointiin. Tätä koskeva kolmas alakysymys on seuraava:

c) Millainen yhteys kotitalouden rakenteella on vanhuuseläkeläisten taloudelliseen hyvinvointiin? (osatutkimukset 2, 3 ja 4)

Osatutkimuksissa 2 ja 3 tarkastellaan yksin ja yhdessä asuvien kokemaa taloudellista hyvinvointia ja elämään tyytyväisyyttä. Osatutkimuksessa 4 aihetta lähestytään taloudellisen hyvinvoinnin keskeisen indikaattorin, tuloköyhyysriskin, kautta. Tässä osatutkimuksessa tarkastellaan taloudellista hyvinvointia kansainvälisesti vertailevasta näkökulmasta. Yksinasumisen tiedetään olevan yhteydessä tuloköyhyysriskiin. Mutta millainen yhteys yksinasumisella ja muilla kotitalouden rakenteeseen liittyvillä tekijöillä on vanhuuseläkeläisten köyhyysriskiin eri maissa ja erityisesti sukupuolten välisiin eroihin köyhyysriskissä. Aihetta lähestytään eri maiden esimerkkien kautta.

3.2 Käytetyt aineistot, muuttajat ja menetelmät

Tässä alaluvussa esitellään osatutkimuksissa käytetyt aineistot ja keskeisimmät muuttajat ja määritelmät. Aineistoihin ja määritelmiin liittyvät keskeisimmät tekijät on koottu myös taulukkoon 2. Alaluvun lopuksi esitellään osatutkimuksissa käytetyt menetelmät

Osatutkimus 1: Kulutustutkimukset

Väitöskirjan ensimmäisessä osatutkimuksessa käytetään Tilastokeskuksen kulutustutkimusten aineistoja vuosilta 1985, 1990, 1995, 2001, 2006, 2012, 2016 sekä 2022. Tilastokeskuksen Kulutustutkimus on otostutkimus, jonka perusjoukon muodostavat Suomessa vakinaisesti asuvat kotitaloudet. Kulutustutkimusaineistot sisältävät tietoa Suomessa asuvan kotitalousväestön kulutusmenoista ja kulutuksen rakenteesta. Aineistot on kerätty sekä haastattelemalla että tutkimukseen valitun kotitalouden edustajan itse täyttämän kulutuspäiväkirjan kautta. Aineistoja on täydennetty rekisteritiedoilla. Tällaisia tietoja ovat muun muassa tulo- ja koulutustiedot.

Kulutustutkimusaineisto jakautuu eri aikasarjoihin, jotka eivät ole keskenään täysin yhteneviä. Eri aikasarjojen käyttö tutkimuskäytössä on kuitenkin soveltuvin osin mahdollista, mutta täysin vertailukelpoisia eri aikasarjat eivät ole. Tässä tutkimuksessa käytetään kahta eri aikasarjaa, vuodet

1985–2016 käsittävää aikasarjaa sekä uusinta, vuoden 2022 aineistoa. Vuoden 2022 aineisto aloittaa uuden aikasarjan ja siinä on käytetty uutta, aiempaa tarkempaa kulutusmenoluokitusta. Vertailtavuus on huomioitu väitöskirjan osatutkimuksessa siten, että tutkimuksessa käsitellään kulutusmenoja ainoastaan kokonaismenojen tai hyvin karkean pääryhmätason mukaisesti. Lisäksi menoja suhteutetaan joko tuloihin tai referenssi-ikäryhmän menoihin.

Kulutustutkimus on kerätty ajan kuluessa käyntihaastattelun, puhelinhaastattelun ja myöhemmin myös itse täytettävän verkkolomakkeen tai näiden yhdistelmien avulla. Lisäksi tärkeänä osana tutkimusta on ollut kulutuspäiväkirjan pitäminen ja myös tämän muoto on vaihdellut vuosien saatossa. Tiedonkeruutavan muutoksilla on vaikutusta saatuihin vastauksiin, erityisesti näin on subjektiivisia näkemyksiä koskevissa kysymyksissä. Näitä kysymyksiä ei ole käytetty tämän väitöskirjan osatutkimuksessa. Kuten kaikkien haastattelututkimusten, myös kulustutkimusaineiston koko on vuosi vuodelta pienentynyt pitkälti vastausasteen heikentymisen takia. Vuoden 1985 kulustutkimusaineistoon hyväksytyjä kotitalouksia oli 8 200 eli 70 prosenttia otoksen kotitalouksista. Vuonna 1995 vastaavat lukemat olivat 6 743 ja 65 prosenttia, vuonna 2001 puolestaan 5 495 ja 63 prosenttia ja vuonna 2012 enää 3 551 ja 43 prosenttia. Vuoden 2022 aineiston lopullinen koko oli 3 138 kotitaloutta, mikä on 36 prosenttia alkuperäisestä otoksesta. 65-vuotiaiden ja sitä vanhempien kotitalouksia oli vuoden 2022 aineistossa 1 221. Aineistojen vastauskatoa on korjattu kotitalouskohtaisilla painokerrotoimilla vastaamaan Suomen kotitalousväestöä. Eri vuosien aineistosta on saatavilla tarkempaa tietoa Tilastokeskuksen verkkosivuilta (<https://stat.fi/tilasto/ktutk>).

Vanhuuseläkeläiset on määritelty sekä iän että syntymäkohortin mukaan. Aineisto on jaettu kymmenvuotisikäryhmiin sekä ikäryhmiin, jotka kuvaavat iän perusteella työssä olevia (25–59-vuotiaat), eläkkeelle siirtymässä olevia (60–69-vuotiaat) ja eläkkeellä olevien (70–79-vuotiaat sekä 80+ vuotiaat) kotitalouksia. Kotitalouden ikä on määritelty viitehenkilön eli kotitalouden suurituloisimman jäsenen perusteella.

Kokonaiskulutusmenot käsittävät kotitalouden kaikki menot yhteenlaskettuna 12 kuukauden ajalta. Kulutusmenoja tarkastellaan väitöskirjassa kokonaismenojen kautta sekä karkealla pääryhmätasolla. Kulutusaste on laskettu kotitalouden kokonaiskulutusmenojen osuutena kotitalouden käytävissä olevista tuloista. Artikkelin keskilukuna on käytetty mediaania. Euro-määräiset tiedot on muutettu vuoden 2022 hintatasoon elinkustannusindeksillä.

Aineiston analyysissä on käytetty tulokäsittteenä käytettävissä olevia tuloja. Näin ollen tuloissa on mukana asuntotulon ja omavaraisuuden kaltaisia laskennallisia eriä. Myös kulutusmenot sisältävät kyseiset laskennalliset erät. Sekä kulutusmenot että tulot on laskettu kulutusyksikköä kohden käyttäen OECD:n modifioitua kulutusyksikköasteikkoa.

Osatutkimus 2 ja 3: Eläketurvakeskuksen eläkeläisten taloudellinen hyvinvointi -kyselyaineistot vuosilta 2017 ja 2020

Väitöskirjan toinen ja kolmas osatutkimus pohjautuvat Eläketurvakeskuksen keräämiin eläkeläisten taloudellista hyvinvointia käsitteleviin kyselytutkimuksiin². Omistusasumista käsittelevä kolmas osatutkimus pohjautuu vuoden 2017 aineistoon ja varallisuutta ja taloudellista tyytyväisyyttä käsittelevä toinen osatutkimus vuoden 2020 kyselyaineistoon. Molemmat aineistot on kerätty satunnaisotannalla, mutta vuoden 2020 aineistossa on mukana myös vuoden 2017 aineistoon osallistuneita vastaajia. Kysely kohdistettiin vuonna 2017 55–85-vuotiaille ja vuonna 2020 55–88-vuotiaille Manner-Suomessa asuville eläkkeensaajille. Eläkkeensaajaksi oli määriteltä työ- tai kansaneläkettä omaeläkkeenä saava henkilö, joka sai joko vanhuuseläkettä, varhennettua vanhuuseläkettä, työkyvyttömyyseläkettä tai maatalouden erityiseläkettä. Vuoden 2017 aineisto kerättiin postikyselyynä syys-lokakuussa ja vuoden 2020 aineisto syys-marraskuussa. Vastausaste oli näissä molemmissa aineistoissa poikkeuksellisen korkea, 73 prosenttia. Vastauskatoa korjattiin lisäksi painokertoimilla. (ks. aineistoista enemmän Ahonen ym. 2018; Palomäki ym. 2021.)

Vuoden 2017 syksyllä kerätty kyselyaineisto käsittelee 55–85-vuotiaiden suomalaisten eläkeläisten kokemuksia taloudellisesta hyvinvoinnistaan (Ahonen ym. 2018). Osatutkimuksessa käytetyn tutkimusaineiston koko on 2825 henkilöä. Vuoden 2020 aineistossa on kyselytietoja taloudellisen hyvinvoinnin lisäksi myös kotitalouksien bruttovarallisuuden ja velan määräästä. Reilu puolet vuoden 2020 aineistoon vastanneista oli uusia vastaajia, ja vajaa puolet myös kolme vuotta aikaisempaan kyselyyn vastanneita, jotka olivat antaneet suostumuksensa seurantakyselyyn. Osatutkimuksen aineiston muodosti vanhuuseläkkeellä vuoden 2019 lopussa olleet henkilöt, joiden ikä oli vuoden 2020 lopussa 64–88 vuotta. 90 prosentille vastaajista oli mahdollista muodostaa bruttovarallisuus ja velkatieto ja heistä 97 prosenttia antoi taloudelliselle tyytyväisyydelle jonkin lukuarvon.

2 Olen ollut näiden aineistojen suunnittelussa ja keruussa mukana osana tutkimusryhmää.

Lopullinen tutkimusaineisto muodostui tästä joukosta (n = 2 620). (ks. tarkemmin Ahonen 2022.)

Eläkeläiset on määritelty osatutkimuksissa pääasiallisen toiminnan mukaan. Toisessa eli vuoden 2020 aineistoon perustuvassa osatutkimuksessa tarkastellaan 64–88-vuotiaiden vanhuuseläkeläisten varallisuutta, tuloja, velkaa ja taloudellista tyytyväisyyttä. Kolmannessa eli vuoden 2017 aineistoon pohjautuvassa osatutkimuksessa tarkastellaan 55–85-vuotiaiden eläkeläisten elämään tyytyväisyyttä muun muassa asunnon hallintasuhteen ja tulojen mukaan. Kolmannessa osatutkimuksessa on siten mukana jonkin verran myös muita kuin vanhuuseläkeläisiä.

Tulokäsitteenä on molemmissa osatutkimuksissa käytetty kyselytietona kerättyä kotitalouden jäsenten yhteenlaskettua kuukausittaista nettotuloa eli tuloja verojen ja muiden vähennysten jälkeen. Tulot on jaettu kulutusyksikköä kohden käyttäen neliöjuurimenetelmää (Atkinson 1970) eli kotitalouden yhteenlasketut nettotulot on jaettu kotitalouden jäsenten lukumäärän neliöjuurella. Menetelmä eroaa lopputuloksen kannalta jonkin verran OECD:n modifioidusta ekvivalenssiskaalasta. Aikuistalouksien kohdalla neliöjuurella saadaan hieman suuremmat kotitalouden ekvivalenttitulot kuin OECD:n modifioidulla skaalalla. Esimerkiksi kahden aikuisen taloudessa skaalatekijä on neliöjuurimenetelmässä 1,41 ja OECD:n modifioidussa skaalassa 1,50. Tulosten vertailtavuuden kannalta tällä ei kuitenkaan ole oleellista merkitystä eläkeläiskotitalouksissa, joista suurin osa on Suomessa yhden tai kahden henkilön kotitalouksia.

Molemmissa osatutkimuksissa tarkastellaan varallisuutta ja sen yhteyttä subjektiiviseen hyvinvointiin. Toisessa osatutkimuksessa tarkastellaan bruttovarallisuuden ja velan yhteyttä taloudelliseen tyytyväisyyteen. Bruttovarallisuus ja velkatieto on saatu kyselytietona. Taloudellista tyytyväisyyttä on kysytty seuraavasti: ”Kuinka tyytyväinen yleisesti ottaen olette kotitaloutenne nykyiseen taloudelliseen tilanteeseen? Vastatkaa ympyröimällä jokin numero nollan ja kymmenen välillä. Vastatkaa nolla, jos olette äärimmäisen tyytymätön ja kymmenen, jos olette äärimmäisen tyytyväinen.”

Väitöskirjan kolmannessa osatutkimuksessa lähestytään kysymystä asunnon hallintasuhteen ja elämään tyytyväisyyden kautta. Asunnon hallintasuhte on saatu niin ikään kyselytietona. Elämään tyytyväisyyttä on kysytty seuraavasti: ”Kuinka tyytyväinen olette yleisesti ottaen elämäänne nykyisin? Vastatkaa merkitsemällä rasti jonkin numeron alapuolelle nollan ja kymmenen välillä. Vastatkaa nolla, jos olette äärimmäisen tyytymätön ja

kymmenen, jos olette äärimmäisen tyytyväinen.” Osatutkimuksessa on käytetty taustamuuttujana myös asumismenoista selviämistä, mikä on kysytty seuraavasti: ”Miten helppoa tai vaikeaa seuraavien menojen kattaminen on (yksi seitsemästä kysymyksen menoryhmästä oli asuminen): Asuminen (esim. vuokra, vastike, lainanhoito, muut käyttökulut). Vastausvaihtoehdot: 1) Erittäin vaikeaa 2) vaikeaa 3) hieman vaikeaa 4) melko helppoa 5) helppoa 6) erittäin helppoa 7) en käytä rahaa tähän.”

Muita muuttujia, jotka ovat keskeisiä taloudellisen ja elämään tyytyväisyyden kannalta ja jotka ovat mukana osatutkimuksien tarkasteluissa ovat koettu terveydentila, sukupuoli sekä kotitalouden koko ja asuinalue.

Osatutkimus 4: EU-SILC aineisto

Euroopan unionin tietotarpeiden ja strategisten tavoitteiden toteutumisen seuraamista varten kehitetty tulo- ja elinoloaineisto EU-SILC (European Union Statistics on Income and Living Conditions) käynnistyi vuonna 2003. Tätä ennen vastaavia tietoja oli saatavilla ECHP-aineistosta (European Community Household Panel). Suomessa EU-SILC on integroitu kansalliseen tulonjakotilastoon. Aineisto koostuu sekä kysely- että rekisteritiedoista ja kukin jäsenmaa toteuttaa tiedonkeruun yhteisten ohjeiden mukaisesti, mutta hieman omalla tavallaan.

Väitöskirjan neljännessä osatutkimuksessa käytetään EU-SILC-aineistoja vuosilta 2015, 2016 ja 2017. Aineistot on poolattu yhteen havaintojen lisäämiseksi sekä yksittäisten vuosien mahdollisten poikkeavien havaintojen merkityksen vähentämiseksi. Aineisto koostuu 14 niin sanotusta vanhasta EU:n jäsenmaasta. Näitä ovat Suomen lisäksi Alankomaat, Belgia, Espanja, Irlanti, Iso-Britannia, Italia, Itävalta, Luxemburg, Ranska, Ruotsi, Tanska, Kreikka ja Portugali. Saksan tuottaman aineiston ikäryhmittelyn takia maa jätettiin pois tutkimuksesta.

Tutkimusaineiston muodostavat kaikki kotitaloudet, joissa oli 75-vuotias mies- tai naisjäsen. Tämän lisäksi myös muiden kotitalouden jäsenten iät ja 75 vuotta täyttäneiden osalta myös sukupuoli otettiin analyysissä huomioon.

Käytetty tulokäsitemäärittely on käytettävissä oleva rahatulo. Se on jaettu kulutusyksikköä kohden OECD:n modifioidulla skaalalla. Tärkein tarkasteltava muuttuja on suhteellinen tuloköyhyysriski, joka on määritelty osatutkimuksessa 60 prosentin mediaanitulorajan perusteella.

Taulukko 2.

Kooste osatutkimuksien aiheista ja tarkasteltavasta ryhmästä sekä käytetyistä aineistoista ja menetelmistä.

Osa-tutkimus	Aihe	Aineisto ja ajankohta	Tarkasteltava ryhmä	Menetelmät
1	Vanhuuseläkeläisten kulutusmenot, kulutusaste ja kulusrakenne ja niissä tapahtuneet muutokset.	Tilastokeskuksen kulutustutkimusaineistot vuosilta 1985, 1990, 1995, 2001, 2006, 2012, 2016 ja 2022.	län mukaan sekä 10-vuotisia ikäryhmittäin että 25–59, 60–69, 70–79 ja 80 + ikäryhmien osalta.	Kuvaileva analyysi sekä kvasikohortti-analyysi.
2	Vanhuuseläkeläisten varallisuuden, tulojen ja muiden keskeisten tekijöiden yhteydet taloudelliseen tyytyväisyyteen.	Eläketurvakeskuksen Eläkeläisten taloudellista hyvinvointia (THV) koskeva kyselytutkimus vuodelta 2020.	64–88-vuotiaat vanhuuseläkeläiset.	Kuvaileva analyysi sekä lineaarinen regressio.
3	Vanhuuseläkeläisten omistusasumisen ja asumismenoista selviytymisen yhteys elämään tyytyväisyyteen.	Eläketurvakeskuksen Eläkeläisten taloudellista hyvinvointia (THV) koskeva kyselytutkimus vuodelta 2017.	55–85-vuotiaat eläkkeensaajat.	Kuvaileva analyysi sekä lineaarinen regressio.
4	Kotitalouden rakenteen (ikä ja koko) merkitys sukupuolten välisiin köyhyysriskeihin eri maissa.	Eurostatin kokoama eurooppalainen tulo- ja elinoloaineisto EU-SILC vuosilta 2015, 2016 ja 2017.	75-vuotta täyttäneet miehet ja naiset sekä heidän kotitaloutensa.	Kuvaileva analyysi sekä dekomponointi.

Menetelmät

Kaikissa osatutkimuksissa lähestytään tutkimuskysymyksiä kuvailevien menetelmien avulla. Tämän ohella osatutkimuksessa 1 käytetään kvasikohorttimenetelmää, osatutkimuksissa 2 ja 3 käytetään lineaarista regressiota ja osatutkimuksessa 4 dekomponointia.

Osatutkimuksessa 1 käytetään kuvailevaa analyysiä sekä kvasikohortti-tarkastelua. Kuvailevassa osuudessa tarkastellaan eri ikäryhmien kulutusmenojen euromääriä vuoden 2022 hintatasoon deflatoituna vuosien 1985 ja 2022 välillä. Lisäksi tarkastellaan eri ikäryhmien kulutusmenojen suhdetta 45–54-vuotiaiden kotitalouksien kulutusmenoihin ja tämän suhteen

kehitystä. 45–54-vuotiaiden ikäryhmä on yleisesti korkeimmin kuluttava ikäryhmä. Kulutusmenoja tarkastellaan myös eri kulutusmenoluokkien osalta eli esimerkiksi asumiseen ja elintarvikkeisiin käytettyjen menojen osuutta kokonaismenoista.

Kvasikohorttitarkastelu on menetelmä, jonka avulla voidaan jäljitellä paneeliasetelmaa poikkileikkaustarkasteluissa (ks. lisää Deaton 2019). Kvasikohorttitarkastelu on toteutettu jakamalla kotitaloudet niiden viitehenkilön mukaan viisivuotissyntymäkohortteihin ja tarkasteltu tämän avulla kulutusmenojen kehitystä kohorteittain, sillä kulutustutkimus on kerätty noin viiden vuoden välein.

Osatutkimuksissa 2 ja 3 käytetään sekä kuvailevia tarkasteluja, että regressioanalyysijä. Linearisessa regressioanalyysissä selitetään vastemuuttujan vaihtelua muiden muuttujien avulla. Perusolettamus on, että vastemuuttujan riippuvuus selittävistä muuttujista on lineaarista. Osatutkimuksissa 2 ja 3 tarkastellaan lineaarisen regressiomallin avulla taloudellista tyytyväisyyttä (arvo välillä 0–10) ja elämään tyytyväisyyttä (arvo välillä 0–10), ja niihin yhteydessä olevia tekijöitä. Taloudellista tyytyväisyyttä selittävinä muuttujina ovat esimerkiksi bruttovarallisuus, velka, asuinalue, tulot, ikä, kotitalouden koko ja koettu terveys. Tuloksia tulkitaan siten, että selittävien muuttujien kertoimen estimaatin ollessa suurempi kuin nolla kyseisen luokan taloudellinen tyytyväisyys on korkeampaa kuin vertailuryhmän. Kun kertoimen estimaatti on pienempi kuin nolla, taloudellinen tyytyväisyys on vertailuryhmää matalampaa. Molemmissa osatutkimuksissa käytetään t-testiä kertomaan poikkeako regressiokerroin tilastollisesti merkitsevästi nolasta.

Osatutkimuksessa 4 tarkastellaan tuloköyhyysriskiä 60 prosentin mediaanitulorajan mukaisesti ja dekomponoidaan eli kansankielisemmin pilkotaan tuloköyhyysriski kolmeen eri osaan kotitalouden rakenteen mukaan. 75 vuotta täyttäneiden miesten ja naisten tuloköyhyysriski lasketaan erikseen kolmelle eri ryhmälle:

- a) yhden henkilön kotitalouksille
- b) kotitalouksille, joissa on sekä 75 vuotta täyttänyt mies että nainen sekä
- c) kotitalouksille, joissa on 75 vuotta täyttänyt henkilö ja muu/muita henkilöitä, mutta kotitalouteen ei kuulu toista sukupuolta olevaa 75 vuotta täyttänyttä henkilöä.

Kokonaisköyhyysriskiaste on näiden ryhmien osuuksilla painotettujen tuloköyhyysriskien summa.

4 Tulokset

Tämän luvun aluksi kuvataan osatutkimuksittain tutkimusten päätulokset ja sen jälkeen luvussa 4.4 vastataan kootusti tutkimuksen pääkysymykseen ja sen alakysymyksiin.

4.1 Osatutkimus 1: Onko vanhuuseläkeikäisten kulutus lähentynyt työikäisten kulutusta?

Ensimmäisessä osatutkimuksessa tutkitaan vanhuuseläkeikäisten taloudellista hyvinvointia kulutuksen kautta. Kulutusta tarkastellaan vuosien 1985 ja 2022 välillä. Tutkimuksessa vertaillaan eri ikäisten suomalaisten kulutuksen tasoa ja rakennetta sekä tutkitaan, onko vanhuuseläkeikäisissä olevien kulutus muuttunut aiemmista vuosista. Lisäksi tutkitaan, kuluttavatko uudet vanhuuseläkeikäiset aikaisempia sukupolvia suuremman osan tuloistaan. Osatutkimuksessa tarkastellaan kulutusmenoja, kulutusastetta ja kulutuksen rakennetta eri ikäryhmissä, ja vertaillaan 60 vuotta täyttäneiden ja tätä vanhempien ikäryhmien kulutusta työikäisten (25–59-vuotiaat) kulutukseen. Näiden lisäksi tarkastellaan, miten kulutus tiettyssä iässä on vaihdellut eri aikaan syntyneiden ikäluokkien välillä.

Tulokset osoittavat aiemman tutkimuksen tavoin (Ahonen & Vaittinen 2015), että vanhuuseläkeikäisten ja työikäisten kulutus on samankaltaistunut niin kulutusmenojen tason, kulutusasteen kuin kulutuksen rakenteenkin suhteen. Ikäkausi, jolloin kulutusmenot ovat korkeimmillaan, kattaa aiempaa useampia ikäryhmiä ja on myöhentynyt 45–64-vuotiaisiin. Kulutusmenot ovat kasvaneet kaikissa ikäryhmissä, mutta suhteellisesti enemmän 60 vuotta täyttäneiden ja sitä vanhempien kohdalla. Kulutusaste on noussut eniten 70 vuotta täyttäneillä ja sitä vanhemmilla. Suurin kulutusasteen nousu on ajoittunut vuosien 1995 ja 2006 väliin, mutta myös tämän jälkeen erityisesti 70–79-vuotiailla kulutusasteet ovat nousseet vuosien 2016 ja 2022 välillä. Suuret ikäluokat sijoittuvat tällä aikavälillä juuri tähän ikäryhmään. Kulutusmenojen ja kulutusasteen nousun myötä erot kokonaiskulutusmenoissa ikäryhmien välillä ovat kaventuneet.

Kvasikohorttitarkastelu ulottuu seitsemällä viisivuotisikäkohortilla ikävälisiin 61–67. Syntymävuosina tämä käsittää vuosina 1925–1959 syntyneet. Näillä ikäkohorteilla nuorempien kohorttien kulutusmenot olivat vanhempia korkeammat aina suuriin ikäluokkiin asti. Sen sijaan tätä nuorempien, 1950-luvulla syntyneiden, kulutusmenot eivät yltäneet aiemmin syntyneitä korkeammalle tasolle 61–67-vuoden iässä. Ennen 1950-lukua syntyneiden kulutuksen kehitys liittyy osin näissä ikäryhmissä tapahtuneeseen työssäkäyntiasteen nousuun. Tämä ei liene kuitenkaan ainoa syy, sillä saman tyyppinen kulutuskehitys nähdään myös seuraavassa ikävaiheessa, 67–72-vuotiailla.

Osatutkimuksen tulokset viittaavat myös siihen, että vanhuuseläkeikäisten kulutusmenojen nousu liittyy ainakin osittain vanhempien ikäryhmien aiempaa korkeampaan kulutusasteeseen. Kulutusmenojen osuus tuloista on noussut vanhemmissa, yli 70-vuotiaiden, ikäryhmissä ja jonkin verran laskenut tätä nuorempien kohdalla. Myös kulutuksen rakenne on samankaltaistunut. Asumismenot painottuvat edelleen vanhimpien ikäluokkien kulutuksessa, mutta esimerkiksi elintarvikkeisiin sekä kulttuuriin ja vapaa-aikaan käytetään nykyään varsin sama osuus menoista kuin nuoremmilla.

4.2 Osatutkimus 2: Varallisuus ja taloudellinen tyytyväisyys ja osatutkimus 3: Oma koti kullan kallis.

Vanhuuseläkeläisten varallisuudesta on vain vähän tietoa Suomessa. Olemassa oleva tieto on pääosin Tilastokeskuksen varallisuustutkimukseen perustuvaa jakaumatietoa, eikä varallisuudesta ja subjektiivisesta hyvinvoinnista ole vanhuuseläkeläisten osalta juurikaan aikaisempaa tutkimustietoa.

Varallisuutta käsitellään kahdessa väitöskirjan osatutkimuksessa. Varallisuutta ja taloudellista tyytyväisyyttä käsittelevässä osatutkimuksessa 2 tutkitaan, onko varallisuudella yhteyttä vanhuuseläkkeellä olevien ihmisten taloudelliseen tyytyväisyyteen. Lisäksi tutkitaan, onko varallisuuden määrällä yhteyttä siihen, että vanhempien ihmisten on havaittu olevan samalla tulotasolla nuorempia tyytyväisempiä taloudelliseen tilanteeseensa. Varallisuutta tarkastellaan bruttovarallisuutena eli velkoja ja niiden määrää tarkastellaan erikseen.

Suurin osa, eli 60 prosenttia vanhuuseläkeläisistä, vastasi taloudellisen tyytyväisyytensä olevan seitsemän ja yhdeksän välillä vuonna 2020. Yleisin

arvio oli kahdeksan ja sen antoi reilu neljäsosa vastaajista. Vajaa neljännes vastasi taloudellisen tyytyväisyytensä olevan yhdeksän tai kymmenen ja puolet seitsemän tai sitä vähemmän³.

Varallisuutta ja taloudellista tyytyväisyyttä käsittelevän osatutkimuksen tulosten mukaan tulot, terveydentila ja mahdollisen velan määrä ovat tarkasteltavista tekijöistä voimakkaimmin yhteydessä vanhuuseläkeläisten taloudelliseen tyytyväisyyteen. Bruttovarallisuuden määrällä havaitaan myös positiivinen yhteys taloudelliseen tyytyväisyyteen. Se, onko kotitaloudella velkaa ja miten paljon, on yhteydessä taloudelliseen tyytyväisyyteen kuitenkin voimakkaammin kuin bruttovarallisuus sinällään. Tulojen yhteys taloudelliseen tyytyväisyyteen pienenee jonkin verran, kun varallisuuserot huomioidaan. Osa tulojen yhteydestä taloudelliseen tyytyväisyyteen liittyy siten siihen, että korkeatuloisten joukossa on keskimäärin enemmän kotitalouksia, joilla on keskimääräistä korkeampi varallisuus ja päinvastoin. Terveydentilan vahva yhteys taloudelliseen tyytyväisyyteen säilyy tulojen, bruttovarallisuuserojen ja velan määrän vakioimisen jälkeen, vaikkakin tämä yhteys hieman heikkenee näiden tekijöiden huomioinnin jälkeen. Mitä heikompi terveydentila on, sitä matalampaa taloudellinen tyytyväisyys on terveytensä hyväksi kokeviin nähden.

Osatutkimuksessa nousee esiin aikaisemmissa tutkimuksissa (mm. Hansen ym. 2008; Plagnol 2011; Palomäki 2018; Isengard & König 2021) havaittu iän ja taloudellisen tyytyväisyyden välinen positiivinen yhteys. Yhteys tulee esiin, kun terveyserot ja tuloerot on vakioitu. Iän mukaiset erot kuitenkin tasoittuvat jonkin verran, kun ikäryhmien väliset erot veloissa ja niiden määrissä otetaan huomioon. Tämä viittaa siihen, että se, että ikään-tyneimmillä on nuorempia harvemmin ja vähemmän velkaa maksettavanaan, heijastuu ikäryhmien välisiin tyytyväisyseroihin. Ikään-tyneillä velanhoidomenojen jälkeiset tulot ovat nuorempia useammin lähempänä heidän käytettävissä olevia rahatulojaan. Velan ja sen määrän yhteys taloudelliseen tyytyväisyyteen havaitaan kuitenkin vaihteleva tulotason mukaan. Pienituloisilla velalla ja sen suuruudella on vahva negatiivinen yhteys taloudelliseen tyytyväisyyteen. Vaikuttaakin siltä, että se, miten paljon

3 Kyselyn vastaukset vaikuttavat olevan kriittisempiä verrattuna Tilastokeskuksen vastaaviin lukuihin (ks. luku 2.3.4). Tämä voi liittyä kyselyn kehystykseen ja muihin kysymyksiin sekä myös kyselijätahoon (Eläketurvakeskus). Eläketurvakeskuksen tutkimuksissa on aikaisemminkin havaittu kriittisempiä vastauksia kuin muissa vastaavissa kyselyissä (Palomäki ym. 2022).

henkilöllä jää rahaa jokapäiväiseen elämään, on erityisen merkittävä taloudelliseen tyytyväisyyteen vaikuttava tekijä.

Osatutkimuksessa 3 varallisuutta ja subjektiivista hyvinvointia lähestytään euromääräisesti merkittävimmän varallisuusmuodon, omistusasumisen, kautta ja tutkitaan, heijastuuko asunnon hallintasuhde ja asumismenoista selviäminen eläkeläisten elämään tyytyväisyyteen.

Omistusasumista ja elämään tyytyväisyyttä käsittelevän osatutkimuksen tulosten mukaan omistusasujien elämään tyytyväisyys on muita korkeampaa. Tämä liittyy osatutkimuksen mukaan ainakin osin omistusasumisesta koituvaan taloudelliseen hyötyyn: asumismenojen kattaminen on omistusasujilla keskimäärin vuokralla asuvia helpompaa. Asumismenojen kattamisen helppoudella on vahva positiivinen yhteys elämään tyytyväisyyteen. Tämä on luonnollista, sillä menoista selviytyminen on merkittävä taloudelliseen tyytyväisyyteen liittyvä tekijä, ja asumismenot muodostavat merkittävän osan kulutusmenoista, kuten vanhuuseläkeläisten kulutustakin käsittelevässä osatutkimuksessa 1 huomattiin. Osatutkimuksessa 3 ei ole mukana muita varallisuuteen liittyviä muuttujia eli omistusasuminen on ainoa varallisuutta peilaava muuttuja. On mahdollista, että havaittu asunnon hallintasuhteen yhteys elämään tyytyväisyyteen liittyy laajemmin omistusasujien keskimääräistä parempaan varallisuusasemaan. Noin kolme neljästä kyselyyn vastanneesta 55–85-vuotiaiaasta eläkeläisestä asui vuonna 2017 omistamassaan asunnossa.

Osatutkimusten 2 ja 3 tulosten mukaan varallisuudella on positiivinen yhteys taloudelliseen tyytyväisyyteen sekä mahdollisesti myös laajemmin elämään tyytyväisyyteen. Varallisuus lisää todennäköisesti taloudellisen turvallisuuden tunnetta ja varmuutta siitä, että myös yllättävistä, esimerkiksi terveyteen liittyvistä, menoeristä selvitään. Näin ollen varallisuuden voi katsoa täydentävän vanhuuseläkeläisten subjektiivista taloudellista hyvinvointia. Omistusasumisen yhteys elämään tyytyväisyyteen vaikuttaa tutkimuksen mukaan liittyvän pääosin siihen, että omistusasujilla asumismenojen kattaminen on vuokralla asuvia helpompaa. Omistusasunto vapauttaa rahaa muuhun käyttöön, kuten laskennallinen asuntotulokin olettaa.

4.3 Osatutkimus 4: Kotitalouden rakenteen yhteys ikääntyneiden köyhyysriskieroihin 14 EU-maassa.

Osatutkimuksessa 4 tarkastellaan taloudellista hyvinvointia kotitalouden rakenteen ja yhden taloudellista huono-osaisuutta kuvaavan keskeisen indikaattorin, tuloköyhyysriskin (alle 60 % mediaanitulosta), kautta. Eurostatin tilastoissa suomalaisten ja ruotsalaisten 75 vuotta täyttäneiden ja tätä vanhempien naisten tuloköyhyysriski on varsin korkea miehiin nähden. Vastaavaa eroa ei ole nähtävissä muissa EU15-maissa eikä esimerkiksi Etelä-Euroopan maissa. Tämä vaikuttaa epäloogiselta, sillä Suomessa ja Ruotsissa naisten työssäkäynti on ollut jo pitkään varsin yleistä ja kokoaika-työn osuus erityisesti Suomessa korkea toisin kuin Keski- ja Etelä-Euroopan maissa (Ahonen 2018). Osatutkimuksessa 4 paneudutaan tähän kysymykseen ja näytetään, että kotitalouden rakenteella ja sen eroilla voi olla merkittävä yhteys sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin eri maissa. Kotitalouden rakennetta sivutaan lyhyesti myös kahdessa muussa väitöskirjan osatutkimuksessa (osatutkimukset 2 ja 3) ja tässä alaluvussa esitellään myös niiden tuloksia.

Osatutkimuksessa 4 tarkastellaan 75 vuotta täyttäneiden miesten ja naisten välisiä tuloköyhyysriskieroja 14 ”vanhassa” EU-maassa. Tuloköyhyysriski dekomponoidaan eli puretaan osiin kotitalouden koon ja ikärakenteen mukaan. Tällaista dekomponointia ei ole käsityksen mukaan tehty aikaisemmin ja se tarjoaa uuden tavan tarkastella tuloköyhyysriskin rakennetta. Dekomponointi osoittaa, että sukupuolten väliset erot ovat vahvasti yhteydessä sukupuolten välisiin eroihin yksin asumisessa ja yksin asuvien henkilöiden tuloköyhyysriskin suuruuteen. Monissa maissa yhden hengen kotitalouksien köyhyysriski on selvästi suurempi kuin kahden tai sitä useamman hengen kotitalouksien.

Saadut tulokset vahvistavat aikaisempia tutkimuksia tuloköyhyysriskin ja yksinasumisen välisestä yhteydestä (esim. Airio 2008; Fritzell ym. 2012; Kangas & Hussain 2014). Naisten miehiä pidemmän eliniän takia iäkkäät naiset asuvat useammin yksin kuin iäkkäät miehet, ja jo pelkästään tämän takia tuloköyhyysriski eroaa usein sukupuolten välillä. Näitä eroja lisää se, että joissakin maissa yksin asuvien vähintään 75-vuotiaiden naisten tuloköyhyysriski on selvästi suurempi kuin miesten. Syy korkeaan sukupuolten väliseen tuloköyhyysriskieroon Suomessa ja Ruotsissa verrattuna Etelä-Euroopan maihin liittyykin pitkälti sukupuolten välisiin eroihin yksinasumisen yleisyydessä ja yksinasuvien korkeaan tuloköyhyysriskiin.

Pohjois-Euroopan 75 vuotta täyttäneet naiset elävät tyyppillisimmin yhden hengen talouksissa, kun taas Etelä-Euroopan naisilla tämä on harvinaisempaa. Etelä- ja Keski-Euroopan maissa tämän ikäiset naiset saattavat asua yksinasumisen sijaan useamman sukupolven kotitalouksissa. Tulokset viittaavatkin siihen, että työssäkäyvän jäsenen läsnäolo kotitaloudessa saattaa parantaa iäkkäiden naisten taloudellista tilannetta ja vähentää sukupuolten välisiä toimeentuloeroja.

Kotitalouden rakenne sekä sukupuoli ovat esillä myös osatutkimuksissa 2 ja 3, joissa käsitellään subjektiivista hyvinvointia taloudellisen tyytyväisyyden ja elämään tyytyväisyyden näkökulmista. Näiden mukaan yksinasuvat eivät erotut yhdessä asuvista taloudellisen tyytyväisyyden tai elämään tyytyväisyyden suhteen sen jälkeen, kun muun muassa taloudelliseen tilanteeseen (tulot, varallisuus ja velat sekä omistusasuminen) ja terveyseroihin liittyvät tekijät on vakioitu. Yksinasumisen yhteys näihin subjektiivisiin hyvinvoinnin mittareihin liittyykin todennäköisesti yksinasuvien muita hankalampaan taloudelliseen tilanteeseen eikä yksinasumiseen sinällään. Tarkastelut osoittivat lisäksi naisten olevan jonkin verran tyytyväisempiä taloudelliseen tilanteeseensa kuin miesten ja nämä erot säilyivät ja hieman kasvoivat, kun muita tekijöitä vakioitiin mukaan lukien tulot ja varallisuus.

4.4 Tulosten yhteenveto

Väitöskirjan keskeinen tutkimuskysymys oli:

Miltä suomalaisten vanhuuseläkkeellä tai vanhuuseläkeikässä olevien taloudellinen hyvinvointi näyttää, kun sitä tarkastellaan tulojen, kulutuksen, varallisuuden, subjektiivisen hyvinvoinnin sekä kotitalouden rakenteen kautta?

Kysymykseen vastattiin seuraavien alakysymysten kautta:

- a) Miten vanhuuseläkeikäisten kulutus on kehittynyt suhteessa aikaisempiin vanhuuseläkeikäisiin ja suhteessa työikäisiin vuosien 1985 ja 2022 välisenä aikana?
- b) Millainen yhteys varallisuudella on vanhuuseläkeläisten subjektiiviseen hyvinvointiin?
- c) Millainen yhteys kotitalouden rakenteella on vanhuuseläkeläisten taloudelliseen hyvinvointiin?

Saatujen tulosten perusteella vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi on keskimäärin hyvää niin taloudellisten resurssien, tarpeiden kuin niiden toteutumisen kautta tarkasteltuna. Hyvinvointi vaikuttaa kohentuneen niiden ikäluokkien myötä, joilla on ollut työeläkejärjestelmän voimassaolon puitteissa mahdollisuus kartuttaa työeläkettään täysimääräiseksi eli ikäluokkien, jotka ovat saavuttaneet vanhuuseläkeiän 2000-luvun alkuvuosina. Toisaalta taloudellinen hyvinvointi ei kuitenkaan ulotu kaikille tässä ikäryhmässä oleville. Taloudellisen huonovointisuuden riskitekijöitä liittyy erityisesti terveyshaasteisiin ja yksinasumiseen. Edellä esitettyä näkemystä perustellaan alla olevien osakysymysten kautta.

Kulutuksen taso ja rakenne ovat lähestyneet työikäisiä ja kulutusaste on hivenen noussut

Vanhuuseläkeikäisten kulutusaste on kohentunut merkittävästi 40 vuodessa. Erityisesti näin on tapahtunut 70-vuotiaiden ja sitä vanhempien osalta. Kulutuksen nousu on tapahtunut vanhuuseläkeikäisten keskuudessa osin säästämisen kustannuksella: Kulutusasteet ovat nousseet erityisesti 70–79-vuotiailla viimeisten vuosien aikana, samaan aikaan kun ne ovat työikäisillä hivenen laskeneet. On mahdollista, että tämä tarkoittaa kulutusikäytymisen muuttuneen vähemmän säästäväiseen suuntaan. Vuoden 2022 osalta kulutusasteen nousu saattaa liittyä osin myös hintojen nousuun. Myös se, että, elintarvikkeiden kulutusosuus on varsin samanlaista sekä työ -että eläkeikäisten kotitalouksissa, viittaa Engelin lain mukaisesti siihen, että vanhuuseläkeikäisten taloudellinen hyvinvointi on kulutuksella mitattuna lähentynyt työikäisiä. Näin siitä huolimatta, että asumiskustannusten osuus kulutusmenoista on noussut kaikissa ikäryhmissä asumisen kallistumisen myötä.

Se, että kulutuksen kautta tarkasteltuna vaikuttaa siltä, että erityisesti 70 vuotta täyttäneiden kulutusmenot ovat 2020-luvulle tultaessa suhteellisesti nousseet, on ajallisessa yhteydessä tulojen ja eläkkeiden kehityksen kanssa (ks. Rantala ym. 2022; Rantala & Riihelä 2022). Tässä mielessä kulutusmenot vaikuttavat kehittyneen tulojen kanssa samansuuntaisesti, vaikkakin kulutusasteen nousu viittaa samalla myös säästämisasteen ainakin hetkelliseen laskuun tässä ikäryhmässä. Kulutusmenojen tarkastelu näin karkealla mittarilla antaa siten varsin samankaltaisen kuvan vanhuuseläkeikäisten taloudellisesta hyvinvoinnista kuin tulojen tarkastelu. Lisäksi se tarjoaa tietoa kulutuksen ja tulojen välisen suhteen kehityksestä sekä kulutuksen rakenteen muutoksista eri ikäryhmissä.

Varallisuus on yhteydessä subjektiiviseen hyvinvointiin

Varallisuuden ja subjektiivisen hyvinvoinnin tarkastelu kertovat tuloja täydentävistä resursseista sekä toteutuneesta taloudellisesta hyvinvoinnista. Aikaisempien varallisuustietojen perusteella tiedettiin, että tällä hetkellä vanhuuseläkeikässä on aikaisempia ikäluokkia paremmassa varallisuusasemassa olevia ihmisiä. Vanhuuseläkeikäisten varallisuusasema on myös työikäisiin nähden kohentunut. Vanhuuseläkeläisten varallisuusaseman koheneminen vaikuttaneekin yleisesti taloudelliseen hyvinvointiin, sillä taloudellisen tyytyväisyyden havaittiin olevan yhteydessä tulojen ohella myös varallisuuteen. Bruttovarallisuuden sijaan erityisen vahva yhteys oli velalla ja sen määrällä – tai pikemminkin sillä, että velkaa ei ollut. Taloudellisten resurssien ohella terveydellä havaittiin vahva yhteys taloudelliseen tyytyväisyyteen. Heikko terveys on yhteydessä matalaan taloudelliseen tyytyväisyyteen sekä myös laajemmin matalaan elämään tyytyväisyyteen.

Omistusasunnon merkitys subjektiiviseen hyvinvointiin vaikuttaa liittyvän pitkälti omistusasujien vähäisempiin vaikeuksiin asumismenoista selviytymisessä. Täten velattomuus ja omistusasuminen näyttävät vahvistavan vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia. Erityisesti velattomuuden yhteys taloudelliseen hyvinvointiin korostuu pienituloisissa kotitalouksissa. Tämä tarkoittaa samalla kääntäen sitä, että varattomuus ja erityisesti pienituloisilla velka ovat yhteydessä heikentyneeseen taloudelliseen hyvinvointiin.

Koska varallisuus on yhteydessä taloudelliseen tyytyväisyyteen ja vanhuuseläkeikäisten keskimääräinen varallisuusasema on noussut, vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi on mitä ilmeisemmin kohentunut aikaisemmasta.

Kotitalouden rakenne vaikuttaa köyhyden kuvaan

Lisäksi tarkasteltiin taloudellisen hyvinvoinnin keskeistä indikaattoria, tuloköyhyysriskiä, kotitalouden rakenteen kautta. Tutkimuskysymyksenä oli, millainen yhteys yksinasumisella ja muilla kotitalouden rakenteeseen liittyvillä tekijöillä on vanhuuseläkeläisten tuloköyhyysriskiin eri maissa ja erityisesti sukupuolten välisiin eroihin ikääntyneiden tuloköyhyysriskissä.

Tulokset osoittivat, että kotitalouden rakenteella on varsin suuri merkitys siihen, millainen köyhyyskuva suhteellisen tuloköyhyysriskin perusteella

eri maista piirtyy erityisesti vanhemmissa ikäluokissa. Sukupuolten väliset tuloköyhyysriskierot ovat vahvasti yhteydessä sukupuolten välisiin eroihin yksinasumisessa ja yksinasuvien henkilöiden tuloköyhyysriskiin. Esimerkiksi Etelä-Euroopan maissa iäkkäiden yksinasuminen on selkeästi harvinaisempaa kuin Pohjoismaissa. Monissa maissa yhden hengen kotitalouksien köyhyysriski on selvästi suurempi kuin kahden tai sitä useamman hengen kotitalouksien. Naisten miehiä pitemmän eliniän takia iäkkäät naiset asuvat useammin yksin kuin iäkkäät miehet ja jo pelkästään tämän takia tuloköyhyysriski eroaa usein sukupuolten välillä. Näitä eroja lisää se, että joissakin maissa yksinasuvien vähintään 75-vuotiaiden naisten tuloköyhyysriski on selvästi suurempi kuin miesten. Tämän tuloksen mukaan kotitalouden rakenne-erojen huomioiminen on tärkeää verrattaessa eri maita keskenään, sillä muutoin erityisesti tuloihin liittyvät indikaattorit voivat antaa jossakin määrin harhaanjohtavia tuloksia.

Subjektiviisesta näkökulmasta tarkasteltuna yksinasuvien vanhuuseläkeläisten havaittiin olevan yhdessä toisen henkilön kanssa asuvia tyytymättömämpiä taloudelliseen tilanteeseensa. Tämä yhteys vaikuttaa liittyvän pääosin tuloeroihin. Kun taloudellisiin resursseihin ja terveyseroihin liittyvät tekijät oli vakioitu, yksinasuvien taloudellinen tyytyväisyys ei ollut yhdessä taloutensa toisen kanssa jakavia matalampi. Vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi näyttää siten olevan yhteydessä siihen, onko kotitaloudessa toista jäsentä. Yksinjääminen ja yksinasuminen vaikuttaa näiden tulosten mukaan olevan yksi vanhuuseläkeläisten taloudellisen huonovointisuuden riskitekijä.

5 Yhteenveto ja keskustelua

Väitöskirjan tavoitteena oli tarkastella suomalaisten vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia sekä objektiivisten että subjektiivisten mittareiden kautta ja muodostaa näiden perusteella näkemys siitä, miltä suomalaisten vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi näyttää tällä hetkellä suhteessa aikaisempiin vuosiin sekä suhteessa työikäiseen väestöön. Taloudellista hyvinvointia tarkasteltiin Stiglitzin (2009) komitean suositusten mukaisesti eli tulojen ohella tarkasteltiin kulutusta ja varallisuutta sekä subjektiivista taloudellista hyvinvointia. Taloudellista hyvinvointia käsiteltiin siten sekä taloudellisten resurssien että tarpeiden ja näiden täyttymisen kautta. Väitöskirjan keskeinen tutkimuskysymys oli: Miltä suomalaisten vanhuuseläkkeellä tai vanhuuseläkeiässä olevien taloudellinen hyvinvointi näyttää, kun sitä tarkastellaan tulojen, kulutuksen, varallisuuden, subjektiivisen hyvinvoinnin sekä kotitalouden rakenteen kautta?

Vanhuuseläkeläisten taloudellisen hyvinvoinnin moniulotteinen arviointi on väitöskirjan keskeinen kontribuutio suhteessa olemassa olevaan tietoon ja aikaisempaan tutkimukseen ja tutkimusmenetelmiin. Väitöskirja monipuolistaa aiempaa vanhuuseläkeläisten toimeentuloa ja taloudellista hyvinvointia käsittelevää tutkimusta, jossa toimeentuloa on yleensä tarkasteltu yhden tai kahden näkökulman kautta. Erityisesti varallisuuden merkityksestä suomalaisten vanhuuseläkeläisten taloudelliseen hyvinvointiin on vähän aikaisempaa tietoa, eikä vanhuuseläkeläisten viimeaikaisesta kulutuksesta ole tutkimustietoa.

Vanhuuseläkeläisten taloudellisen hyvinvoinnin mahdollisimman monipuolinen arviointi on tärkeää eläkepoliittisten tavoitteiden seurannan kannalta. Väitöskirjassa esitetty tarkastelu mahdollistaa aiempaa moniulotteisemman tavan arvioida vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia suhteessa muuhun väestöön ja aikaisempiin sukupolviin. Tämä auttaa tekemään päätöksiä, jotka ovat sekä taloudellisesti kestäviä että poliittisesti hyväksyttäviä ja oikeudenmukaisia.

Väitöskirja vahvistaa Stiglitzin työryhmän (Stiglitz ym. 2009) esiin nostaman taloudellisen hyvinvoinnin monipuolisen arvioinnin tärkeyttä: kulutuksen, varallisuuden ja subjektiivisen hyvinvoinnin tarkastelu paitsi vahvistaa, myös laajentaa tulojen kautta tehtävissä olevia päätelmiä vanhuus-

eläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista. Tässä luvussa käydään läpi väitöskirjasta esiin nousseita havaintoja ja ajatuksia vanhuuseläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista ja sen mittaamisesta sekä siitä, miten hyvin eläkepoliittiset tavoitteet ovat toteutuneet vanhuuseläkeläisten taloudellisen hyvinvoinnin kannalta.

5.1 Tulosten tulkinta

Keskimäärin tarkasteltuna suomalaisten vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi vaikuttaa tällä hetkellä taloudellisten resurssien, tulojen ja varallisuuden, sekä kulutuksen kautta tarkasteltuna hyvältä. Taloudellinen hyvinvointi on kohonnut erityisesti sen jälkeen, kun vanhuuseläkkeelle on siirtynyt työeläkejärjestelmän kehityksen puitteissa täysimääräistä työeläkettä kartuttaneita ikäryhmiä 2000-luvun alkuvuosista alkaen noin 2010-luvun puoliväliin asti. Syntymäkohortteina tämä tarkoittaa 1930-luvun loppupuolella ja 1940-luvulla syntyneitä. Samat 2000-luvun alkuvuosina ja sen jälkeen vanhuuseläkeikään tulleet ikäluokat ovat keskimäärin myös poikkeuksellisen varakkaita ja selvästi varakkaampia kuin aiemmat ikäluokat. Iän mukainen varallisuushuippu on leventynyt ja nettovarallisuus jakautuu varsin tasaisesti 45-vuotiaiden ja tätä vanhempien välillä. Erityisesti 75 vuotta täyttäneiden varallisuusasema on kohentunut 2000-luvun aikana.

Vanhuuseläkeikäisten taloudellinen hyvinvointi on myös kulutuksen kautta tarkasteltuna varsin hyvää ja se on 40 vuodessa lähentynyt työikäisten kulutusta. Tutkimuksessa havaittiin aikaisempien sekä kansainvälisiin että kotimaisiin aineistoihin perustuvien tutkimusten tavoin kulutuksen olevan iän suhteen kukkulan muotoinen (esim. Thurow 1969; Attanasio ym. 1999; Fernández-Villaverde & Krueger 2007; Niemelä 2008; Ahonen & Vaittinen 2015) eli olevan korkeimmillaan keski-ikässä ja sen jälkeen laskeva. Havainto ei oletetusti tue elinkaarihypoteesia (Brumberg & Modigliani 1954) puhtaimmillaan, mikä on varsin ymmärrettävää jo siitä syystä, että julkinen eläkejärjestelmä hoitaa Suomessa merkittävän osan eläkeiä varten varautumisen tarpeesta. Yksityisten säästöjen rooli eläkeajan toimeentulossa ja taloudellisessa hyvinvoinnissa onkin erilainen julkisten eläkejärjestelmien maissa. Varallisuuden purkamiselle ei ole tällöin yhtä suurta tarvetta, kuten aikaisemmissakin tutkimuksissa on todettu (Jappelli & Modigliani 2005; Horioka & Ventura 2022). Säästöt voivat kuitenkin kompensoida työstä eläkkeelle siirtymisen yhteydessä yleensä tapahtuvaa tulotason laskua ja toimia puskurina erilaisten yllättävien, rahaa vaativien,

tilanteiden tai isompien hankintojen tullessa eteen (Skopek ym. 2014; Brulé & Suter 2019). Varallisuus voidaan nähdä myös yleisesti tekijänä, joka lisää turvallisuuden tunnetta ja mahdollisuuksia itsenäiseen elämään vanhuudessa (Killewald ym. 2017; Gornick & Sierminska 2021). Väitöskirjassa havaittiinkin positiivinen yhteys bruttovarallisuuden ja taloudellisen tyytyväisyyden välillä. Myös omistusasuminen sekä omistusasujien muita helpompi selviytyminen asumismenoista olivat positiivisessa yhteydessä elämään tyytyväisyyteen.

Se, ettei elinkarihypoteesi sellaisenaan päde, ei kuitenkaan tarkoita, ettei sen suuntaista käyttäytymistä olisi olemassa. Elinkarihypoteesia voikin tulkita laajemmin ja tutkia kulutuskäyttäytymistä ja siinä mahdollisesti tapahtuvia muutoksia ajassa. On mahdollista, että elinkarihypoteesin mukaista käyttäytymistä on nähtävissä ja sen vahvistumistakin havaittavissa, riippuen siitä, miten eläkeaikaiset tulot kehittyvät ja miten vastaavasti kulutustarpeet ja kulutustottumukset, julkiset palvelut ja niiden saatavuus sekä hinta kehittyvät.

Tämän väitöskirjan tulosten mukaan vanhuuseläkeikäisten kulutus on entistään lähentynyt työikäisten kulutusta Suomessa 2000-luvun aikana. Aikaisemmin Ahosen ja Vaittisen (2015) havaitsema kehitys vaikuttaa siten jatkuneen. Vanhuuseläkeikäisten kulutusaste on noussut, mikä voi viitata kulutuskäyttäytymisessä tapahtuneisiin muutoksiin ja mahdollisesti siihen, että vanhuuseläkeikäisten säästäminen on vähentynyt ja kulutus vastaavasti noussut. Aihe liittyy läheisesti niin sanottua kolmatta ikää käsittelevään keskusteluun (esim. Karisto 2004; 2007) eli siihen, että vanhuuseläkkeelle on suurten ikäluokkien myötä siirtynyt ikäryhmiä, jotka ovat aikaisempia terveempiä, toimintakykyisempiä ja kuluttavat enemmän esimerkiksi erilaisiin palveluihin kuin edeltävät ikäluokat. Aikaisemman tutkimuksen perusteella terveydentilan ja kulutuksen määrän välillä on myös havaittu positiivinen yhteys, sillä heikentyneellä terveydellä on havaittu olevan kulutukseen negatiivinen yhteys (Hurst 2008; Hurd & Rohwedder 2013; Smith 2016; Rohwedder 2022). Niin suurta muutosta kulutuskäyttäytymisessä ei kuitenkaan voida nähdä, etteikö suurten ikäluokkien voisi katsoa olevan samalla myös säästäväisiä. Suurten ikäluokkien kaksijakoisen suhtautuminen kulutukseen ja säästämiseen (Heinonen 2003; Wilska 2004; 2011) voi väitöskirjan tulosten mukaan siten hyvinkin pitää paikkansa. Vaikka kulutuskäyttäytyminen onkin jossakin määrin vapautunut ja näyttää siltä, että suuret ikäluokat kuluttavat aikaisempia ikäpolvia enemmän paitsi euromääräisesti myös suhteessa tuloihinsa, säästäväisyys on kuitenkin yhä läsnä.

Subjektiiivinen näkemys hyvinvoinnista kertoo resursseja suuremmin vanhuuseläkeläisten toteutuneesta taloudellisesta tilanteesta. Laajemmin nähtynä subjektiiivinen hyvinvointi toimii myös indikaattorina hyvinvointivaltion hyväksyttävyydelle ja jatkuvuudelle. Väitöskirjan tulosten mukaan myös subjektiiivisen hyvinvoinnin kautta arvioituna vanhuuseläkeläisten taloudellinen tilanne on keskimäärin melko hyvä. Kaksi kolmesta vanhuuseläkeläisestä oli väitöskirjan mukaan vähintään kohtalaisen tyytyväinen taloudelliseen tilanteeseensa. Taloudellisten resurssien, tulojen ja varallisuuden, havaittiin olevan positiivisessa yhteydessä taloudelliseen tyytyväisyyteen ja mahdollisesti myös laajemmin elämään tyytyväisyyteen. Myös terveydentilan yhteys oli vahva. Tulokset ovat saman suuntaisia aikaisempien tutkimusten kanssa, joissa taloudelliseen tyytyväisyyteen on havaittu olevan tulojen ohella yhteydessä varallisuus (Brulé & Ravazzini 2019) sekä terveydentila (Vera-Toscano ym. 2006; Plagnol 2011). Väitöskirjassa korostui lisäksi aikaisempien tutkimusten (Hansen ym. 2008; Plagnol 2011) tavoin bruttovarallisuuden ja velkojen tarkastelun tärkeys nettovarallisuuden sijaan. Tulosten mukaan velka ja sen määrä ovat negatiivisessa yhteydessä taloudelliseen tyytyväisyyteen ja erityisesti näin on pienituloisilla vanhuuseläkeläisillä. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Vlaev & Elliot 2014; Ahonen 2022) on havaittu tuloihin nähden suurten velanhoitomenojen negatiivinen yhteys taloudelliseen hyvinvointiin.

Myös melko paljon huomiota ja tutkimusta kirvoittanut havainto (mm. Hansen ym. 2008; Plagnol 2011; Palomäki 2018; Isengard & König 2021) iän ja taloudellisen tyytyväisyyden välisestä positiivisesta yhteydestä tuli esiin tässä väitöskirjassa. Tulokset viittaavat siihen, että vanhempien kotitalouksien nuorempia yleisempi velattomuus olisi osin tämän ilmiön takana. Tulos on linjassa aikaisempien tutkimusten kanssa varallisuuden ja velattomuuden yhteydestä taloudelliseen tyytyväisyyteen (Hansen ym. 2008; Plagnol 2011; Isengard & König 2021). Ilmiöön liittyy myös omistusasuminen ja sen merkitys subjektiiiviseen hyvinvointiin. Aikaisemmissa tutkimuksissa omistusasunnon yhteyttä subjektiiiviseen hyvinvointiin on tutkittu varsin vähän ja osassa taloudellista hyvinvointia kartoittavissa tutkimuksissa on tutkittu ainoastaan rahoitusvarallisuutta (esim. Kuypers & Marx 2021; Ilmakunnas ym. 2024). Tämän väitöskirjan mukaan omistusasujien on helpompi selvitä asumismenoistaan kuin vuokralla asuvien ja tällä vaikuttaa olevan positiivinen yhteys subjektiiiviseen hyvinvointiin. Tulos on linjassa sen kanssa, että omistusasujan taloudellisen tilanteen on havaittu olevan parempi kuin vuokralla asuvan ja erityisesti silloin, mikäli asunto

on velaton (Fahey ym 2004; Niemelä 2005b; Stephens & Leishman 2017). Vanhuuseläkeläisten omistusasunto on työkäisiä useammin velaton.

Vaikka tällä hetkellä vanhuuseläkeläisten ja vanhuuseläkeiässä olevien taloudellinen hyvinvointi näyttää tulojen, varallisuuden ja kulutuksen kautta tarkasteltuna keskimäärin hyvältä, taloudellinen hyvinvointi ei ulotu kaikille. Taloudellisen huonovointisuuden riskitekijöiksi nousi tutkimuksessa esiin heikko terveys ja yksinasuminen. Nämä tekijät ovat tunnettuja heikkoon taloudelliseen hyvinvointiin liittyviä riskejä, jotka koskettavat myös työkäisiä (esim. Vera-Toscano ym. 2006; Airio 2008; Kangas & Ritakallio 2008; Plagnol 2011; OECD 2012; Niemelä 2014; Palomäki ym. 2021).

Terveydentilan yhteys taloudelliseen hyvinvointiin osoittautui väitöskirjassa vahvaksi, vaikka taloudelliset ja demografiset tekijät vakioitiin. Tämän voi katsoa liittyvän Senin ja Nussbaumin (1993) toimintakykyteoriaan, jonka mukaan pelkkien taloudellisten resurssien olemassaolo ei takaa hyvinvointia, vaan tärkeää on myös se, miten ihmiset pystyvät näitä resursseja käyttämään. Aiheeseen liittyy myös Finkelsteinin (2013) tutkimuksen havainto, jonka mukaan krooniset sairaudet alentavat kulutuksesta saatavaa hyötyä. Henkilöillä, joiden terveys on heikko, voi olla monia rajoitteita, joiden takia he eivät pysty hyödyntämään taloudellisia resurssejaan samalla tavoin kuin terveet ihmiset. He joutuvat usein käyttämään paljon rahaa terveydenhoitoon ja mahdollisesti erilaisiin apuvälineisiin ja kuljetuspalveluihin. Esimerkiksi erilaisiin tapahtumiin osallistuminen saattaa vaatia heiltä niin paljon etukäteisjärjestelyjä ja voimia, ettei osallistuminen ole välttämättä mahdollista. Henkilöillä, joiden toimintakyky on terveyden takia heikko, ei siten ole samanlaisia mahdollisuuksia ylläpitää tai parantaa elämänlaatuaan samoilla taloudellisilla resursseilla kuin henkilöillä, joilla ei ole terveyden kanssa haasteita. Lisäksi, kuten Jussi Tervola ym. (2020) toteavat, terveyteen liittyvät menot kohdentuvat usein ihmisiin, joilla on jo valmiiksi heikko taloudellinen tilanne ja ne entisestään syventävät heidän taloudellisia vaikeuksiaan.

Taloudellisten resurssien vakioinnin jälkeen yksinasumisella ei juuri ole yhteyttä taloudelliseen hyvinvointiin. Yksinasumisen yhteys heikkoon taloudelliseen hyvinvointiin vaikuttaa siten liittyvän yksinasuvien yhdessä asuvia keskimäärin huonompaan taloudelliseen tilanteeseen. Vanhuuseläkeläiset asuvat Suomessa käytännössä joko toisen aikuisen, yleisemmin puolisonsa, kanssa tai yksin (Martikainen ym. 2019.) Yksinasuva ei pääse hyötymään yhdessä asumisen skaalaeduista eli jakamaan asumiseen ja elämiseen liittyviä kuluja toisen aikuisen kanssa.

Suomessa erityisesti ikääntyneiden naisten yksinasuminen on yleistä. Yksinasumisen yleisyys vaikuttaakin väitöskirjan mukaan myös suomalaisten vanhuuseläkeikäisten taloudellisesta hyvinvoinnista piirtyvään kuvaan, sillä yksinasuvien kotitalouksien suhteellinen tuloköyhyysriski on yhdessä toisen aikuisen kanssa kotitalouden jakavia selvästi korkeampi. Tämän takia suomalaisten 75 vuotta täyttäneiden naisten tuloköyhyysriski näyttäytyy myös eurooppalaisessa mittapuussa melko korkeana ja miehiä selvästi korkeampana.

5.2 Metodologiaa pohdintoja ja ajatuksia jatkotutkimuksen tarpeista

Väitöskirjassa tarkasteltiin vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia monen eri mittarin ja näkökulman kautta. Eri tarkastelutavat antavat kokonaisvaltaisen kuvan vanhuuseläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista sekä varmuutta tunnistaa taloudellisen huonovointisuuden riskitekijöitä. Lähestymistapa voi toimia poliittisen päätöksenteon tukena ja mahdollistaa toimenpiteiden kohdentamisen varmemmin oikeisiin paikkoihin.

Eri tarkastelukulmat todensivat pitkälti samansuuntaista kuvaa vanhuuseläkeläisten taloudellisesta hyvinvoinnista, mutta paljastivat jossakin määrin myös yksittäisten indikaattorien heikkouksia ja asioita, mitä taloudellista hyvinvointia tarkastellessa tulisi huomioida.

Tulot ovat eittämättä vanhuuseläkeläisten taloudellisen hyvinvoinnin keskeinen indikaattori. Tulot vaikuttavat vanhuuseläkeläisten kykyyn kattaa päivittäiset menot ja ylläpitää elämänlaatua. Riittävät tulot voivat vähentää taloudellista stressiä ja mahdollistaa osallistumisen yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin aktiviteetteihin. Tuloja voidaan tarkastella kuitenkin monella tapaa: voidaan tarkastella ainoastaan vain joitakin tulolajeja, kuten eläkkeitä, henkilökohtaisia kokonaistuloja tai kotitalouden kokonaistuloja. Eläkeläisten osalta usein esimerkiksi mediassa näkyy keskimääräisten eläkkeiden perusteella tehtävien päätelmiä siitä, pärjääkö eläkeläinen hyvin vain huonosti taloudellisesti. Tämä voi antaa virheellisen kuvan todellisesta tilanteesta, sillä toimeentuloon vaikuttaa myös muiden kotitaloudessa mahdollisesti asuvien henkilöiden tulot ja mahdolliset muut tulot kuin omat eläketulot. Näin ollen, jos tarkastellaan ainoastaan yksilön tuloja, saadaan varsin epätäydellinen kuvan henkilön taloudellisesta tilanteesta.

Kotitalous onkin perustellusti yleisin taloudellisen hyvinvoinnin arvioinnissa käytetty yksikkö. Yleisimmin tulot jaetaan perheenjäsenten kesken ainakin joltakin osin, vanhemmat maksavat lastensa kulut ja työssäkäyvä puoliso osallistuu syystä tai toisesta työelämän ulkopuolella olevan puolisonsa menoihin. Oletus tulojen jakautumisesta tasan perheenjäsenten kesken on kuitenkin kysymys, mitä on syytä arvioida myös kriittisesti (Atkinson ym. 2002; Canberra Group 2011), vaikka siihen ei tässä väitöskirjassa enempää keskityttykään. Rahankäyttö ei välttämättä jakaudu tasaisesti perheenjäsenten kesken ja rahankäyttö voi aiheuttaa myös eläkeläiskotitalouksissa puolisoitten välisiä konflikteja (Wallin ym. 2024).

Kotitalousnäkökulman lisäksi myös yksilön tulojen ja eläketurvan tarkastelu on tärkeää. Yksin jäädessään erimerkiksi eron myötä henkilön omat tulot ovat pitkälti ne, mitkä häntä kannattelevat. Leskeksi jäämisen yhteydessä myös edesmenneen puolison tulot voivat tasoittaa toimeentuloa ja joskus tämä tasoitus voi olla merkittäväkin. Omaan työhistoriaan perustuva eläke ja mahdollinen henkilökohtaiseen varallisuuteen perustuva tulo ovat kuitenkin yleisesti se perusta, mihin toimeentulo tulojen kannalta varmin nojaa. Tästä syystä myös eläkeläisten tulojen tarkastelun yhteydessä on hyvä jatkaa sitä tutkimusperinnettä, missä käytettävissä olevien rahatlujen ohella tarkastellaan henkilötasolla tulojen rakennetta ja eläketulojen kehitystä, kuten Rantala ja Riihelä (2017; 2022) ovat tehneet. Työeläkkeiden merkityksen tärkeyttä korostaa myös väitöskirjan havainto siitä, että vanhuuseläkeikäisten taloudellinen hyvinvointi on kohentunut tulojen ja kulutuksen kautta tarkasteltuna erityisesti sen myötä, kun vanhuuseläkeiän ovat saavuttaneet henkilöt, jotka ovat voineet työeläkejärjestelmän kypsyä myötä kartuttaa työeläkettä täysimääräisen ajan.

Väitöskirjan osatutkimuksissa on käytetty osin erilaisia tulokäsitteitä ja niiden keruutapoja. Käytössä on ollut sekä rekisteristä saatuja tulotietoja että kyselemällä saatuja tietoja. Tulokäsitteenä on ollut kyselytietona saatu kotitalouden nettotulo ja rekisteritietona saadut käytettävissä olevat tulot sekä käytettävissä olevat rahatulot. Toisin sanoen tulokäsitteessä on yhdessä osatutkimuksessa ollut mukana myös laskennallisia tulonotia. Kyselytutkimusten ja rekisteritietojen tuloissa on arvioitu olevan jossakin määrin eroja (esim. Jäntti ym. 2013). Väitöskirjassa tuloja käsiteltiin pitkälti tuloluokittain euromäärien sijaan, joten erojen merkitys jäänee väitöskirjan osatutkimuksissa pieneksi. Sen sijaan se, onko tuloissa mukana asuntotuloa vai ei, on merkitystä vanhuuseläkeläisten sijoittumisessa tulojakaumaan (Rantala & Riihelä 2016). Väitöskirjan kulutusta käsittelevässä

osatutkimuksessa asuntotulo sisältyi omistusasujien tuloihin ja menoihin. Tämä on saattanut osin vaikuttaa siihen, että asumismenot ja siten myös kokonaiskulutusmenot ovat nousseet enemmän vanhemmissa kuin nuoremmassa kotitalouksissa. Tämä ei kuitenkaan muuta päätelmää ikäryhmien välisten kulutusmenoerojen kaventumisesta, sillä vanhuuseläkeikäisten kokonaiskulutusmenojen kasvu ei perustu pelkästään asumismenojen kasvuun. Yleisesti ottaen kuitenkin se, että laskennallista asuntotuloa ei enää usein sisällytetä tulokäsittelyeseen Suomessa, muuttaa kuvaa vanhuuseläkeläisten toimeentulosta. Vanhuuseläkeläisillä omistusasuminen on nuorempia useammin velatonta. Omistusasumisella on väitöskirjan tulosten mukaan yhteys vanhuuseläkeläisten taloudelliseen hyvinvointiin, sillä omistusasujilla asumismenojen kattaminen on vuokralla asuvia helpompaa. Asuntotulon ja ylipäänsä asumismenojen merkitystä vanhuuseläkeläisten toimeentulossa onkin syytä tarkastella jatkossa lähemmin, sillä asumismenot ovat kulutusmenojen merkittävin osa.

Omistusasumisen ohella tulonäkökulmaa täydennettiin tarkastelemalla varallisuutta ja sen yhteyttä taloudelliseen hyvinvointiin. Vaikka varallisuus näyttää tämänkin tutkimuksen mukaan olevan positiivisessa yhteydessä tuloihin, sen tarkastelu täydentää ja varmentaa pelkästään tulojen tarkastelun pohjalta tehtäviä päätelmiä taloudellisesta hyvinvoinnista. Erityisesti tässä väitöskirjassa nousi esiin velan yhteys taloudelliseen hyvinvointiin. Velka heikentää erityisesti pienituloisten taloudellista hyvinvointia. Yleisesti ottaen velan määrä käytettävissä oleviin rahatuloihin nähden on tärkeä toimeentuloa kuvaava indikaattori ja se tulisi nykyistä useammin sisällyttää taloudellisen hyvinvoinnin tarkasteluun. Korkea velkamäärä tuloihin nähden rajoittaa mahdollisuuksia käyttää tuloja muihin tarpeisiin ja heikentää taloudellista hyvinvointia. Velan tarkastelun tärkeyttä korostaa se, että monessa vanhuuseläkeläiskotitaloudessa on velkaa. Väitöskirjan osatutkimuksessa vajaalla kolmasosalla 64–88-vuotiaiden vanhuuseläkeläisten kotitalouksista oli velkaa.

Kulutuksen yhtäaikainen tarkastelu tulojen kanssa täydentää käsitystä toimeentulosta, sillä näin pystytään tarkastelemaan, miten suuren osa tuloista vanhuuseläkeläiset käyttävät kulutukseen. Tämä antaa tietoa paitsi rahojen riittävydestä, myös säästämisestä eli mahdollisuudesta kartuttaa säästöjä isompien menojen varalle. Kulutusasteen lisäksi kulutuskäyttäytymistä avaa tarkemmin kulutuksen rakenteen tarkastelu. Kulutuksen rakenne kertoo, mitkä asiat vanhuuseläkeläisten kulutuksessa painottuvat ja onko tässä tapahtunut ajallista muutosta. Kulutuksen rakenteen perus-

teella voidaan esimerkiksi päätellä, miten eri tuotteiden ja palveluiden hintojen muutos kohdentuu vanhuuseläkeläisten talouteen.

Yksittäisen indikaattorin heikkous päätelmien teossa nousi esille etenkin kotitalouden rakenteen ja köyhyysriskin tarkastelun yhteydessä. Tuloköyhyysriskitarkasteluissa Suomen ja Ruotsin korkea ikääntyneiden naisten köyhyysriski ja sen ero miehiin nähden voi antaa osin harhaanjohtavan kuvan vanhuuseläkeläisten taloudellisesta tilanteesta Suomessa suhteessa esimerkiksi Etelä-Euroopan maihin. Sen perusteella voisi tulkita esimerkiksi työeläkkeen ja minimieläkkeen tason olevan Suomessa erityisen matala sekä naisten työssäkäynnin olevan vähäistä. Käytännössä asia on suhteessa Etelä-Euroopan maihin kuitenkin jokseenkin päinvastainen. Etelä-Euroopan maissa melko yleinen monisukupolvinen asuminen ja yksinasumisen harvinaisuus kertovatkin todennäköisesti siitä, että yksinasuvan ei ole mahdollista, eikä edes tavan mukaista, selviytyä itse, vaan perheen rooli on keskeinen sosiaaliturvan ja palveluiden turvaajana. Subjektiivinen taloudellinen hyvinvointi antaaakin varsin erilaisen kuvan suomalaisten ja ruotsalaisten 75 vuotta täyttäneiden naisten taloudellisesta tilanteesta suhteessa eurooppalaisiin siskoihinsa (Ahonen ym. 2022). Indikaattorit ovat keino kuvata ilmiöitä ja käytännössä tiivistää ne usein yhdeksi luvuksi. Luvun takana on kuitenkin aina joukko oletuksia ja luku voi myös peittää alleen yksityiskohtia, jotka voivat olla joskus suuressakin roolissa. Eri maiden vertailussa monipuolisten indikaattoreiden tärkeys korostuu.

Myös se, millä tavoin erilaisia kulutusyksikköskaaloja käytetään, voi vaikuttaa indikaattoreihin (esim. De Vos & Zaidi 1997). Eri skaalat korostavat eri tavoin lasten osuutta kulutuspainossa. Yhden tai kahden aikuisen tapauksessa skaalojen tuottamat erot ovat pieniä, mutta lapsiperheiden tapauksessa kulutusyksikköluvuilla on enemmän merkitystä ja käytetty skaala voi vaikuttaa siihen, miten eri kotitaloudet määrittyvät esimerkiksi pienituloisiksi. Skaalojen käyttö on tarpeellista ja välttämätöntäkin, sillä yhdessä asumisen taloudellinen hyöty on suuri. On kuitenkin muistettava, että skaala on aina tavalla tai toisella valittu. Eri skaalojen toimivuuden arviointia eri elinvaiheessa oleviin ja eri kokoihin kotitalouksiin olisi syytä ajoittain arvioida esimerkiksi kulutustutkimuksen tai viitebudjettimenetelmän avulla. Viitebudjettimenetelmästä olisi hyvä myös ainakin kerraltuontoisesti kehittää versio, jossa pyrittäisiin ottamaan huomioon karkealla tavalla terveydentilan vaikutus välttämättömiin kulutustarpeisiin. Tämä olisi tärkeää, sillä terveyden yhteys taloudelliseen hyvinvointiin nousee voimakkaasti esiin tässäkin väitöskirjassa.

Vaikka väitöskirjassa taloudellista hyvinvointia on tarkasteltu varsin monipuolisesti, kaikkia tässä esitettyjä taloudellisen hyvinvoinnin osatekijöitä ei ole tarkasteltu yhtä aikaa. Tulot ovat olleet mukana joka osatutkimuksessa, mutta tuloja, kulutusta, varallisuutta ja taloudellista hyvinvointia ei ole kuitenkaan saatu Pulkkinen vuonna 1969 julkaiseman klassikon tavoin samaan tutkimusaineistoon. Suurimmaksi esteeksi tämän kaltaisessa tutkimusasetelmassa muodostuu kulutustutkimustiedon keruun työläys ja kulutustutkimustiedon ja varallisuustiedon yhdistäminen. Näin laajan aineiston toteuttaminen olisi käytännössä mahdollista lähinnä Tilastokeskuksessa. Pienimuotoisempi, nämä kaikki näkökulmat sisältävä, eläkeläisille kohdistettu kyselytutkimus saattaisi olla mahdollista toteuttaa myös esimerkiksi Eläketurvakeskuksessa, jossa on saatu poikkeuksellisen korkeita vastausasteita eläkeläisille suunnatuissa kyselytutkimuksissa.

5.3 Eläkepolitiikan tavoitteiden toteutuminen

Eläkepolitiikan tavoitteena on turvata eläkeläisille riittävä eläketurva. Eläkkeiden tehtävä on jakautunut kahteen. Kansaneläkkeen ja takuueläkkeen tarkoitus on taata ihmisille perusturva ja torjua eläkeaikaista köyhyyttä. Työeläkkeen tavoitteena on taata totutun toimeentulon tason kohtuullinen säilyminen (esim. Barr 2013). Tavoitteen toteutumista on varsin hankala arvioida pelkästään tulojen avulla, sillä ihmiset eroavat tarpeiden tai kyvykkyyden ja toimintakyvyn (Nussbaum & Sen 1993) mukaan paljon toisistaan. Sama rahamäärä saattaa riittää yhdelle, mutta ei toiselle. Selkein esimerkki tästä lienee terveys ja sen aiheuttamat esteet ja vaateet. Terveysaasteiden edessä keskeistä sekä yleiselle hyvinvoinnille että taloudelliselle hyvinvoinnille ovat sosiaali- ja terveyspalvelut, niiden helppo saataavuus, hinta ja taso.

Palveluiden saatavuudessa ja kattavuudessa saattaa olla alueittain paljon eroja. Palvelut saattavat jättää kattamatta myös merkittäviä käytännön tarpeita. Moni saattaa tarvita sairaudenhoidon lisäksi erilaisia arkea tukevia palveluita, esimerkiksi siivous- ja kaupassakäyntiapua, apuja lumitöissä ja posti- ja pankkiasioiden hoidossa sekä esimerkiksi ajanvarauksissa ja lääkärissä käynneissä. Jos nämä kaikki, tai edes osa, toiminnoista jää itselle järjestettäväksi tai yksityiseltä sektorilta ostettavaksi, jo pelkästään asioiden järjestely saattaa olla ylivoimaista – kyvykkyys ja toimintakyky, kuten Sen ja Nussbaum (1993) teoriassaan totesivat, eivät välttämättä riitä näitä toteuttamaan. Tai vaikka riittäisivätkin, kaikkia henkilön

tarvitsemia palveluita ei mahdollisesti edes ole saatavilla. Kyseessä onkin niin laaja-alainen ongelma, että sen ratkaiseminen pelkästään eläkepoliittisin keinoin ei ole mahdollista. Terveysongelmista kärsivien taloudellisen hyvinvoinnin kohentaminen vaatisi myös kattavaa palvelujärjestelmän arviointia ja siihen tehtäviä muutoksia. Kattavat terveyspalvelut ovat keskeisiä julkisia investointeja, joilla voidaan vaikuttaa väestön hyvinvointiin. Esimerkiksi Pohjoismaiden korkea sijoitus onnellisuusvertailuissa liittyy tutkitusti universaaleihin ja korkealaatuisiin hyvinvointivaltion instituutioihin (Martela ym. 2020). Mikäli luottamus hyvinvointivaltioon ja riittävä kannatus sen rahoitus pohjaan halutaan säilyttää, myös kaikkein heikoimmassa asemassa olevien ääntä tulisi kuunnella ja huolehtia heidän hyvinvointinsa riittävästä tasosta.

Toinen huolta herättävä ryhmä ovat yksinasuvat ja yksin jäävät. Heidän osuutensa korostuu sekä tuloköyhyyseriskitarkastelussa että taloudellista tyytyväisyyttä mittaavissa kyselyissä, vaikkakaan ei yhtä vahvasti kuin pelkkä 60 prosentin mediaanituloon nojaava tuloköyhyyseriskimittari antaa ymmärtää. Yksinasumisen yhteys taloudelliseen tyytymättömyyteen vaikuttaa liittyvän taloudellisten resurssien niukkuuteen, ei yksinasumiseen sinällään. Yksinasuva kohtaa kaikki taloudelliset riskit yksin omilla tuloillaan ja säästöillään. Yksinasuva kattaa myös asumismenot yksin – jos henkilö on asunut aikaisemmin yhdessä puolisonsa kanssa, muutos voi olla hyvinkin suuri, olettaahan OECD:n kulutusyksikkölukukin kahden aikuisen pärjäävän vain 1,5 kertaisilla käteen jäävillä tuloilla suhteessa yksin asuvaan eli yksinasumisen hinta on huomattava. Yksinasumista huomioidaan eläkeläisten toimeentulossa esimerkiksi kansaneläkkeen määräytymisessä, työeläkkeen ja kansaneläkkeen yhteensovituksen yhteydessä, asumistuen määräytymisessä sekä leskeneläkkeen muodossa, muttei esimerkiksi takuueläkkeen määräytymisessä. Eläkkeensaajan asumistuen ehtoja on juuri hivenen kiristetty ja leskeneläkettä heikennetään asteittain. On huolestuttavaa, jos yksinasuvien ja yhdessä asuvien toimeentulon kuilu repeää nykyistä suuremmaksi. Taloudellisen hyvinvoinnin näkökulmasta eläkepoliittiset tavoitteet toteutuvat yksinasuvilla parisuhteessa eläviä heikommin. Yksinasuvien vanhuuseläkeläisten taloudellista tilannetta on syytä seurata tarkasti. Heidän kohtaamiinsa taloudellisiin haasteisiin on tärkeä kiinnittää huomiota ja etsiä niihin konkreettisia parannuskeinoja, sillä vanhuuseläkeläisten yksinasuminen tulee olemaa jatkossakin yleistä.

Lähteet

- Aguila, E. & Attanasio, O. & Meghir, C. (2011) Changes in consumption at retirement: Evidence from panel data. *Review of Economics and Statistics*, 93(3), 1094–1099.
- Ahlqvist, K. (2004) Omistaminen suomalaisen kulutusyhteiskunnan rakentumisessa. Teoksessa Ahlqvist, K. & Raijas, A. (toim.) *Erlaisia kulutusuria Suomessa*. Tilastokeskus: Helsinki, 113–142
- Ahlqvist, K. (2010) Kulutus, tieto, hallinta. Kulutuksen tilastoinnin muutokset 1900-luvun Suomessa. *Tilastokeskus Tutkimuksia* 252.
- Ahonen, K. (2018) Kotitalouden rakenteen vaikutus ikääntyneiden sukupuolten välisiin köyhyysriskieroihin EU15-maissa ja Norjassa. *Topsos – Sosiaalivakuutuksen ammatillinen lisensiaattitutkimus*, Turun yliopisto.
- Ahonen, K. (2022) Vanhuuseläkeläiskotitalouksien varallisuus ja velat vuonna 2020. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. & Liukko, J. (toim): *Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo: kehitys vuosina 1995–2020*. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 06/2022.
- Ahonen, K. & Vaittinen, R. (2015) Eläkeikäisten kulutus Suomessa 1985–2012. Eläketurvakeskuksen raportteja 06/2015. Eläketurvakeskus: Helsinki.
- Ahonen, K., & Liukko, J. (2016) Yksityinen säästäminen eläkeaikaa varten: Mahdollisuus vai tarve? Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 03/2016.
- Ahonen, K. & Palomäki, L.-M. & Polvinen, A. (2018) Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2017. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 03/2018: Helsinki.
- Ahonen, K. & Kuivalainen, S. & Liukko, J. & Nivalainen, S. & Palomäki, L.-M. & Polvinen, A. (toim.) (2019) *Tutkimuksia eläkeläisten toimeentulokokemuksista ja taloudellisesta hyvinvoinnista*. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 02/2019: Helsinki.
- Ahonen, K. & Ilmakunnas, I. & Kuitto Kati ja Palomäki Liisa-Maria (2022) Eläkeikäisten toimeentulo ja pienituloisuus EU-maissa 2020-luvun taitteessa. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. & Liukko, J. (toim): *Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo: kehitys vuosina 1995–2020*. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 06/2022.
- Airio I. (2008) *Change of norm? In-work poverty in a comparative perspective*. Helsinki: Kela, *Studies in social security and health* 92.
- Airio, I. & Blomberg, H. & Kangas, O. & Kroll, C. & Niemelä, M. (2013) Täyden kansaneläkkeen saajien tulot ja kokemukset toimeentulosta. Teoksessa Airio, I. (toim) *Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa: Kansalaisten käsitykset ja odotukset*. Kelan tutkimusosasto: Helsinki: 1942–1967.

- Airio, I. & Kangas, O. (2017) Mielipiteet eläkkeiden järjestämistavoista ja määräytymisperiaatteista Suomessa vuosina 1994 ja 2016. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (6), 617–629.
- Alapuro, R. & Alestalo, M. (1992) ”Konkreettinen sosiaalitutkimus”. Teoksessa Alapuro, R. & Alestalo, M. & Haavio-Mannila, E. (toim.) *Suomalaisensosiologian historia*, 77–148. WSOY, Helsinki.
- Alapuro, R. & Alestalo, M. & Simpura, J. & Sundberg, J. & Sinnemäki, A. & Uusitalo, H. (toim) (2023) *Erik Allardt – Modernin Suomen sosiologi*. Tampere: Vastapaino, 263–28.
- Albertini, M. & Gähler, M. & Härkönen, J. (2018) “Moving Back to ‘Mamma’? Divorce, Intergenerational Coresidence, and Latent Family Solidarity in Sweden.” *Population space and place* 24.6
- Ali, A. & Rahman, M. & Bakar, A. (2015) Financial satisfaction and the influence of financial literacy in Malaysia. *Social Indicators Research* 120 (1), 137–156.
- Allardt, E. (1976) *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. WSOY
- Allardt, E. & Uusitalo, H. (1972) Dimensions of Welfare in a Comparative Study of the Scandinavian Societies. *Scandinavian Political Studies*, 7, 9-27.
- Alonso-García, J. & Bateman, H. & Bonekamp, J. & van Soest, A. & Stevens, R. (2022) Saving preferences after retirement. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 198, 409-433.
- Atkinson, A. B. (1970) On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory* 2(3), 244-263.
- Atkinson, A. B. (1998) *Poverty in Europe*. Yrjö Jahnsson Lectures. Blackwell: Oxford.
- Atkinson, T. & Cantillon, B. & Marlier, E. & Nolan, B. (2002) *Social Indicators. The EU and Social Inclusion*. Oxford University Press: Oxford.
- Attanasio, O. P. (1999) Chapter 11 consumption. In John B. Taylor & Michael Woodward (eds.) *Handbook of macroeconomics*, Volume 1, Part B. Elsevier, 741-812.
- Attanasio, O. P. & Banks, J. & Meghir, C. & Weber, G. (1999) Humps and bumps in lifetime consumption. *Journal of Business & Economic Statistics* 17 (1), 22–35.
- Attanasio, O. P. & Guglielmo, W. (2010) “Consumption and Saving: Models of Intertemporal Allocation and Their Implications for Public Policy.” *Journal of Economic Literature*, 48 (3): 693–751.
- Balestra, C. & Tonkin, R. (2018), “Inequalities in household wealth across OECD countries: Evidence from the OECD Wealth Distribution Database”, OECD Statistics Working Papers, No. 2018/01, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/7e1bf673-en>.
- Barr, N. (2013) *The pension system in Finland: Adequacy, sustainability and system design*. Eläketurvakeskus: Helsinki.

- Berthoud, R. ja Iacovou, M. (2004) *Social Europe: living standards and welfare states*. Edward Elgar Pub.
- Brulé, G. & Ravazzini, L. (2019) The four forms of wealth and happiness: How different forms of wealth affect the subjective well-being of the elderly in Europe. In Brulé, G. & Suter, C. (toim.) *Wealth(s) and Subjective Well-Being*. Social Indicators Research Series, vol 76. Springer, Cham.
- Brulé, G. & Suter, C. (2019) Why Wealth Matters More Than Income for Subjective Wellbeing? In Brulé, G. & Suter, C. (toim.) *Wealth(s) and Subjective Well-Being*. Social Indicators Research Series, vol 76. Springer, Cham.
- Buiter, W. (2010) Housing isn't wealth. *Economics, the Open-Access, Open Assessment E-Journal* vol. 4, 2010-22. <https://doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2010-22>
- Canberra Group (2011) *Handbook on Household Income Statistics*, 2nd edn. United Nations Economic Commission for Europe, available at www.unecce.org/fileadmin/DAM/stats/groups/cgh/Canbera_Handbook_2011_WEB.pdf.
- Daatland, S. O. & Hansen, T. (2007) *Well-being, Control and Ageing: An Empirical Assessment*. Teoksessa: Mollenkopf, H. & Walker, A. (toim.) (2007) *Quality of Life in Old Age. International and MultiDisciplinary Perspectives*. Dordrecht. The Netherlands: Springer. 33-47.
- Dalton, R. J. (2004) *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press.
- Danielsbacka, M. & Tanskanen, A. & Hämäläinen, H. & Pelkonen, I. & Haavio-Mannila, E. & Rotkirch, A. & Karisto, A. & Roos, J. P. (2013) *Sukupolvien vuorovaikutus: Auttaminen ja yhteydenpito suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D: Helsinki.
- Davies J. B. (1981) Uncertain Lifetime, Consumption, and Dissaving in Retirement, *Journal of Political Economy* 89: 561–577.
- Deaton, Angus (2019) *The Analysis of Household Surveys: A Microeconomic Approach to Development Policy*. World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/30394>
- Deaton, A. (2003) Household Surveys, Consumption, and the Measurement of Poverty. *Economic Systems Research* 15(2), 135-159.
- Deindl, C. & Brandt, M. (2010) Financial support and practical help between older parents and their middle-aged children in Europe. *Ageing and Society*, 31(4), 645–662.
- De Vos, K. & Zaidi, M. A. (1997) “Equivalence Scale Sensitivity of Poverty Statistics for the Member States of the European Community.” *Review of Income and Wealth* 43 (3): 319–33.
- Diener, E. & Suh, E. M. (1997) Measuring quality of life: Economic, social and subjective indicators. *Social Indicators Research* 40(1–2): 189–216.

- Drewnowski, J. (1974) On measuring and planning the quality of life. Institute of Social Studies. Netherlands.
- Dvornak, N. & Kohler, M. (2007) Housing wealth, stock market wealth and consumption: A panel analysis for Australia, *The Economic Record*, 83(261), pp. 117–130
- Ebbinghaus, B. (toim.) (2011) *The Varieties of Pension Governance: Pension Privatization in Europe* <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199586028.001.0001>, accessed 16 Apr. 2025.
- Ebbinghaus, B. (2021). Inequalities and poverty risks in old age across Europe: The double edged in-come effect of pension systems. *Social Policy & Administration*, 55(3), 440–455. <https://doi.org/10.1111/spol.12683>
- Engel, E. (1857). Die productions-und consumtionsverhältnisse des königreichs sachsen. *Zeitschrift des Statistischen Bureaus des Königlich Sächsischen Ministeriums des Innern*, 8, 1-54.
- Eurostat (2024) Glossary: Severe material and social deprivation rate (SMSD) viitattu 14.3.2024 [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Severe_material_and_social_deprivation_rate_\(SMSD\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Severe_material_and_social_deprivation_rate_(SMSD))
- European Commission (2021): *The 2021 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU. Volume I.* European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion Social Protection Committee. Publications Office of the European Union, 2021. Luxembourg. doi:10.2767/013455
- Erikson, R. & Uusitalo, H. (1986) 8 The Scandinavian Approach to Welfare Research, *International Journal of Sociology*, 16:3-4, 175-193, DOI: 10.1080/15579336.1986.11769916
- Erikson, R. (2003) Svensk värfärdforskning, *Socialvetenskapligt tidskrift* nr 2–3, 214-237.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (1999) *Social foundations of postindustrial economies*. Oxford University Press.
- Easterlin, R. (2006) Life cycle happiness and its sources: Intersections of psychology, economics, and demography. *Journal of Economic Psychology* 27 (4), 463–482.
- Fahey, T. & Nolan, B. & Mâitre, B. (2004) Housing Expenditures and Income Poverty in EU Countries. *Journal of Social Policy*. 2004;33(3):437–454. doi:10.1017/S0047279404007767
- Fernández-Villaverde, J. & Krueger, D. (2007) Consumption over the life cycle: facts from consumer expenditure survey data. *Review of Economic Statistics* 89 (3), 552–565.

- Finkelstein, A. & Luttmer, E. & Notowidigdo, M. (2013) What Good is Wealth Without Health? The Effect of Health on the Marginal Utility of Consumption, *Journal of the European Economic Association*, Volume 11, Issue suppl_1, 1 January 2013, Pages 221–258, <https://doi.org/10.1111/j.1542-4774.2012.01101.x>
- Fisher I. (1930) *The Theory of Interest*, London: MacMillan.
- Friedman M. (1957) *A Theory of the Consumption Function*, NBER Books, National Bureau of Economic Research.
- Fritzell, J. & Bäckman, O. & Ritakallio, V.-M. (2012) Income inequality and poverty. Do the Nordic countries still constitute a family of their own? *Julkaisussa Kvist J. & Fritzell, J. & Hvinden B. & Kangas, O. (toim.) Changing social equality. The Nordic welfare model in the 21st century*. Bristol: Policy Press, 165–185.
- George, L. K. (1992) *Economic Status and Subjective Well-Being: A Review of the Literature and an Agenda for Future Research*. In Cutler, N. E., Gregg, D. W. & Lawton, M. P. (toim.) *Ageing, Money, and Life Satisfaction: Aspects of Financial Gerontology*. Springer: New York.
- Gordon, D. & Pantazis, C. (toim.) (1996) *Breadline Britain in the 1990s*. Ashgate. Aldershot.
- Gordon, D. & Townsend, P. (toim.) (2000) *Breadline Europe. The measurement of poverty*. The Policy Press. Bristol.
- Gornick, J. C & Sierminska, E. (2021) “Wealth Accumulation and Retirement Preparedness in Cross-National Perspective: A Gendered Analysis of Outcomes among Single Adults.” *Journal of European Social Policy* 31(5), 549–64.
- Grahn, A. & Kuusela, A. & Mäkinen, L. & Sarpila, O. & Mukkila, S. (2023): *Mitä ihmisarvoinen elämä maksaa Suomessa? Viitebudjettimenetelmään perustuvat laskelmat vuonna 2022. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos – Raportti 1/2023*.
- Hagenaars, A., Vos, K. de & Zaidi A. (1994) *Poverty Statistics in the Late 1980s: Research Based on Micro-data, Study carried out for Eurostat, Office for Official Publications of the European Community, Luxembourg*.
- Hagfors, R. & Hellsten, K. & Ilmakunnas, S. & Uusitalo, H. (toim.) (2003) *Eläkeläisten toimeentulo 1990-luvulla*. Eläketurvakeskus, *Tutkimuksia* 2003:1.
- Hall R. E. (1978) Stochastic Implications of the Life Cycle-Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence, *Journal of Political Economy* 86, pp. 971–987.
- Halleröd, B. & Larsson, D. & Gordon, D. & Ritakallio, V.-M. (2006) Relative deprivation: A comparative analysis of Britain, Finland and Sweden. *Journal of European Social Policy*, 16(4), 328–345.
- Hamermesh D. (1984) Consumption During Retirement: The Missing Link in the Life Cycle, *Review of Economics and Statistics*, 66(1), 1–7.

- Hank, K. (2007). "Proximity and Contacts Between Older Parents and Their Children: A European Comparison." *Journal of marriage and family* 69.1 (2007): 157–173. Web.
- Hansen, T. & Slagsvold, B. & Moum, T. (2008) Financial satisfaction in old age: A satisfaction paradox or a result of accumulated wealth? *Social Indicators Research* 89 (2), 323–347.
- Heinonen, V. (2003) "James päällä joka säällä". Suomalaisen nuorisomainonnan historiaa. Teoksessa: S. Aapola, M. Kaarninen (toim.) Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. SKS ja Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki, 455–480.
- Helliwell, J., Layard, R., & Sachs, J. (2017). World happiness report 2017. Sustainable Development Solutions Network.
- Hiilamo, H. & Niemelä, M. (2011) Paras turva perheessä? Suomen kotitalouksien väliset tulonsiirrot kansainvälisessä vertailussa. Teoksessa Pessi, A. B. & Saari, J. (toim.) Hyvien ihmisten maa. Auttaminen kilpailukyky-yhteiskunnassa. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, A, tutkimuksia 31: Helsinki.
- Hinrichs, K., & Lynch, J. F. (2010). Old-age pensions. Teoksessa F. G. Castles, S. Leibfried, J. Lewis, H. Obinger, & C. Pierson (toim.). *The Oxford handbook of the welfare state* (pp. 353–366). Oxford, England: Oxford University Press.
- Hjelt, V. (1912) Tutkimus ammattityöläisten toimeentuloehdoista Suomessa. Työtilasto XIII. Helsinki
- Hurd M. D. (1987) Savings of the Elderly and Desired Bequests, *American Economic Review*, no. 7: 298–312.
- Hurd, M. D. & Rohwedder, S. (2013) Heterogeneity in spending change at retirement. *Journal of the Economics of Ageing* (1–2), 60-71.
- Hurst E. (2008) Understanding Consumption in Retirement: Recent Developments. Teoksessa John Ameriks J. & O. Mitchell (toim.) *Recalibrating Retirement Spending and Saving*, Oxford University Press.
- Horioka, C. & Ventura, L. (2022) Do the Retired Elderly in Europe Decumulate Their Wealth? The Importance of Bequest Motives, Precautionary Saving, Public Pensions, and Homeownership. *Review of Income and Wealth*. DOI: 10.1111/roiw.12632.
- Ilmakunnas, I. (2022) The magnitude and direction of changes in age-specific at-risk-of-poverty rates: an analysis of patterns of poverty trends in Europe in the mid-2010s. *Journal of International and Comparative Social Policy*. 2022;38(1):71-91. doi:10.1017/ics.2022.2
- Ilmakunnas, I. & Mäkinen, L. (2021) Age differences in material deprivation in Finland: How do consensus and prevalence-based weighting approaches change the picture? *Social Indicators Research*, 154, 393–412. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02571-w>

- Ilmakunnas, I., Uotinen, J. & Vaalavuo, M. (2024) Association Between Age and Subjective Economic Hardship Across the Income Distribution in Europe. *Soc Indic Res* 173, 523–542.
- Isengard, B., & König, R. (2021). Being poor and feeling rich or vice versa? The determinants of unequal income positions in old age across Europe. *Social Indicators Research*, 154(3), 767–787. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02546-x>
- Isola, A.-M. & Virrankari, L. & Hiilamo, H. (2021) On Social and Psychological Consequences of Prolonged Poverty – A Longitudinal Narrative Study From Finland. *Journal of Social and Political Psychology* 9(2), 654–670.
- Jappelli T. & Modigliani F. (2005) The Age-Saving Profile and the Life-Cycle Hypothesis, *The Collected Papers of Franco Modigliani*, vol. 6, MIT Press.
- Johansson, S. (1970) Om levnadsnivåundersökningen. Utkast till Kapitel 1 och 2 i betänkande att a givas av Låginkomstutredningen. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Johansson, S. (1979). Mot en teori för social rapportering: Institutet för social forskning.
- Joo, S.H. & Grable, J.E. (2004) “An exploratory framework of the determinants of financial satisfaction”, *Journal of Family and Economic Issues* 25 (1), 25–50.
- Jääntti, M. & Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (1996) From marginalism to institutionalism: distributional consequences of the transformation of the Finnish pension regime. *The Review of Income and Wealth*, 42(4), 473–491.
- Jääntti, M. & Törmälehto, V.-M. & Marlier, E. (2013) The use of registers in the context of EU-SILC: Challenges and opportunities. *Statistical working papers*, Eurostat.
- Kainu, M. & Niemelä, M. (2014) Taloudelliset elinolot ja elämänvaiheet Euroopassa. Teoksessa Niemelä, M. (toim.) Eurooppalaiset elinolot. Kelan tutkimusosasto, teemakirja 14.
- Kainulainen, S. (2011) ”Hyvinvointitutkimuksen kehityslinjat Suomessa” teoksessa Saari Juho (toim.) Hyvinvointi - Suomalaisen yhteiskunnan perusta. Gaudeamus.
- Kajanoja, J. (2013) Hyvinvointiteoria ja hyvinvointivaltio – Len Doyalin ja Ian Goughin teoria universaaleista tarpeista (ss 61–88). Teoksessa Saari, J. & Taipale, S. & Kainulainen, S. (toim.) Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2013 Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 38, Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 64 https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/129163/Diak_A_38_ISBN_978-952-493-195-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kangas, O. & Hussain A. M. (2014) Eläketurva ja eläkeläisten tuloköyhyysriski Euroopassa. Teoksessa Niemelä, M. (toim.) Eurooppalaiset elinolot. Kelan tutkimusosasto, teemakirja 14.

- Kangas, O. & Niemelä, M. (2017) Riskit, vakuutus ja sosiaalivakuutus. Teoksessa Havakka, P. & Niemelä, M. & Uusitalo, H. (toim.) Sosiaalivakuutus. Helsinki: Finva.
- Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (1998) Social Policy or Structure? Income Transfers, Sociodemographic Factors and Poverty in the Nordic Countries and in France LIS Working Paper Series, No. 190. Luxembourg Income Study (LIS). Luxembourg
- Kangas, O. & Ritakallio, V.-M. (2008) Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturva riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 61/2008. Kelan Tutkimusosasto. Helsinki.
- Karisto, A. (2004) Kolmas ikä – uusi näkökulma väestön vanhenemiseen. Teoksessa Ikääntyminen voimavarana. Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004. Valtioneuvoston kanslia: Helsinki, 91–103.
- Karisto, A. (2007) Finnish Baby Boomers and the Emergence of the Third Age. *International Journal of Ageing and Later Life*, 2, 2, 91–108.
- Karonen, E. (2024) Generational economic inequality: Life course approach to income, consumption and wealth between cohorts. Turun yliopiston julkaisuja - *Annales Universitatis B*: 701. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9970-5>
- Karvonen, S. & Kestilä, L. & Saikkonen, P. & Aalto, A. & Aalto, A. (2022) Suomalaisten hyvinvointi 2022. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Kauhanen, A. & Riihelä, M. & Tuomala, M. (2020). Köyhyys ja köyhyyden pitkittyminen Suomessa, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* – 116. vsk., 6–29.
- Kautto, M. (toim.) (2011) Eläkkeet ja eläkkeensaajien toimeentulo 2000–2010. Eläketurvakeskuksen raportteja 4/2011.
- Keynes, J. M. (1936) *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Macmillan, London.
- Killewald, A. & Pfeffer, F. T. & Schachner, J. N. (2017) Wealth inequality and accumulation. *Annual Review of Sociology*, 43(1), 379–404.
- Koskiahho, B. (1969) Elintason osatekijöiden kasautumisesta ja elintason vaikuttavista tekijistä. Tampere: Tampereen yliopisto, *Acta Universitatis Tamperensis A* 30.
- Kosunen, V. (1999) Paljonko on riittävästi? : vähimmäisetuuksien riittävyyden arviointia kulutuksen näkökulmasta. Helsinki: Stakes.
- Kopczuk W. & Lupton J. (2007) To Leave or Not to Leave: The Distribution of Bequest Motives, *Review of Economic Studies*, Blackwell Publishing, vol. 74(1), no. 01: 207–235
- Kotlikoff, L. J. (1989) *What Determines Savings?* Chicago, IL, USA: MIT Press.

- Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (toim.) (2017) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017.
- Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. & Liukko, J. (toim.) (2022): Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo: kehitys vuosina 1995–2020. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 06/2022.
- Kuoksa, J. & Nivalainen, S. & Kuivalainen, S. (2024) Vanhuuseläkkeelle siirtyneet ja eläkkeiden taso taustatekijöiden mukaan vuosina 2006, 2011, 2017 ja 2023. Eläketurvakeskuksen analyysija 05/2024.
- Kuoppamäki, S.-M. & Wilska, T.-A. & Taipale, S. (2017) Ageing and consumption in Finland: The effect of age and life course stage on ecological, economical and self-indulgent consumption among late middle-agers and young adults between 1999 and 2014. *International Journal of Consumer Studies* 41(5), 457–464.
- Kuypers, S., & Marx, I. (2021) Poverty in the EU using augmented measures of financial resources: The role of assets and debt. *Journal of European Social Policy*, 31(5), 496-516. <https://doi.org/10.1177/09589287211040421>
- Kwan, C. & Walsh, C. A. (2018) Old age poverty: A scoping review of the literature. *Cogent Social Sciences*, 4(1), 1478479. <https://doi.org/10.1080/23311886.2018.1478479>
- Layard, R. (2005) *Happiness: Lessons from a new science*. New York: The Penguin Press.
- Martela, F. & Greve, B. & Rothstein, B. & Saari, J. (2020). The Nordic Exceptionalism: What Explains Why the Nordic Countries are Constantly Among the Happiest in the World. Teoksessa Helliwell, J.F. & Layard, R. & Sachs, J.D. & De Neve, J.E. (toim.) *World Happiness Report 2020*, 128–146. Sustainable Development Solutions Network.
- Martikainen, P. & Murphy, M. & Moustgaard, H. & Mikkonen, J. (2019) Living arrangements of older persons in 1987–2035 in Finland: trends by age, sex and educational attainment. *Ageing and Society*. 2019;39(2):358-380. doi:10.1017/S0144686X17001003
- Marcinkiewicz, E. & Chybalski, F. (2023): Income-poor, asset-rich? The role of homeownership in shaping the welfare position of the elderly. *International Journal of Social Welfare* 33(2), 531-545 <https://doi.org/10.1111/ijsw.12623>
- Marx, K. & Engels, F. (1970) *The German Ideology*, London.
- McKay, S. (2004) Poverty or preference: What do ‘consensual deprivation indicators’ really mean? *Fiscal Studies*, 25(2), 201–223.
- Modigliani F. & Brumberg R. (1954) *Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data*, in Kurihara K. (toim.), *Post-Keynesians Economics*, New Brunswick, Rutgers University Press.

- Moisio, P. (2004). Poverty dynamics according to direct, indirect and subjective measures : modelling Markovian processes in a discrete time and space with error. *Stakes*.
- Mulder, C. H. & Smits, A. (1999). First-time home-ownership of couples. The effect of inter-generational transmission. *European Sociological Review*, 15(3), 323–337.
- Mäkinen, L. (2018). Consensus or dissensus? Analysing people’s perceptions of the necessities of life in Finland. *Journal of Poverty and Social Justice*, 26(3), 359–377.
- Niemelä, M. (2005a) Tulot, kulutus ja toimeentulo: Tutkimuksia pienituloisuuden ja kulutuksen välisistä yhteyksistä. Turun Yliopiston julkaisuja C, 229. Turun Yliopisto.
- Niemelä, M. (2005b) Alueelliset toimeentuloerot ennen ja jälkeen asumismenojen huomioon ottamista. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 13(1), 54–73. Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/janus/article/view/50293>
- Niemelä, M. (2008) Ikääntyvän väestön kulutustapojen muutokset 1966–2001. In Eila Tuominen (toim.) Näkökulmia eläkeläisten hyvinvointiin. Toimeentulosta kulutukseen ja ajankäyttöön. Eläketurvakeskuksen raportteja 4/2008.
- Niemelä, M. (toim.) (2014) Eurooppalaiset elinolot. Kelan tutkimusosasto: Helsinki.
- Nussbaum, M. & Amartya, S. (toim.) (1993) “The Quality of Life.” Clarendon Press: Oxford.
- Nussbaum, M. (2011). *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt2jbt31>
- OECD (2012) Closing the gender gap. Act now. Paris: OECD. Available online at <https://doi.org/10.1787/9789264179370-en>
- OECD (2013) OECD Framework for Statistics on the Distribution of Household Income, Consumption and Wealth. OECD Publishing.
- OECD (2020) Compare your income – Methodology and conceptual issues. <https://www.oecd.org/statistics/Compare-your-income-methodology.pdf>
- OECD (2023) Pensions at a Glance 2023: OECD and G20 Indicators, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/678055dd-en>.
- Orshansky, M. (1965) Counting the poor: Another look at the poverty profile. *Social Security Bulletin*, 28 (3), 3 – 29.
- Owusu, G. M. Y. (2021) Predictors of financial satisfaction and its impact on psychological wellbeing of individuals. *Journal of Humanities and Applied Social Sciences*.
- Palomäki, L.-M. (2017) Reference groups and pensioners’ subjective economic well-being in Europe. *Social Indicators Research* 131 (2), 509–525.

- Palomäki, L.-M. (2018) Pensioners' subjective economic well-being in European countries: Comparisons behind the income satisfaction paradox. Finnish Centre for Pensions, Studies 04/2018: Helsinki.
- Palomäki, L.-M. (2019) Vanhuuseläkeläisten subjektiiviset toimeentulovertailut ja taloudellinen tyytyväisyys oma aiempi tilanne vai toiset ihmiset toimeentulokokemusten mittapuuna? Teoksessa Ahonen, K. & Kuivalainen S. & Liukko, J. & Nivalainen, S. & Palomäki, L.-M. & Polvinen, A. (toim.) Tutkimuksia eläkeläisten toimeentulokokemuksista ja taloudellisesta hyvinvoinnista. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 02/2019: Helsinki.
- Palomäki, L.-M. & Kuivalainen, S. & Liukko, J. (2019) Kotitalouksien välinen apu osana eläkeläisten toimeentuloa – ketkä apua antavat ja ketkä sitä saavat? Teoksessa Ahonen, K. & Kuivalainen S. & Liukko, J. & Nivalainen, S. & Palomäki, L.-M. & Polvinen, A. (toim.) Tutkimuksia eläkeläisten toimeentulokokemuksista ja taloudellisesta hyvinvoinnista. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 02/2019: Helsinki.
- Palomäki, L.-M. & Ahonen, K. & Ilmakunnas, I. & Kuivalainen, S. & Polvinen, A. (2021) Eläkeläisten toimeentulokokemukset vuonna 2020 ja muutos vuodesta 2017. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 05/2021: Helsinki.
- Palomäki, L.-M. & Ilmakunnas, I. & Polvinen, A. & Ahonen, K. & Kuivalainen, S. (2022) Seurantatutkimus vanhuuseläkeläisten toimeentulokokemuksista 2017–2020. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 04/2022.
- Palomäki, L.-M. & Kuitto, K. & Kuivalainen, S. & Riekhoff, A.-J. (2023) Size or Content of the Pie? Source of Income and Perceived Income Adequacy of Older Europeans, *Journal of Aging & Social Policy*, 35:1, 70-88, DOI:10.1080/08959420.2022.2121581
- Palumbo M. G. (1999) Uncertain Medical Expenses and Precautionary Saving Near the End of the Life Cycle, *Review of Economic Studies*, 66: 395–421.
- Pantazis, C., Gordon, D., & Townsend, P. (2006). The necessities of life, in C. Pantazis, D. Gordon, R. Levitas (eds) *Poverty and Social Exclusion in Britain: The Millennium Survey* (pp. 89–122). Bristol: Policy Press.
- Plagnol, A. (2011) Financial satisfaction over the life course: The influence of assets and liabilities. *Journal of Eco-nomic Psychology* Volume 32, Issue 1, February 2011, 45–64.
- Polvinen, A. & Laaksonen, M. & Rantala, J. & Palomäki, L.-M. & Kuivalainen, S. (2020) Explanations for economic difficulties among old-age pensioners previously on disability pension. *European Journal of Public Health* 30(4): 807–811.
- Polvinen, A. & Tenhunen, S. & Järnefelt, N. & Kivelä, M. & Kuivalainen, S. & Nivalainen, S. & Sten-Gahmberg, S. (2023) Työnteko vanhuuseläkkeellä: Kyselytutkimus palkkatyöstä vanhuuseläkkeelle vuosina 2019–2021 siirtyneille. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 04/2023.
- Pulkkinen, T. (1969) Eläketurva ja toimeentulo. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 8.

- Pulkkinen, L. & Kokko, K. (toim.) (2010) Keski-ikä elämänvaiheena. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 352. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Rantala, J. (2014) Eläkeläisten toimeentulon kehitys ensimmäisten eläkevuosien aikana. Yhteiskuntapolitiikka 79(2), 125–139.
- Rantala, J. (2020) Tutkimuksia eläkeläisten pienituloisuuden ja toimeentulon dynamiikasta Suomessa vuosina 1995–2014. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 05/2020: Helsinki.
- Rantala, J. & Gould R. (2015) Pienituloisuuden dynamiikka työkyvyttömyyseläkkeelle siirryttäessä, Yhteiskuntapolitiikka 80 (3), 233–246.
- Rantala, J. & Hietaniemi, M. & Nyman, H. & Laaksonen, M. & Kuivalainen, S. (toim.) (2017) Työkyvyttömyyseläkkeensaajien eläketurva ja toimeentulo 2000-luvulla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 04/2017: Helsinki.
- Rantala, J. & Hietaniemi, M. & Lappo, S. & Lampi, J. (2024) Kolmen kerroksen väkeä: Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden tulot ja tulorakenne vuonna 2020. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 05/2024.
- Rantala, J. & Kuivalainen, S. & Pyy-Martikainen, M. & Riihelä, M. (2019) Samankaltaistuuko ikäihmisten köyhyys? Näkökulmia 75–84-vuotiaiden naisten ja miesten pienituloisuuteen. Yhteiskuntapolitiikka 84 (2).
- Rantala, J. & Kuivalainen, S. & Lampi, J. (2022) Kokonaiseläkkeen taso ja kehitys vuosina 1995–2021. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. & Liukko, J. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo: kehitys vuosina 1995–2020. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 6/2022. Helsinki: Eläketurvakeskus.
- Rantala, J. & Laaksonen, M (2022) Ovatko työkyvyttömyyseläkeläisten eläkkeet pienentyneet? Yhteiskuntapolitiikka 2/2022.
- Rantala, J. & Pyy-Martikainen, M. & Riihelä, M. (2023). Tulojen muuttuminen eläkkeelle siirryttäessä. Kansantaloudellinen aikakauskirja 4/2023
- Rantala, J. & Riihelä, M. (2016): Eläkeläisnaisten ja miesten toimeentuloerot vuosina 1995–2013. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2016. Helsinki: Eläketurvakeskus.
- Rantala, J. & Riihelä, M. (2017) Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo 1995–2015. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2017: Helsinki, 89–118.
- Rantala, J. & Riihelä, M. (2022) Eläkeläisten käytettävissä oleva tulo vuosina 1995–2020. Teoksessa Kuivalainen, S. & Rantala, J. & Ahonen, K. & Kuitto, K. & Palomäki, L.-M. & Liukko, J. (toim.) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo: kehitys vuosina 1995–2020. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 6/2022. Helsinki: Eläketurvakeskus.
- Rantala, J. & Suoniemi, I. (2011) Toimeentulon muuttuminen eläkkeelle siirryttäessä – ekvivalentti tulosuhteen tarkastelua. Yhteiskuntapolitiikka 76(1), 3–16.

- Reher, D. S. (1998) "Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts." *Population and development review* 24.2, 203–234. Web.
- Redmond, P., McGuinness, S. (2022) Consumption in Retirement: Heterogeneous Effects by Household Type and Gender. *Population Ageing* 15, 473–491 (2022). <https://doi.org/10.1007/s12062-020-09311-5>
- Riihelä, M. (2006) Kotitalouksien kulutus ja säästäminen: ikäprofiilien ja kohorttien kuvaus. VATT-keskustelunaloitteita 386.
- Riihelä, M. (2009) Essays on income inequality, poverty and the evolution of top income shares. Publications 52. Helsinki: Government Institute for Economic Research.
- Riihelä, M. & Tuomala, M. (2022) Köyhyys vauraassa maassa. Rajavuori, A. (toim.) Eriarvoisuuden tila suomessa 2022. Kalevi Sorsa -säätiö, 51–78.
- Riihinen, O. (1983) Hyvinvointia koskevien käsitysten muutoksista toisen maailmansodan jälkeisinä aikoina. Sosiaalityön vuosikirja 1983. Helsinki, Sosiaalityöntekijäin liitto ry.
- Ringen, S. (1985) Toward a third stage in the measurement of poverty. *Acta Sociologica* 1985; 28: 99–113.
- Ringen, S. (1987) *The Possibility of Politics*. Clarendon Press: Oxford.
- Ritakallio, V.-M. (2001) Tilastointikäytännön muutos muuttaa kuvaa eurooppalaisesta köyhyydestä. *Tilastokeskus. Hyvinvointikatsaus* 4, 44–48.
- Rohwedder, S. & Hurd, M.D. & Hudomiet, P. (2022) Explanations for the Decline in Spending at Older Ages NBER Working Paper Series. Working Paper 30460. DOI 10.3386/w30460
- Rothstein, B., & Uslaner, E. M. (2006) All for all: Equality, corruption, and social trust. *World Politics*, 58(1), 41–72.
- Rowntree B. Seebohm (1901). *Poverty. A study of town life*. Thomas Nelson & Sons: London, Edinburgh, Dublin and New York.
- Rowntree S. (1901) *Poverty: A Study of Town Life*. London: Macmillan and Co.
- Ruotsalainen, P. (2013) Pienituloisuus on pitkittynyt Suomessa 2000-luvulla. *Hyvinvointikatsaus* 3/2013.
- Räsänen, P. (2003) *In the twilight of social structures: A mechanism-based study of contemporary consumer behaviour*. Turun yliopisto.
- Saunders, P. (2011) *Down and out*. Bristol, UK: Policy Press. Retrieved Mar 17, 2025, from <https://doi.org/10.51952/9781847428400>
- Schenk, N. & Dykstra, P. & Maas, I. (2010) The role of European welfare states in intergenerational money transfers: A micro-level perspective. *Ageing & Society* 30(8): 1315–1342.

- Sen, A. (1985a) Well-being, Agency and Freedom: The Dewey Lectures 1984. *Journal of Philosophy* 82:4, 169–221.
- Sen, A. (1985b) A sociological approach to the measurement of poverty. A reply to professor Peter Townsend. *Oxford Economic Papers* 1985; 37: 669–676.
- Sen, A. (1992) *Inequality re-examined*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. (1993) Capability and Well-being. Teoksessa Nussbaum M. & Sen A. *The Quality of Life. WIDER Studies in Development Economics*. Oxford: Oxford University Press, 30–53.
- Sen, A. (2009) *The Idea of Justice*. London: Allen Lane <https://doi.org/10.1007/s11205-018-1929-9>
- Sierminska, E. & Takhtamanova, Y. (2007) Wealth Effects Out of Financial and Housing Wealth: Cross Country and Age Group Comparisons. Federal Reserve Bank of San Francisco, Working paper 1/2007.
- Simons, H. C. (1938) “Personal income taxation. The definition of income as a problem of fiscal policy”, The University of Chicago Press.
- Skopek, N. & Buchholz, S. & Blossfeld, H.-P. (2014) National patterns of income and wealth inequality. *International Journal of Comparative Sociology* 55 (6), 463–488.
- Smith, A. (1776) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. The University of Chicago Press. Chicago.
- Smith, S. (2006) The retirement consumption puzzle and involuntary retirement: evidence from the British household panel survey. *Economic Journal*. 2006; 116:C130–C148.
- Stephens, M., & Leishman, C. (2017) Housing and poverty: a longitudinal analysis. *Housing Studies*, 32(8), 1039–1061. <https://doi.org/10.1080/02673037.2017.1291913>
- Stiglitz, J. E. & Sen, A. & Fitoussi, J.-P. (2009) Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress.
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2025a) *Elinolotilasto* [verkkojulkaisu]. ISSN=2669–8854. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 10.3.2025]. Saantitapa: <https://stat.fi/tilasto/eot>
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2025b) *Kotitalouksien kulutus* [verkkojulkaisu]. ISSN=1798–3533. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 25.4.2025]. Saantitapa: <https://stat.fi/tilasto/ktutk>
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2025c) *Kotitalouksien kulutus* [verkkojulkaisu]. Viiteajankohta: 2022. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 25.4.2025]. Saantitapa: <https://stat.fi/julkaisu/cln0fihydojms0cut4vyr99xo>
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2025d) *Tulonjakotilasto* [verkkojulkaisu]. ISSN=1795–8121. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 10.3.2025]. Saantitapa: <https://stat.fi/tilasto/tjt>

- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2025e) Kotitalouksien varallisuus [verkkojulkaisu]. ISSN=2242–3214. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 3.4.2025]. Saantitapa: <https://stat.fi/tilasto/vtutk>
- Tennilä, L. (1995) Kotitalouksien kulutusmenot 1966–1990. Helsinki: Tilastokeskus, Tulot ja kulutus 1995(3).
- Tenhunen, S. (2021) Taloudellinen varautuminen eläke-aikaan. Kyselytutkimus eläketurvaan liittyvistä näkemyksistä. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 03/2021.
- Tenhunen, S. & Palomäki, L.-M. & Ahonen, K. & Liukko, J. (2024) Eläketieto, luottamus ja taloudellinen varautuminen. Näkemyksiä eläketurvasta 2024-kyselytutkimus. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 03/2025.
- Tervola, J. & Aaltonen, K. & Heino, P. & Kajantie, M. & Kari, H. & Ollonqvist, J. (2020) Kotitalouksien terveystenonien vaikutukset köyhyyteen Suomessa. INVEST Working Paper 01/2020.
- Thaler, R. 1994. Psychology and Saving Policies. *American Economic Review*, 84 186–192.
- Thurow, L. (1969) The optimum lifetime distribution of consumption expenditures. *American Economic Review* 59 (3), 324–330.
- Townsend, P. (1979) *Poverty in the United Kingdom*, London, Allen Lane and Penguin Books.
- Uusitalo, H. (1988) *Muuttuva tulonjako. Hyvinvointivaltion ja yhteiskunnan rakennemuutosten vaikutukset tulonjakoon 1966–1985*. Tutkimuksia 148, Tilastokeskus: Helsinki.
- Uusitalo, H. (toim.) (2006) *Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo Kehitys vuosina 1990–2005*. Eläketurvakeskuksen raportteja 2/2006.
- Uusitalo H. & Simpura J. (2020) Erik Allardt hyvinvoinnin tutkijana. *Yhteiskuntapolitiikka* 85:5 6, s. 579–587.
- Uusitalo, H. & Simpura, J. & Saari, J. & Laihiala, T. (2022). *Hyvinvoinnin muutos ja pysyvyys: Allardt-hyvinvointi Suomessa 1972 ja 2017*. Into kustannus.
- Uusitalo, H. & Simpura, J. (2023) *Hyvinvoinnin sosiologiaa – Having, loving, being*. Teoksessa Alapuro R., Alestalo M. Simpura, J. Sinnemäki, A., Sundberg, J. ja Uusitalo H. (toim.) *Erik Allardt modernin Suomen sosiologi*. Vastapaino, Tampere.
- Vaalavuo, M. (2013) The redistributive impact of ‘old’ and ‘new’ social spending. *Journal of Social Policy*, 42(3), 513–539.
- Vaalavuo, M. (2020). Use of public health and social care services among the elderly in Finland: An under-examined mechanism of redistribution. *Journal of European Social Policy*, 30(2), 176–189. <https://doi.org/10.1177/0958928719879283>
- Valtioneuvosto (2023) *Vahva ja välittävä Suomi*. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58.

- Van den Bosch, K. (2001) Identifying the poor: Using subjective and consensual measures. Ashgate.
- Van Praag, B. & Ferrer-i-Carbonell, A. (2004) Happiness quantified. A satisfaction calculus approach. Oxford: Oxford University Press.
- Van Praag, B. (2011) Well-being Inequality and Reference Groups: An Agenda for New Research. *Journal of Economic Inequality* 9 (1), 111–127.
- Varian, Hal. R. (1993) *Intermediate Microeconomics - A Modern Approach*, Third Edition. University of Michigan. W.W. Norton & Company.
- Ventura, L. & Horioka, C. Y. (2020) The Wealth Decumulation Behavior of the Retired Elderly in Italy: The Importance of Bequest Motives and Precautionary Saving. *Review of Economics of the Household*, 18(3): 575–597.
- Vera-Toscano, E. & Ateca-Amestoy, V. & Serrano-Del-Rosal, R. (2006) Building financial satisfaction. *Social Indicators Research* 77 (2), 211–243.
- Virrankari, L. & Isola, A.-M. (2021) Miten käy mahdollisuuksille köyhydessä? *Yhteiskuntapolitiikka-lehti* 3/2021: 287–296.
- Vlaev, I. & Elliot, A. (2014) Financial well-being components. *Social indicators research* 118, 1103–1123.
- Wallin, R. & Ahonen, K. & Ilmakunnas, I. & Kaittila, A. & Kuivalainen, S. (2024) Rahaerimielisyydet suomalaisten vanhuuseläkeläisten parisuhteissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 89 (4): 362-375. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2024091070278>
- Whiteford, P. (1985) *A Family's Need: Equivalence Scales, Poverty and Social Security*. Department of Social Security, Development Division. Research Paper No. 27. Australian Government Publishing Service: Canberra.
- Whiteford, P. & Kennedy, S. (1995) *Incomes and Living Standards of Older People. A Comparative Analysis*. University of York, Social Policy Research Unit. Department of Social Security. Research Report No 34. HMSO: London.
- Whiteford, P., & Adema, W. (2007) What works best in reducing child poverty: A benefit or work strategy? *OECD Social Employment and Migration Working Papers*, no 51.
- Wilska, T.-A. (2004) Ikinuoret? Suuret ikäluokat ja kulutusyhteiskunnan nuortuminen. Teoksessa Jani Erola ja Terhi-Anna Wilska (toim.): *Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 1960-lukulaisuus*. SoPhi: Jyväskylä, 241–257.
- Wilska, T.-A. (2011) *Generation*. Teoksessa Southerton, D. (toim.) *Encyclopedia for Consumer Culture*. Sage, London.
- Zhi, K. & Tan, Q. & Chen, S. & Chen, Y. & Wu, X. & Xue, C. & Song, A. (2022) How Does Social Security Fairness Predict Trust in Government? The Serial Mediation Effects of Social Security Satisfaction and Life Satisfaction.” *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19, 6867.

Eläketurvakeskuksen
tutkimuksia

Vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi

Väitöskirjassa tarkastellaan suomalaisten vanhuuseläkeläisten taloudellista hyvinvointia tulojen, kulutuksen, varallisuuden, subjektiivisen hyvinvoinnin sekä kotitalouden rakenteen kautta. Tarkastelujen perusteella muodostetaan näkemys siitä, miltä suomalaisten vanhuuseläkeläisten taloudellinen hyvinvointi näyttää tällä hetkellä suhteessa aikaisempiin vuosiin sekä suhteessa työikäiseen väestöön.

Eläketurvakeskuksen tutkimuksia

Eläketurvakeskus on lakisäätäinen työeläketurvan kehittäjä, asiantuntija ja yhteisten palvelujen tuottaja. Tutkimus- ja tieteen sarjassa julkaistaan tutkimuksellisia lähtökohdista tehtyjä ja tieteelliset kriteerit täyttäviä tutkimuksia eläketurvaan ja eläkejärjestelmiin liittyvistä aiheista.

Eläketurvakeskus
PENSIONSSKYDDSCENTRALEN